

ΑΝΑΓΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΣΤΗΝ ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΑΡΟΝΤΕΣ ΚΑΙΡΟΥΣ

Μητροπολίτου
Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ
ΔΑΝΙΗΛ
Προέδρου τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς
Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως

Ἀνάγκες καί προβλήματα
στήν θεία Λατρεία
κατά τούς παρόντες καιρούς

(Εἰσήγηση στό IB΄ Πανελλήνιο
Λειτουργικό Συμπόσιο Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων,
Βόλος, 27-29 Σεπτεμβρίου 2010)

[Ἀνάτυπο ἐκ τοῦ περιοδικοῦ ΕΚΚΛΗΣΙΑ
τεύχη 10 καί 11 ἔτους 2012]

ΑΘΗΝΑ 2013

Σεβασμιώτατοι, Αϊδεσιμολογιώτατοι,
Ἐλλογιμότατοι, Πατέρες καί Ἀδελφοί,

χαίρετε ἐν Κυρίῳ

Στὴν εἰσηγήσή μας θά ἀποπειραθοῦμε νά καταγράψουμε τίς ἀνάγκες καί τὰ προβλήματα πού τίθενται στοὺς καιροὺς μας καί ἀφοροῦν σέ θέματα θείας Λατρείας, πού καλοῦνται νά διευθετήσουν οἱ ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν καθοδήγηση τῶν πιστῶν Ποιμένες.

Στὶς εἰσηγήσεις πού προηγήθηκαν, ἰχνηλατήθηκαν οἱ παράγοντες ἐκεῖνοι πού συντέλεσαν ἀποφασιστικά στὴν διαμόρφωση τῆς μορφῆς τῆς θείας Λατρείας, πού τελεῖται στοὺς παρόντες καιροὺς στὶς συνάξεις τῶν πιστῶν.

Θά ἀποφύγουμε νά ἀναφερθοῦμε σέ αὐτονόητες παραδοχές τῆς ἀξίας, τοῦ μεγαλείου, τῆς λαμπρότητας καί τῆς θεοπρέπειας τοῦ ἡθους, τοῦ χαρακτήρα τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψη μας ὅλα αὐτὰ τὰ δεδομένα καλούμαστε ὡς Ποιμένες νά ὀδηγήσουμε τό λογικὸ ποίμνιο μέ τὴν θεία λατρεία στὴν θεὰ τοῦ ἀνεκφράστου κάλλους τοῦ ἐνδόξου ὑπερλάμποντος Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ στὴν κοινωνία τῆς θείας ζωῆς καί στὴν μέθεξι τῶν ἀγαθῶν τῆς βασιλείας Αὐτοῦ.

Τὰ θέματα πού ἀπασχολοῦν συνήθως περισσότερο καί συχνότερο τὴν ποιμαντικὴ μας εἶναι:

1. Ὁ ἐκκλησιασμός, ἡ ἀπόρριψη τῆς κλήσεως ἀπό τόν Θεό νά συμμετάσχουν οἱ πιστοί στήν εὐχαριστιακή σύναξη

Ὡς ἐκκλησιασμό ἐννοοῦμε τήν συμμετοχή τῶν πιστῶν στίς εὐχαριστιακές καί λοιπές λατρευτικές συνάξεις, τήν συγκρότηση δηλαδή τῆς Ἐκκλησίας.

Μέ τήν θεία Λατρεία, κατά τήν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, μας, οἱ πιστοί ἐκφράζουν τήν εὐχαριστία τους γιά τήν ἔνσαρκη φανέρωση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο, γιά τό μυστήριο τῆς θείας οἰκονομίας καί τήν χαρά τους γιά τήν προσδοκωμένη δευτέρα ἔνδοξη φανέρωσή Του καί τήν συμμετοχή τους στήν δόξα πού θά ἀποκαλυφθεῖ. Πέραν τούτων ἡ θεία Λατρεία εἶναι:

- Πρόσκληση στό δεῖπνο τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ (Ματθαίου κβ' 1-14· Λουκᾶ ιδ' 15-24).
- Συμμετοχή στήν σύναξη τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (Ματθαίου ιη' 20),
- Ἄθλημα ἀναβάσεως στήν ἐμπειρία τῆς θεοπτίας (πρός Κολοσσαεῖς γ' 1-2).

Οἱ πιστοί συνεχῶς προσκαλοῦνται κατά τά γεγραμμένα:

- Νά συμμετάσχουν στήν ζωή τοῦ Θεοῦ ἐνωμένοι μέ τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό (Ἰωάννου στ' 56, ιζ' 23).
- Νά γίνουν «συμπολίται τῶν ἁγίων καί οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (πρός Ἐφεσίους β' 19).
- Νά γίνουν «κοινωνοί θείας φύσεως» (Πέτρου Ε' α' 4).
- Νά εἰσέλθουν στά Ἅγια «ἐν τῷ αἵματι τοῦ Ἰησοῦ» (πρός Ἑβραίους ι' 14).
- Νά προσέλθουν μέ παρρησία στό θρόνο τῆς Χάριτος (πρός Ἑβραίους γ' 16).
- Νά ὑψωθοῦν ἀπό τά γήινα στά οὐράνια, ἀπό τά μάταια

στά ἀληθινά, ἀπό τά πρόσκαιρα στά αἰώνια, ἀπό τά φθαρτά στά ἄφθαρτα (πρός Κολοσσαεῖς γ' 1).

Ἐνῶ καλοῦνται πάντες, λίγοι ὅμως εἶναι ἐξησηκήμενοι στήν ἀληθινή αὐτή πρόσκληση, κατά τό «πολλοί γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δέ οἱ ἐκλεκτοί» (Ματθαίου κ' 16).

Οἱ περισσότεροι προσέρχονται ὑποδουλουμένοι στά στοιχεῖα τοῦ κόσμου (πρός Γαλάτας δ' 3). Ἀδυνατοῦντες νά ἀνανήψουν ἀπό τήν μέθη τῶν βιοτικῶν μεριμνῶν (Λουκᾶ κα' 34), νά ἐγερθοῦν ἀπό τόν ὕπνο τῆς ραθυμίας, νά γρηγορήσουν, νά συναναβοῦν μέ τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό (πρός Ἐβραίους β' 6).

Ἔσων οἱ ὀφθαλμοί εἶναι βεβαρημένοι «ὑπνῶ» καί δέν δυνηθοῦν νά γρηγορήσουν, τελικά, θά ἐγκαταλειφθοῦν ἀπό τόν Κύριο (Ματθαίου κστ' 39-40).

Ὁ ἀποστολικός λόγος ἀντιδιαστέλλει τήν παλαιά λατρεία τῶν Ἰουδαίων πού στηριζόταν στό φόβο, ἀπό τήν λατρεία τῆς Ἐκκλησίας, πού οικειώνει τόν πιστό μέ τόν Θεό.

«Οὐ γάρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει καί κεκαυμένῳ πυρί καί γνώφῳ καί σκότῳ καί θυέλλῃ καί σάλπιγγος ἤχῳ καί φωνῇ ῥημάτων, ἧς οἱ ἀκούσαντες παρητήσαντο μή προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον· οὐκ ἔφερον γάρ τό διαστελλόμενον· κἄν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται· καί· οὕτω φοβερόν ἦν τό φανταζόμενον! Μωϋσῆς εἶπεν· ἔκφοβός εἰμι καί ἔντρομος· ἀλλά προσεληλύθατε Σιών ὄρει καί πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ, καί μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρει καί ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, καί κριτῇ Θεῷ πάντων, καί πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων, καί διαθήκης νέας μεσίτη Ἰησοῦ, καί αἵματι ῥαντισμοῦ κρεῖττον λαλοῦντι παρά τόν Ἄβελ. Βλέπετε μή παραιτήσησθε τόν λαλοῦντα. εἰ γάρ ἐκεῖνοι οὐκ ἔφυγον τόν ἐπί τῆς γῆς παραιτησάμενοι τόν χρηματίζοντα, πολλῶ

μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τόν ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι· οὗ ἢ φωνή τήν γῆν ἐσάλειψε τότε, νῦν δέ ἐπήγγελλται λέγων· ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σεῖω οὐ μόνον τήν γῆν, ἀλλά καί τόν οὐρανόν. τό δέ ἔτι ἅπαξ δηλοῖ τῶν σαλευομένων τήν μετάθεσιν ὡς πεποιημένων, ἵνα μείνη τά μὴ σαλευόμενα. Διό βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες ἔχωμεν χάριν, δι' ἧς λατρεύομεν εὐάρεστος τῷ Θεῷ μετὰ αἰδοῦς καί εὐλαβείας· καί γάρ ὁ Θεός ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον» (πρός Ἑβραίους ιβ' 18-19).

Παρά ταῦτα παρατηροῦμε, ὅτι πολλοί δέν βιώνουν τήν συμμετοχή τους στήν λατρεία τοῦ Θεοῦ κατά τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπηρεασμένοι ἀπό στρεβλές ἀπόψεις καί τήν ἐκκοσμίκευση παραλείπουν νά ἐκκλησιασθοῦν ἢ καί ἂν ἐκκλησιασθοῦν παραμένουν πεινῶντες καί διψῶντες πνευματικά.

Ὁ προφητικός λόγος ἐπεσήμανε τήν ἔλλειψη τῆς γνήσιας καί ἀληθινῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό: «Ἐγγίζει μοι ὁ λαός οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ καί ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτῶν τιμῶσι με, ἡ δέ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δέ σέβονται με διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καί διδασκαλίας» (Ἡσαΐου κθ' 13).

Γι' αὐτό καί ὑποδεικνύοταν ἡ σωστή εὐάρεστη στόν Θεό Λατρεία.

Ὅφείλομε νά μελετήσουμε τίς αἰτίες πού ἀποτρέπουν τούς πιστούς ἢ τούς ἐμποδίζουν νά συμμετέχουν στίς Ἱερές Ἀκολουθίες, κατά τήν συνηθισμένη καί γνωστή νοοτροπία «πιστεύω στόν Θεό, ἀλλά στήν Ἐκκλησία δέν πηγαίνω» καί νά λάβουμε τά ἀπαραίτητα μέτρα, διευκολύνοντας τούς πιστούς νά ἐννοήσουν τήν σημασία καί τήν ἀξία τοῦ ἐκκλησιασμοῦ, νά συνέρχονται στήν Ἐκκλησία.

Βέβαια τά μέτρα πού θά ληφθοῦν πρέπει νά ἔχουν τήν

σφραγίδα του ἡθους καί τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Τά μέτρα αὐτά ποικίλουν κατά περιοχές καί τίς ἀνάγκες τῶν πιστῶν.

2. Ἡ ἔλλειψη λειτουργικῆς ἀγωγῆς τῶν πιστῶν

Μετά τίς διαπιστώσεις γιά τήν ἀπόρριψη τῆς θείας κλήσεως καί τόν δισταγμό τῶν πιστῶν νά συμμετάσχουν στήν θεία Λατρεία παρατηροῦμε, ὅτι πολλοί πιστοί πού προσέρχονται στίς συνάξεις, στεροῦνται λειτουργικοῦ ἡθους.

Οἱ παράγοντες πού διαμόρφωσαν αὐτή τήν σείρα θρησκευτικότητας μᾶς εἶναι γνωστοί καί ἔχουν νομίζουμε ἐπαρκῶς ἐπισημανθεῖ, καταγραφεῖ καί σχολιασθεῖ.

Πολλοί ἐκλαμβάνουν τήν προσέλευσή τους στίς Ἱερές Ἀκολουθίες ὡς τυπική ὑποχρέωση καί ὄχι ὡς συμμετοχή στήν σύναξη τῶν πιστῶν καί τήν φανέρωση τῆς Ἐκκλησίας, ὡς μέθεξη στήν θεία ζωή ἀπό τήν ὁποία καθαρίζονται, ἀγιάζονται, φωτίζονται, καί δοξάζονται μαζί μέ τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό.

Ἄλλοι πάλι ὑποτάσσουν τίς Ἱερές Ἀκολουθίες καί τά Ἱερά Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας μας στίς ἀπαιτήσεις γήινων καί ματαίων ἐπιδιώξεων πού ὁ Θεός βδελύσσεται καί ἀποστρέφεται.

Μία ἄλλη μερίδα πιστῶν ἔχει ἀναπτύξει μιᾶ ἐθελοθρησκεία μέ δικούς της τύπους καί μορφές, στήν ὁποία ἀναφέρεται ὁ ἀποστολικός λόγος:

«Ἄ ἐστι πάντα εἰς φθοράν τῇ ἀποχρήσει κατά τά ἐντάλματα καί διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων· ἅτινά ἐστι λόγον μέν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ καί ταπεινοφροσύνη καί ἀφειδία σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονήν τῆς σαρκός» (πρὸς Κολοσσαεῖς β' 22-23).

Στήν καλλιέργεια τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς ἀφιερῶσαμε τό

προηγούμενο Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο, τοῦ ὁποῖου τὰ Πορίσματα καταχωροῦμε στήν συνέχεια.

«1) Εἶναι ἐπιβεβλημένη γιά θεολογικούς - σωτηριολογικούς λόγους ἡ συμμετοχή τοῦ λαοῦ στή λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ συνειδητοποίηση ὅτι κάθε πιστός μετέχει στήν ζωή τοῦ Χριστοῦ, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τήν ἡμέρα τῆς βαπτίσεώς του.

Ἐποχρέωση τῶν Ποιμένων εἶναι νά κατανοήσουν τήν ἀξία τῆς κατηχήσεως στή λατρεία καί τίς ὠφέλειες πού πηγάζουν ἀπό τήν οὐσιαστική συμμετοχή τῶν πιστῶν σ' αὐτή.

Χρέος ὄλων εἶναι ἡ ἀξιοποίηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί ἡ ἐπίγνωση τῆς Θεοφάνειας καί τῆς Χριστοφάνειας μέσα στά λειτουργικά δρώμενα. Στή λατρεία ἀποκαλύπτεται ὁ Ἐνσαρκωμένος λόγος τοῦ Θεοῦ. Τό γεγονός τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ βιώνονται ὡς ἓνα διαρκές παρόν. Ὁ Χριστός διδάσκει, θαυματουργεῖ, σταυρώνεται, ἀνίσταται καί δοξάζεται γιά τήν σωτηρία τοῦ κόσμου. Ἔτσι πραγματώνεται ὁ σκοπός, γιά τόν ὁποῖο ὑπάρχει ἡ λειτουργική ζωή, ὅπως τόν ὀρίζει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὅταν λέγει «Χριστῶ συνταφῆναί με δεῖ Χριστῶ συνασπῆναί με, συγκληρονόμον Αὐτῶ γενέσθαι (Λόγος εἰς τό Πάσχα καί εἰς τήν βραδύτητα).

2) Στούς παράγοντες πού συμβάλλουν στή διαμόρφωση τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς, ἐκτός ἀπό τήν Ἐνορία, περιλαμβάνονται ἡ οἰκογένεια καί τό σχολεῖο, πού ὡστόσο δέν ἀποτελεῖ αὐτονόητα θετικά στοιχεῖα στήν καλλιέργεια τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς, ἀλλά ὁ ρόλος τους ἐξαρτᾶται ἀπό τήν βούλησή τους γιά μιᾶ συνειδητή ἐκκλησιαστική ζωή.

Οἱ Ἱεροί Ναοί εἶναι κατ' ἐξοχήν χώροι τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς τῶν πιστῶν. Εἰδικότερα στή νέα γενιά πρέπει νά δοθοῦν εὐκαιρίες, οὕτως ὥστε νά ἔλθει σέ ἐπίγνωση τοῦ τί γί-

νεται καί πῶς πρέπει ὁ πιστός νά συμμετέχει στά τελούμενα.

Στήν λατρεία τοῦ Θεοῦ συμβάλλει καταλυτικά ἡ οἰκογένεια, ἡ ὁποία μπορεῖ νά καλλιεργήσει τά λειτουργικά βιώματα. Ἡ λειτουργική ἀγωγή εἶναι βίωμα πού ἀρχίζει μέσα ἀπό τήν ἐμπειρία τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

Κρίνεται ἀπαραίτητη ἡ συνεργασία τῶν Ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας μέ τίς ἀρμόδιες ἐκπαιδευτικές ἀρχές, ὥστε στή πλαίσια τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης καί συνεργασίας νά δημιουργηθοῦν οἱ κατάλληλες συνθήκες καί προϋποθέσεις, γιά νά ξαναβρεῖ ἡ λειτουργική ἀγωγή τήν θέση της στό σύγχρονο σχολεῖο.

3) Μέ βάση τήν πατερική καί λειτουργική μας παράδοση ἀποδεικνύεται ὅτι διαχρονικό μέλημα τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἡ βαπτισματική ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ἡ ἐκπαίδευσή του γύρω ἀπό τό βαθύτερο νόημα τῶν τελουμένων κατά τό Μυστήριο τοῦ Βαπτίσματος καί ἡ μυσταγωγία του στό ἕνα καί μοναδικό μυστήριο τοῦ Χριστοῦ.

Τό περιεχόμενο τῆς βαπτισματικῆς ἀγωγῆς συνίσταται κυρίως στήν καλλιέργεια λειτουργικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ ἤθους στά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, στήν ἀνάλυση καί ἐμπέδωση τῶν θεολογικῶν ἀληθειῶν τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ μυστηρίου τῆς καινῆς γεννήσεως καί ἀναπλάσεως, τῆς συνταφῆς καί συναναστάσεως μέ τόν Χριστό, τοῦ φωτισμοῦ καί ἀγιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τῆς νέας πορείας του μέσα στήν ἐν Χριστῷ ἀνακαινισμένη ἀνθρωπότητα πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Στήν ἐκκοσμικευμένη κοινωνία μας, ὅπου ἡ λειτουργική κρίση εἶναι ἐμφανῆς καί ἡ κατανόηση τῶν συμβόλων καί τῶν τελουμένων κατά τό Μυστήριο τοῦ Βαπτίσματος εἶναι καθόλου ἱκανοποιητική, ἀναδεικνύεται ἡ ἱερατική διακονία τῆς

λειτουργικῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Οἱ ὑπεύθυνοι αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἱερεῖς, στηριγμένοι στήν παράδοση ὀφείλουν νά ἀναδείξουν στό σύγχρονο κόσμο (τούς ἀναδόχους, τήν οἰκογένεια, τήν ἐνορία) τή σπουδαιότητα τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος ὡς θεμελίου τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς καί τῆς ἐν Χριστῷ καταξιώσεώς μας.

4. Τό ἴδιο τό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, μέ αὐτό πού εἶναι ἀπό τή φύση της, ἄγει τούς πιστούς στόν Πατέρα, δι' Υἱοῦ, ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι. Στήν Καινή Διαθήκη ὅμως ὑπάρχουν καί περιπτώσεις ἐπιδείξεως ἀντί - εὐχαριστιακοῦ ἤθους σέ ἄμεσες ἢ ἔμμεσες εὐχαριστιακές συνάφειες (Ἰούδας, Πέτρος, Κυριακά Δεῖπνα στήν Κόρινθο κ.λπ.).

Ἡ Θεία Εὐχαριστία ἐμφανίζεται στήν Καινή Διαθήκη ὡς τό μυστήριο πού συνάγει “εἰς ἓν” τά διεσκορπισμένα παιδιά τοῦ Θεοῦ, τό εὐφρόσυνο μυστήριο τῆς ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ μέ τό νέο λαό Του, τό μυστήριο ὅπου ἐπιγινώσκειται ὁ Χριστός, τό μυστήριο πού προσεγγίζεται διά τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τό μυστήριο μέσα στό ὁποῖο αἶρεται ἡ τυραννία τοῦ θανάτου.

5) Διαπιστώνονται προβλήματα πού ἔχουν ἄμεση σχέση μέ αὐτούς πού προσέρχονται στό μυστήριο τοῦ Γάμου σήμερα, ὅπως εἶναι ἡ τάση ἐκκοσμίκευσης τῶν ἱερῶν μυστηρίων, ἡ παρεμβολή ἀρνητικῶν λαϊκῶν ἐθίμων, τά σύγχρονα «Φιλελεύθερα» νομικά πλαίσια συμβιώσεως, οἱ μεικτοί γάμοι καί ἡ ἐκάστοτε ἀναφαινόμενη οἰκονομική κρίση.

Τέτοιοι τρόποι καί μέσα μέ τά ὁποῖα εἶναι δυνατόν νά πραγματοποιηθεῖ ἡ λειτουργική ἀγωγή τῶν ἱερῶν Μυστηρίων τοῦ Γάμου καί τοῦ Εὐχελαίου, ὅπως καί τῶν λοιπῶν ἁγιαστικῶν ἀκολουθιῶν, ὑποδείχθηκαν στά προηγούμενα λειτουργικά συμπόσια (ἐνδεικτικῶς ἀναφέρονται τά Πρακτικά τοῦ Α΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου μέ θέμα τό «Ἁγιον Βάπτισμα» Ἀθήνα 2003 (8-10 Ὀκτωβρίου

1999 Πεντέλη καί τοῦ Δ' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου μέ θέμα «Ὁ Γάμος στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», Ἀθήνα 2004 (3-6 Νοεμβρίου 2002).

6) Σημαντικό ρόλο στή λειτουργική ἀγωγή τῶν πιστῶν διαδραματίζει καί τό ἐκκλησιαστικό ἐορτολόγιο μέ τήν ἐπιτέλεση τῶν Δεσποτικῶν, Θεομητορικῶν ἐορτῶν καί τῶν μνημῶν τῶν ἁγίων πού οἰκοδομοῦν τούς πιστούς καί τούς συνδέουν μέ τούς ἁγίους.

Περί τοῦ χαρακτήρος τῶν ἐορτῶν καί τῆς ποιμαντικῆς ἀξιοποιήσεως αὐτῶν διαλαμβάνει τό Η' Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο πού ἔλαβε χώρα στόν Βόλο ἀπό 18-20 Σεπτεμβρίου 2006 (βλ. τόμος 16, σειρά «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη»).

7) Σημαντικό θέμα τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς εἶναι καί ἡ διδασκαλία περί θανάτου, ὅπως αὐτή κυρίως ἀποτυπώνεται στά γεγονότα καί τήν διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Κύριος ἄξονας τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ μυστηρίου τοῦ θανάτου εἶναι τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, πού ἀποτελεῖ καί τό κύριο σημεῖο ἀναφορᾶς στήν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου καί στήν ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἀπορρέουσα παιδεία θανάτου τῆς Ἐκκλησίας (βλ. τόμος 19, σειρά «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη»).

8) Οἱ περιστατικές εὐχές πού σχετίζονται μέ τήν ὑλική κίση καί τό φυσικό περιβάλλον, προσλαμβάνουν σήμερα μία ιδιαίτερη σημασία ἐξ αἰτίας τῆς ὀξύτητας πού προσέλαβε τά τελευταῖα χρόνια τό οικολογικό πρόβλημα. Γι' αὐτό ἡ διά μέσου τῶν εὐχῶν αὐτῶν ἀσκουμένη λειτουργική ἀγωγή ἀποτελεῖ πρώτης τάξεως οικολογική ἀγωγή, δικαιώνοντας ἔτσι τό χαρακτηρισμό τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς τῆς οικολογικῆς ἐκδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μέ τήν ἔννοια αὐτή ὁ κατ' ἐξοχήν οικολογικός ἄνθρωπος εἶναι ὁ δοξολογικός

ἄνθρωπος πού αἰσθάνεται τόν κόσμο ὡς δῶρο τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν, τόν ὁποῖο καί προσφέρει ὡς θυσία πνευματική στό Θεό.

9) Τό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν πρέπει σήμερα νά ἐπιτελέσει τό δύσκολο, ἀλλά καθοριστικῆς σημασίας μορφωτικό καί ἀνθρωπιστικό του ἔργο, μέσα σέ ἓνα πολυδαίδαλο ἐκπαιδευτικό τοπίο, σέ μία ἐποχή εὐρύτερης συνειδητοποιήσεως τῶν ἀνθρωπολογικῶν, κοινωνικῶν, πολιτισμικῶν καί πνευματικῶν λειτουργιῶν τῆς θρησκείας καί ἐν ὄψει τῶν μεγάλων προκλήσεων τῶν καιρῶν. Στή χώρα μας τό μάθημα ἔχει ἀλλάξει ὄψη τίς τελευταῖες δεκαετίες. Ἀποβλέπει στό θρησκευτικό ἐγγραμματισμό τῶν μαθητῶν καί μαθητριῶν στή βάση τῶν κεντρικῶν ἀληθειῶν τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς παραδόσεως. Ὅχι μόνον δέν μπορεῖ κατά ταῦτα νά θεωρηθεῖ «ξένο σῶμα» στό σύγχρονο σχολεῖο, ἀλλά συμβάλλει στούς γενικότερους ἀνθρωπιστικούς στόχους τῆς ἐκπαιδύσεως καί ἐνισχύει τόν παιδαγωγικό προσανατολισμό τοῦ σχολείου.

10) Ὁ Ὅρθόδοξος Ναός εἶναι τό κέντρο τῆς λατρείας καί ἐν Χριστῶ ζωῆς. Εἶναι φυσικό, ἐπομένως, κάθε μορφή τέχνης μέσα σέ αὐτόν νά ὑπηρετεῖ τή λατρεία καί τήν λειτουργική ἀγωγή.

Ἡ ἐκκλησία υἰοθέτησε κάθε μορφή τέχνης στήν θεία λατρεία καί αὐτό ἀποδεικνύει τήν σημασία πού ἔδινε καί ἀσφαλῶ πρέπει νά δίνει, στήν αἰσθητική ἀγωγή τῶν πιστῶν, ὡς μέσο γιά τήν λειτουργική ἀγωγή τους.

11) Ἡ ἱερή ψαλμωδία εἶναι παγκόσμιος διαχρονικός θεσμός, μέσῳ τοῦ ὁποῖου ἀφ' ἑνός ἐκφράζονται τά θρησκευτικά συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεό, ἀφ' ἑτέρου χρησιμοποιεῖται ὡς μέσον παιδαγωγίας τῆς θρησκευτικῆς κοινότητος μέσῳ τοῦ λόγου, τοῦ μέλους καί τοῦ ρυθμοῦ.

Ἡ αἰσθησιακὴ ἀντίληψη περὶ τῆς ψαλτικῆς μορφῆς, τόσο στὴ Δύση ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή, πρέπει νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τῶν θεολογικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες θὰ καταστήσουν τὴν ψαλμωδία οὐσιῶδες μέσον προσευχῆς, δοξολογίας, λατρείας καὶ ἐν Χριστῷ σωτηριολογικῆς παιδαγωγίας.

12) Ἡ εὐταξία τῆς θείας λατρείας μετὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καταγραφή καὶ τὴν πείρα τῶν ἁγίων μᾶς διδάσκει τὸ ἀληθινό χριστιανικὸ ἦθος, αὐτὸ πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὑπακοή, ταπείνωση, ἐγρήγορηση, προσοχή, σεβασμὸ στὴν προσωπικότητα τοῦ ἀδελφοῦ, ἐπίγνωση τῆς σημασίας τῆς ἱεραρχικῆς δομῆς τῆς Ἐκκλησίας. Θεμελιῶδες στοιχεῖο τῆς εὐταξίας τῆς θείας λατρείας εἶναι ἡ ἀναγνώριση τοῦ γεγονότος, ὅτι κανεὶς δὲν εἰσέρχεται στὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ μόνος.

13) Ἐπειδὴ στὴ λειτουργικὴ πράξη τῆς Ἐκκλησίας μας χρησιμοποιοῦνται πάμπολλα βιβλία, ὅπως τὸ Ὁρολόγιο, τὰ Μηναῖα, τὸ Πεντηκοστάριο κ.ἄ., μετατρέποντας τὰ βιβλία σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή διευκολύνεται ἡ πρόσβαση σὲ αὐτὰ.

Ἡ τεχνολογία καὶ οἱ τέχνες γιὰ νὰ εἶναι χρήσιμες στὴν λειτουργικὴ ἀγωγή τῶν πιστῶν πρέπει νὰ ἀποκαθαίρονται ἀπὸ τὰ μὴ λειτουργικά καὶ πνευματικὰ στοιχεῖα τους.

Προτάσεις

α'. Νὰ εὐαισθητοποιηθοῦν οἱ φορεῖς τῆς Βαπτισματικῆς ἀγωγῆς, ἱερεῖς, ἀνάδοχοι, οἰκογένεια, ἐνορία γενικότερα καὶ νὰ προβληματιστοῦν πάνω στό θέμα αὐτό, στηριγμένοι στὴν πλούσια παράδοσή μας, λαμβάνοντας ὁμως ὑπόψιν καὶ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα. Περί αὐτοῦ βλέπε καὶ τὸ Λειτουργικὸ Συμπόσιο περὶ Βαπτίσματος (τ. 6 «Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη»).

β'. Νὰ μελετηθεῖ ἡ ἐνεργοποίηση καὶ ἡ οὐσιαστικὴ χρήση τῶν παραθεωρημένων, σήμερα, συναξαρίων στὴν λατρεία

της Ἐκκλησίας. Πρὸς τοῦτο ἴσως πρέπει νά ληφθοῦν σοβαρά ὑπ' ὄψιν οἱ προτάσεις τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου.

γ'. Νά ἀξιοποιηθεῖ στήν ἐπ' ἐκκλησίας διδασχὴ ἡ πλούσια ἑορτολογικὴ καὶ ἀγιολογικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως μέσῳ τοῦ κηρύγματος, τό ὁποῖο δύναται νά ἐπεκταθεῖ θεολογικά σέ ἓνα θεματολόγιο ἀντλούμενο ἀπό τό ἐκκλησιαστικό ἑορτολόγιο.

δ'. Ἡ λειτουργικὴ ἀγωγή θά εἶναι ἀποτελεσματικὴ γιά τό Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅταν ἔχει ὡς βάση ὅλα τά βιβλικά κείμενα. Ὅχι μόνο τό Μυστικό Δεῖπνο, ἀλλά καὶ πολλά ἄλλα κείμενα μέ ἑσχατολογικό χαρακτήρα. Στή λειτουργικὴ ἀγωγή γιά τό Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἀναφέρονται τά πορίσματα τοῦ Γ' Πανελληνίου Συμποσίου (Τόμος 8 «Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη»).

ε'. Ἡ ψαλμωδία διαδραματίζει σπουδαῖο ρόλο στήν λειτουργικὴ μας ζωὴ, γι' αὐτό ἐπιβάλλεται νά δίνεται ἰδιαίτερη ἔμφαση στά παράλληλα μαθήματα στά Ὁδεῖα καὶ στίς Σχολές Βυζαντικῆς Μουσικῆς.

στ'. Ἐπειδὴ τόσο οἱ Ποιμένες, ὅσο καὶ ὁ πιστός λαός δέν γνωρίζουν ἐπαρκῶς τόν σκοπό καὶ τόν ρόλο τῆς ψαλμωδίας στήν καθημερινὴ μας λειτουργικὴ ζωὴ εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐκ μέρους τῆς Διοικούσης Ἐκκλησίας ὀργάνωση εἰδικῶν ὁμιλιῶν καὶ σεμιναρίων πρὸς γενικὴ ἐνημέρωση καὶ ἐπιμόρφωση.

ζ'. Οἱ φορεῖς τῆς ψαλτικῆς τέχνης, κληρικοί, μουσικοδιδάσκαλοι, καθηγητές καὶ ἱεροψάλτες πρέπει -παράλληλα μέ τὴν ἐκμάθηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης- νά ἐκπαιδεύονται καὶ στήν θεολογικὴ, ἐκκλησιολογικὴ, σωτηριολογικὴ ἀξία καὶ γλωσσικὴ παιδεία τοῦ λειτουργικοῦ θεσμοῦ τῆς ψαλμωδίας, ὥστε νά ἀποκτοῦν περισσότερο θεολογικὴ λειτουργικὴ παι-

δεία και άγωγή, νά κατανοοῦν τήν θεολογική (δογματικο-θηκή) σημασία τῆς ἱ. ψαλμωδίας καί ὄχι νά ἐπιδεικνύουν μονόπλευρη καλλιτεχνική ἐπίδοση καί ἀντίληψη. Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή πρέπει νά λειτουργήσουν Σχολές διδασκαλίας τόσο στίς Ἱερές Μητροπόλεις, ὅσο καί στίς ἐνορίες. Γιά τήν εὐρυθμη λειτουργία τῶν Σχολῶν αὐτῶν ἀπαιτεῖται ἄμεσο ἐνδιαφέρον καί παρακολούθηση τοῦ διδακτικοῦ ἔργου, καθώς καί ἐπιλογή καταλλήλων διδασκάλων. Ἡ ἀνάγκη λειτουργίας παρόμοιων Σχολῶν καθίσταται ἐπιτακτικότερη γιά τοὺς ἐπαρχιακοὺς ἐνοριακοὺς Ναοὺς, στοὺς ὁποίους παρατηρεῖται μεγάλη ἔλλειψη κατηρτισμένων (μουσικῶς καί θεολογικῶς) ἱεροψαλτῶν.

η´. Ἡ προσβασιμότητα τῶν ἠλεκτρονικῶν βιβλίων ἀπό τό διαδίκτυο εἶναι σημαντική καί συνεισφέρει στή λειτουργική άγωγή τῶν πιστῶν. Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή κρίνονται ὡς ἀπαραίτητα τά ἀκόλουθα:

(I). Οἱ τυπικές διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας νά διατίθενται καί σέ ἠλεκτρονική μορφή.

(II). Νά ψηφιοποιηθοῦν τά λειτουργικά βιβλία.

(III). Τά Λειτουργικά Συμπόσια ἀποτελοῦν πρόσφορη ὕλη γιά τήν λειτουργική άγωγή καί ἤδη ἐκδηλώνεται ἐνδιαφέρον ἀπό εἰδικούς ἐπιστήμονες νά μεταφραστοῦν στήν Ἀγγλική.

Προτείνουμε ὡς πρῶτο βῆμα νά μεταφραστοῦν σέ δύο εὐρωπαϊκές γλῶσσες τά πορίσματα τῶν πραγματοποιηθέντων Λειτουργικῶν Συμποσίων καί νά ἀναρτηθοῦν στό Διαδίκτυο».

3. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς λειτουργικῆς συνειδήσεως τοῦ ἱερέως

Γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς λειτουργικῆς συνειδήσεως τοῦ ἱερέως καί τήν ποιμαντική γιά τήν καλλιέργεια τῆς λειτουργικῆς

ἀγωγῆς τῶν πιστῶν διαλαμβάνουμε σέ Εἰδική Εἰσήγησι, πού γιά διευκόλυνση ἐνσωματώνουμε στήν παροῦσα Εἰσήγησή μας.

«Ἡ λατρεία τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ καί Λυτρωτοῦ μας ἀποτελεῖ ἓνα κύριο ἄξονα τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν. Σ' αὐτή τήν διακονία ὁ ἱερέας κατέχει πρωτεύουσα καί κυριαρχική θέση, διότι ὡς λειτουργός πρέπει νά καλλιιεργεῖ ἑαυτόν καί ὡς ποιμένας καί τούς πιστούς.

Στήν εἰσήγησή μας καταγράφουμε μερικές ἀρχές, ὅπως τίς διδάσκει ἡ ἅγια Ἐκκλησία μας.

Στό πρῶτο μέρος τῆς εἰσηγήσεώς μας θά καταθέσουμε μερικές σκέψεις ἀπό τήν ἐμπειρία μας πού ἀποκτήσαμε ἀπό τήν διακονία μας στήν Ἐκκλησία μας καί τήν ταπεινή γνώμη μας γιά τό πῶς διαμορφώνεται ἡ λειτουργική συνείδηση τοῦ ἱερέως, δηλαδή μέ ποιό τρόπο συγκροτεῖται αὐτή.

Μέ τήν αὐτοσυνειδησία μας

Πρῶτο στοιχεῖο θεμελιῶδες πού διαμορφώνει τήν λειτουργική συνείδησή μας εἶναι ἡ αὐτοσυνειδησία μας. Νά γνωρίζουμε ποιοί εἴμαστε:

Ὁ προφήτης καί βασιλιάς Δαβίδ ὅταν δέχθηκε τίς πλούσιες εὐλογίες τοῦ Θεοῦ στήν ζωή του, προσευχόμενος στόν Θεό καί ἐξομολογούμενος ρώτησε: «Τίς εἰμι ἐγώ, Κύριε μου Κύριε, καί τίς ὁ οἶκός μου, ὅτι ἠγάπησάς με ἕως τούτων;». Ε' Βασιλειῶν ζ' 18. Τήν ἴδια ἐρώτηση ὀφείλουμε νά κάνουμε κι ἐμεῖς γιά νά φθάσουμε στήν αὐτογνωσία.

Στήν αὐτογνωσία μας συντελοῦν τά ἑξῆς:

- Ὅτι εἴμαστε λειτουργοί τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου.
- Ὅτι τό λειτούργημά μας διέπεται ἀπό κανόνες τούς ὁποῖους διετύπωσαν:

α΄. Ὁ Ἰδιος ὁ Κύριός μας, ὅπως στήν διδασκαλία Του περὶ τοῦ καλοῦ Ποιμένου (Ἰωάννου ι΄ 1-21) καὶ στήν τελευταία ὁμιλία Του στοὺς Ἀποστόλους στό ὑπερῶο τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου (Ἰωάννου ιγ΄ 1-20).

β΄. Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι στά κείμενά τους συμπεριέλαβαν καὶ σχετικές μέ τούς ἱερεῖς καὶ ποιμένες διατάξεις, ὅπως εἶναι οἱ Ποιμαντικές Ἐπιστολές τοῦ ἀποστόλου Παύλου, οἱ δύο πρὸς Τιμόθεον καὶ ἡ πρὸς Τίτον καὶ οἱ προτροπές τοῦ ἀποστόλου Πέτρου (Α΄ Πέτρου ε΄ 1-9).

γ΄. Οἱ ἅγιοι πατέρες μας μέ τούς ἱερούς Κανόνες καὶ τίς τυπικές διατάξεις.

- Ὅτι ἡ ἱερωσύνη δέν δίδεται καὶ δέν ἀσκεῖται χωρὶς προϋποθέσεις.
- Ὅτι κέντρο τῆς λατρείας πού ἐπιτελοῦμε εἶναι ὁ Κύριος τῆς δόξης. Σ' Αὐτόν ἀναφέρονται τά πάντα, ὅπως ἀναφέρεται στήν εὐχή τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς τῆς θείας Λειτουργίας καὶ στίς λοιπές εὐχές τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν.
- Ὅτι σ' αὐτή τήν διακονία δέν κατασταθήκαμε ἔνεκα τῶν προσόντων ἢ τῆς ἁγιότητάς μας, ἀλλά ἐπειδή ὁ Θεός μᾶς κάλεσε.

Ὁ Κύριος δήλωσε στοὺς μαθητές καὶ ἀποστόλους Του «οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε καὶ καρπὸν φέρεητε» (Ἰωάννου ιε΄ 16).

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος διευκρινίζει:

«Οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ» (Ἐβραίου ε΄ 4) καὶ «οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδέ τοῦ τρέχοντος ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ», (Ρωμαίους θ΄ 16) τό δῶρον δηλαδή, τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ δέν ἐξαρτᾶται τελείως καὶ ἀποκλειστικά ἀπὸ τό θέλοντα οὔτε ἀπὸ τόν ἐπιδιώκοντα αὐτό ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἀπὸ τόν ἐλεοῦντα Θεό..

- “Οτι προσφέρουμε τήν θεία λατρεία γιά τόν λαό τοῦ Θεοῦ ἀνάξιοι ὄντες, ὅπως ἀναφέρουν οἱ εὐχές τῆς θείας Λειτουργίας, ἡ α΄ τῶν πιστῶν, «Εὐχαριστοῦμεν σοι Κύριε, ὁ Θεός τῶν Δυνάμεων», τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου, «Οὐδείς ἄξιος τῶν συνδεδεμένων ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις καί ἡδοναῖς», ἡ εὐχή μετά τήν ἀπόθεση τῶν τιμίων δώρων στήν ἁγία Τράπεζα «Κύριε ὁ Θεός ὁ Παντοκράτωρ» καί ἡ προπαρασκευαστική γιά τόν ἱερέα τοῦ Μυστηρίου τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος «Ὁ εὐσπλαγχνος καί ἐλεήμων Κύριος».

Μέ τήν τέλεση Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν

Ὁ λειτουργός, ὅπως τό δηλώνει τό ὄνομά του, εἶναι αὐτός πού προσφέρει στόν Ἐπουράνιο Θεό καί Πατέρα τήν θεία Λειτουργία. Τελεῖ τά Ἱερά Μυστήρια καί ὅλες τίς Ἱερές Ἀκολουθίες τοῦ Τυπικοῦ τῆς θείας λατρείας τῆς Ἐκκλησίας μας. Γι’ αὐτή τήν διακονία χειροτονήθηκε καί δέν μπορεῖ νά τήν παραβλέπει ἢ νά τήν ἐγκαταλείψει.

Ἐξ ἄλλου γιά νά ἐπιτελοῦν ἀνεμπόδιστα οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι τήν λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἐξέλεξαν τούς ἐπτά Διακόνους κατά τόν λόγον τῶν Πράξεων «οὐκ ἄρεστόν ἐστίν ἡμᾶς καταλείψαντας τόν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις. ... ἡμεῖς δέ τῇ προσευχῇ καί τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν» (Πράξεων ς΄ 2, 4).

Ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός τέλεσε στήν ζωή Του ὅλα ὅσα προέβλεπε ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ γιά τήν λατρεία (Ματθαίου γ΄ 15 καί ε΄ 13-18).

Περιετιμήθηκε (Λουκᾶ β΄ 21-24). Προσήχθη στόν ναό βρέφος τεσσαρακονθήμερο (Λουκᾶ β΄ 25-40). Προσέφερε τήν ὠρισμένη θυσία (Λουκᾶ β΄ 24). Βαπτίσθηκε στόν Ἰορδάνη ποταμό ἀπό τόν Ἰωάννη τόν Πρόδρομο (Μάρκου α΄ 9-11).

Ἀνέβηκε στόν ναό τῶν Ἱεροσολύμων κατά τήν ἑορτή τοῦ Πάσχα (Λουκᾶ β' 41-52). Κάθε Σάββατο πήγαινε στήν Ἰουδαϊκή Συναγωγή (Ματθαίου δ' 23· ιβ' 9· ιγ' 54· Λουκᾶ ιγ' 10-11). Ἐπλήρωσε στήν Καπερναοῦμ τούς φόρους (τά δί-δραχμα) γιά τόν Ναό (Ματθαίου ιζ' 24-27). Συμμετεῖχε στίς ἰουδαϊκές ἑορτές. Συνεβούλευσε τούς δέκα λεπρούς νά τηρήσουν ὅσα προέβλεπε ὁ Μωσαϊκός νόμος γιά τήν θεραπεία τους (Λουκᾶ ιζ' 14). Δίδαξε πῶς νά προσεύχονται οἱ μαθητές Του (Ματθαίου στ' 5-13) καί πῶς νά προσφέρουν τό δῶρο τους γιά θυσία στό ναό (Ματθαίου ε' 23-24).

Τήν ἀλλοίωση τῆς ἀγνῆς καί ἀληθινῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ στηλίτευσε ὁ Κύριος μέ τούς λόγους Του (Ματθαίου κγ' 16-22), ἐλέγξας τήν πνευματική ἡγεσία ἐπειδή δίδασκε, ὅτι ἂν κάποιος ὀρκισθεῖ στόν ναό δέν εἶναι τίποτε αὐτό. Ἐκεῖνος ὁμως πού θά ὀρκισθεῖ στό χρυσό τοῦ ναοῦ εἶναι ὑποχρεωμένος νά τηρήσει τόν ὄρκο του.

Ἔγινε ἔτσι ὁ Κύριος καί σ' αὐτό πρότυπο καί παράδειγμα τόσο γιά τούς πιστούς ὅσο καί γιά τούς ἱερεῖς.

Ὁ Ἱερέας εἶναι ὁ προεξάρχων τῆς προσευχῆς τῆς κοινότηας. Ἡ τέλεση τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν εἶναι ἡ κύρια διακονία του, δέν εἶναι πάρεργο. Δέν πρέπει νά γίνεται μέ βιασύνη, ἔστω κι ἂν στόν ναό δέν εὐρίσκονται πιστοί. Ἡ θεία λατρεία πρέπει νά γίνεται μέ εὐλάβεια.

Στήν θεία λατρεία ἀπευθυνόμαστε στόν Θεό. Πρός τόν Θεό εἶναι στραμμένα ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά μας. Αὐτό ἐπιβάλλει εὐλάβεια καί συστολή.

Προσευχόμαστε καί ὑπέρ καί ἀντί τοῦ λαοῦ.

Μέ τήν μελέτη τῶν κειμένων τῆς θείας λατρείας καί τῶν σχετικῶν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας πού ἐρμηνεύουν καί σχολιάζουν τά λειτουργικά κείμενα.

Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι λογική καί γιά νά εἶναι εὐάρεστη στόν Θεό, δέν πρέπει νά εἶναι βαπτολογία, κατά τόν λόγο τοῦ Κυρίου (Ματθαίου στ' 7). Οἱ ἅγιοι πατέρες μας Βασίλειος καί Χρυσόστομος ἔγραψαν τίς εὐχές τῆς θείας Λειτουργίας καί ἄλλοι ἅγιοι πατέρες τίς εὐχές τῶν ἁγίων Μυστηρίων καί τῶν λοιπῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν. Μέ αὐτές διαμόρφωσαν τήν συνείδηση τοῦ λειτουργοῦ ἱερέως.

Οἱ εὐχές ἔχουν νόημα, σύνταξη. Εἶναι λόγος καί ὡς λόγος εἶναι κατανοητός καί ἀνεπανάληπτος. Γι' αὐτό πρέπει νά διαβάζουμε σωστά μέ εὐκρίνεια ἀποδίδοντας τό νόημα τῶν εὐχῶν, τῶν ὕμνων καί τῶν ἀναγνωσμάτων.

Ἄν ἐμεῖς δέν τόν κατανοοῦμε ἐμποδίζουμε καί τούς πιστούς νά τόν κατανοήσουν μέ τήν διαστρεβλωτική τῶν νοημάτων ἀπό ἄγνοια ἀνάγνωση τῶν ἱερῶν κειμένων.

Γιά νά τόν κατανοήσουμε ὀφείλουμε νά τόν σπουδάσουμε.

Ὅταν ἐμεῖς μνηθοῦμε τότε καί τούς πιστούς θά μνήσουμε.

Θά ἀναφέρουμε σημαντικά κείμενα ἁγίων πατέρων, τά ὁποῖα βοηθοῦν τόσο τούς λειτουργοὺς ὅσο καί τούς πιστούς νά ἐμβαθύνουν σά τελούμενα τῆς θείας λατρείας.

- Τά Ἀρεοπαγίτικα συγγράμματα «Περί τῆς οὐρανίας Ἱεραρχίας», «Περί Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας», «Περί θείων Ὀνομάτων», «Περί Μυστικῆς Θεολογίας» (P.G. τ. 3, 120-1065).
- Τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, 7ος αἰώνας (περὶ τό 662) «Μυσταγωγία περὶ τοῦ τίνων σύμβολα τά κατά τήν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς Συνάξεως τελούμενα καθέστηκε» (P.G. 91 657-717) .
- Τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ Α' Κωνσταντινουπόλεως (†773) «Ἱστορία ἐκκλησιαστική καί μυστική θεωρία» (P.G. 98,384-453). Ἀπευθύνεται σέ ὅλους τούς πιστούς καί

ἐκτός ἀπό τά σχόλια στήν θεία λειτουργία, ειδικά ἀναφέρεται τόσο στό ναό ὅσο καί στά ἄμφια.

- Τοῦ Θεοδώρου ἐπισκόπου Ἀνδίδων (11ος αἰώνας) «Προθεωρία κεφαλαιώδης περί τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ γινομένων συμβόλων καί μυστηρίων» (P.G. 140, 417-468). Ἀπευθύνεται στούς κληρικούς καί τούς βοηθεῖ νά τελοῦν τήν θεία λειτουργία σωστότερα.
- Τοῦ ἁγίου Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (12ος αἰώνας) «Λόγος περιέχων τήν ἐκκλησιαστικήν ἱστορίαν καί λεπτομερῆ ἀφήγησιν πάντων τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τελουμένων» (P.G. 87Γ', 3981-4001).
- Τοῦ ἁγ. Νικολάου τοῦ Καβάσιλα 14ος αἰ. (περί τό 1350). α'. «Ἐρμηνεία τῆς θείας Λειτουργίας ἐν κεφαλαίοις πενήκοντα καί τρισί».
β'. «Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς». Λόγοι ἑπτά «ἦτοι περί μυστηρίων» (P.G. 150 368-728).
- Ἁγίου Συμεών Θεσσαλονίκης, ιε' αἰώνας (περί τό 1450 μ.Χ.).

Τά εὐρισκόμενα ἅπαντα. Ἐν οἷς:

Περί τῶν ἱερῶν τελετῶν.

Περί τῆς ἱερᾶς τελετῆς τοῦ ἁγίου Μύρου.

Περί τῆς ἱερᾶς λειτουργίας.

Περί τοῦ ἁγίου ναοῦ καί τῆς τούτου καθιερώσεως.

Περί τῶν ἱερῶν χειροτονιῶν.

Περί τῆς ἱερᾶς προσευχῆς.

Περί τῆς ἱερᾶς τελετῆς τοῦ ἁγίου ἐλαίου ἦτοι τοῦ εὐχέλαιου.

Περί τοῦ τέλους ἡμῶν καί τῆς ἱερᾶς τάξεως τῆς κηδείας καί τῶν κατ' ἔθος ὑπέρ μνήμης γινομένων.

Ἐρμηνεία περί τε τοῦ θείου ναοῦ, τῶν ἱερῶν ἀμφίων καί περί τῆς θείας μυσταγωγίας (P.G. 155).

Μέ τά πρότυπα λειτουργῶν

Τό λειτουργικό ἦθος μας διαμορφώνεται, ὅταν μελετᾶμε, σπουδάζουμε καί ἔχουμε πάντοτε πρό τῶν ὀφθαλμῶν μας λειτουργικά πρότυπα, ὅπως ἀναφέρονται στήν ἁγία Γραφή καί στήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας.

Πρότυπα ἀπό τήν ἁγία Γραφή

Ἐπάρχουν σαφεῖς ἀναφορές τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά καί Καινή Διαθήκη γιά καλοῦς καί κακοῦς ἱερεῖς.

α΄. Παραδείγματα καλῶν ἱερέων ἐνδεικτικῶς:

Ὁ Ἀαρών

Ὁ Ἀαρών κλήθηκε στό ἱερατικό ἀξίωμα ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό. Χρίσθηκε δέ καί ὁ πρῶτος ἀρχιερέας. Διάδοχοί του ἦσαν οἱ γιοί του. (Ἐξόδου κθ΄ 29).

Τό ἀξίωμά του ἐπικυρώθηκε μέ τά ἐξῆς τρία θαύματα. Ἦτοι:

Πρῶτον μέ τήν καταστροφή τοῦ Κορέ καί τῶν ὀπαδῶν του πού ἐπιβουλεύτηκαν τόν Ἀαρών καί τιμωρήθηκαν ἀπό τόν Θεό. (Ἀριθμῶν ιστ΄ 31-32).

Δεύτερον μέ τήν κατάπαυση τῆς πληγῆς κατά τῶν Ἰσραηλιτῶν, πού ἐπετέθησαν στόν Μωυσῆ καί στόν Ἀαρών (Ἀριθμῶν ιζ΄ 7-15).

Τρίτον μέ τήν ἀναβλάστηση τῆς ράβδου του (Ἀριθμῶν ιζ΄ 16-28).

Ὁ Ἀαρών ἦταν ἄνθρωπος εὐσεβῆς καί πλήρης αὐταπαρνήσεως. Γι' αὐτό ὅταν ὁ Θεός κατέκαυσε τούς γιούς του Ναδάβ καί Ἀβιούδ, ἐπειδή παρανόμησαν, λυπήθηκε μέν, ἀλλά σιώπησε. Οἱ γιοί του ἦσαν ἱερεῖς. Τόλμησαν νά προσφέρουν στόν Θεό θυσία θυμιάματος ἀνάβοντας τό θυμιατό (πυρεῖο) μέ κοινή φωτιά ἀντί τῆς ὀρισμένης ἱερῆς φωτιᾶς πού ἔκαιγε

στό θυσιαστήριο. Καί ὁ Θεός τούς τιμώρησε γιά τήν ἀσέβειά τους.

Ἐλεάζαρ καί Φινεές οἱ δίκαιοι

ἌΟ Ἐλεάζαρ ἦταν ἱερέας, γιός τοῦ Ἄαρών. ἌΟ δέ Φινεές γιός τοῦ Ἐλεάζαρ, ἐγγονός τοῦ Ἄαρών.

Γι' αὐτούς διαβάζουμε στό βιβλίο τῶν Ἀριθμῶν, ὅτι ὁ μέν Ἐλεάζαρ φρόντιζε ἐπιμελῶς τά τῆς Σκηνῆς τοῦ Μαρτυρίου «Ἐπίσκοπος Ἐλεάζαρ υἱός Ἄαρών τοῦ ἱερέως· τό ἔλαιον τοῦ φωτός καί τό θυμίαμα τῆς συνθέσεως καί ἡ θυσία ἡ καθ' ἡμέραν καί τό ἔλαιον τῆς χρίσεως, ἡ ἐπισκοπή ὅλης τῆς σκηνῆς» (δ' 16).

ἌΟ δέ γιός τοῦ Ἐλεάζαρ Φινεές, ἐπειδή ἦταν ζηλωτής λίαν τοῦ θείου νόμου, ἔλαβε ἀπό τόν Θεό διαθήκη αἰώνιας ἀρχιερωσύνης.

«Καί ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν λέγων· Φινεές υἱός Ἐλεάζαρ υἱοῦ Ἄαρών τοῦ ἱερέως κατέπαυσε τόν θυμόν μου ἀπό υἱῶν Ἰσραήλ ἐν τῷ ζηλῶσαι μου τόν ζῆλον ἐν αὐτοῖς, καί οὐκ ἐξηγάλωσα τούς υἱούς Ἰσραήλ ἐν τῷ ζῆλῳ μου. Οὕτως εἶπον· ἰδοῦ ἐγώ δίδωμι αὐτῷ διαθήκην εἰρήνης, καί ἔσται αὐτῷ καί τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτόν διαθήκη ἱερατείας αἰωνία, ἀνθ' ὧν ἐζήλωσε τῷ Θεῷ αὐτοῦ καί ἐξιλάσατο περὶ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ» (Ἀριθμῶν κε' 10-13).

ἌΟ Ἀβιμέλεχ

Ἦταν εὐσεβής καί δίκαιος ἀρχιερέας. Κατά τήν διάρκεια τῆς ἀρχιερωσύνης του ἐπί βασιλείας Σαούλ πρόσφερε στόν Δαβίδ καί στούς συντρόφους του νά φᾶνε τούς ἄρτους τῆς προθέσεως. ἌΟ Σαούλ θεώρησε τήν ἐνέργειά του αὐτή προδοσία καί κατέσφαξε τόν ἀρχιερέα καί μαζί μέ αὐτόν ἄλλους ὀγδόντα πέντε ἱερεῖς.

Γι' αυτό ο Σαούλ έχασε την εὐνοια τοῦ Θεοῦ καί τόν θρόνο του. (Α΄ Βασιλειῶν κβ΄).

Ὁ προφήτης Ἱερεμίας

Ἕνας ἀπό τούς μεγάλους προφήτες τοῦ Ἰσραήλ. Προφήτευσε ἐπί τῶν βασιλέων Ἰωσία, Ἰωάχαζ, Ἰωακείμ, Ἰωαχείν καί Σεδεκία καί μετὰ τήν αἰχμαλωσία, 605 π.Χ., τῶν Ἰουδαίων στούς Βαβυλώνιους.

Γεννήθηκε στήν πόλι Ἀναθώθ ἀπό τήν γενεά τῶν ἱερέων. Προωρισμένος ἀπό τόν Θεό νά γίνει προφήτης. Καθιερώθηκε καί ἀγιάσθηκε πρὶν γεννηθεῖ. Τήν προφητική του δράση ἄρχισε τό 628 π.Χ. Βοηθούμενος ἀπό τόν ἀγαθό καί εὐσεβή βασιλέα Ἰωσία ἐργάστηκε γιά τήν καταπολέμηση τῆς εἰδωλολατρίας καί τήν πνευματική ἀνόρθωση τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ.

Ὁ Ἱερεμίας 42 ὀλόκληρα ἔτη ὑποστήριξε ἐνώπιον τοῦ στασιαστικοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τήν θεία ἀλήθεια μέ καρτερία, ἐπιμονή καί ὑπομονή ἀπαράμιλλο. Ὑπηρετήσε τόν Θεό μέ κίνδυνο πολλάκις τῆς ζωῆς του. Οὔτε ἀπειλές ὅμως ἴσχυσαν νά τοῦ ἐπιβάλουν σιωπή, οὔτε παθήματα καί διωγμοί ἀποθάρρυναν τόν ἔνθερμο καί διακαῆ ζῆλο του. Τρυφερός καί ἤρεμος, εὐαίσθητος καί ἀμνησίκακος συμμεριζόταν τίς συμφορές καί τά δεινά τῶν Ἰουδαίων, ἄν καί ἀδυνατοῦσε νά τούς πείσει νά ἔλθουν σέ μετάνοια γιά νά ἀποτινάξουν ἀπό τίς κεφαλές τους τίς συμφορές πού τούς ἀπειλοῦσαν.

Ὁ Δαβίδ ἀναφέρεται στούς λειτουργούς τοῦ Θεοῦ πού εἶναι «πυρός φλόγα» (Ψαλμός ργ΄ (ρδ΄) 103, 4).

Ὁ Ζαχαρίας

Ἦταν γιός τοῦ ἀρχιερέως Ἰωδαέ. Λιθοβολήθηκε στήν ἀυλή τοῦ ἰουδαϊκοῦ ναοῦ (στά Ἱεροσόλυμα), ἐπειδή ἔλεγε

τόν λαό πού λάτρευε τά εἰδωλα (Ε΄ Παραλειπομένων κδ΄ 20-22).

Γι' αὐτόν μίλησε ὁ Κύριος (Ματθαίου κγ΄ 35), ὅτι εἶναι ὁ τελευταῖος μάρτυρας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ Κύριος τόν ἀναφέρει ὡς υἱό Βαραχίου, ἐνῶ ὁ πατέρας του ἦταν ὁ Ἰωδαε΄. Ἡ ἀντίφραση αὐτή λύεται, ἐάν λάβουμε ὑπ' ὄψη ὅτι ἡ λέξη υἱός ἔχει τήν ἔννοια καί τοῦ ἀπογόνου. Ὁ Βαραχίας ἦταν πρόγονος τοῦ Ζαχαρία καί ὄχι πατέρας του.

Ὁ Ζαχαρίας ὁ πατέρας τοῦ προφήτου καί βαπτιστοῦ Ἰωάννου.

Ἦταν ἱερέας ἀπό τόν οἶκο Ἀβιά. Ὁ οἶκος - ἡ φυλή αὐτή ἦταν ἡ ὄγδοη ἀπό τίς εἰκοσιτέσσερες οἴκους - φυλές τῶν ἱερέων (Α΄ Παραλειπομένων κδ΄ 10).

Ἡ διαίρεση τῶν ἱερέων τῶν Ἰουδαίων σέ εἴκοσι τέσσερες οἴκους - φυλές ἔγινε ἀπό τόν Δαβίδ ὡς ἑξῆς:

Ὁ Ἀαρών, πού καταστάθηκε Ἀρχιερέας ἀπό τόν Θεό, εἶχε 4 γιούς, οἱ ὁποῖοι καί αὐτοί ἦσαν ἀρχιερεῖς καί διάδοχοί του. Ἀπό τούς τέσσερες οἱ δύο Νάδαβ καί Ἀβιούδ κατακάησαν ὡς ἀσεβεῖς ἀπό τόν Κύριο. Ἔμειναν οἱ δύο ἄλλοι Ἐλεάζαρ καί Ἰθάμαρ.

Ὅλοι ὅσοι κατάγονταν ἀπό αὐτές τίς δυό οἰκογένειες τῶν γιῶν Ἀαρών Ἐλεάζαρ καί Ἰθάμαρ ἦσαν ἱερεῖς, ὁ πρωτότοκος γιός ἦταν Ἀρχιερέας. Κάθε ἕνας ἀπό τούς ἱερεῖς λειτουργοῦσε μιά ἐβδομάδα.

Ἐπί τῆς βασιλείας τοῦ Δαβίδ πληθύνθηκαν πολύ. Γι' αὐτό καί ὀργάνωσε τούς ἱερεῖς σέ εἴκοσι τέσσερες φυλές - οἴκους. Ἡ σειρά τους καθορίσθηκε μέ κληρο. Ἀπό τήν οἰκογένεια τοῦ Ἐλεάζαρ δημιουργήθηκαν δέκα ἕξη οἴκοι - φυλές καί ἀπό αὐτή τοῦ Ἰθάμαρ ὀκτώ.

Ἡ ἅγια Γραφή ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Ζαχαρίας καί ἡ Ἐλισάβετ

ἡ σύζυγός του «ἦσαν δέ δίκαιοι ἀμφοτέροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καί δικαιοώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτοι» (Λουκᾶ α' 6).

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος προτρέπει τούς ἱερεῖς νά λατρεύουν τόν Θεό «μετά αἰδοῦς καί εὐλαβείας» (Ἐβραίους ιβ' 28).

Στά ὄραματα τῆς ἀποκαλύψεως στό οὐράνιο θυσιαστήριο οἱ 24 πρεσβύτεροι παρίστανται ἐνώπιον τοῦ οὐρανοῦ θυσιαστηρίου καί τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ φοροῦντες λευκές στολές (Ἀποκαλύψεως δ' 4), πού συμβολίζουν τήν καθαρότητα τῆς ψυχῆς τους.

Παραδείγματα κακῶν ἱερέων ἐνδεικτικῶς:

- Οἱ γιοί τοῦ Ἀαρών Ναδάβ καί Ἀβιουδ πού κατακάησαν ἀπό τόν Θεό ὡς ἀσεβεῖς (Λευιτικοῦ ι' 1-3, ιστ' 1, 12, Ἀριθμῶν ιζ' 11).
- Οἱ Κορέ, Δαθάν, Ἀβειρών καί διακόσιοι πενήντα Λευῖτες Ὁ Κορέ ἦταν Λευίτης πού ἀντιστάθηκε κατά τοῦ Μωυσέως καί τοῦ Ἀαρών (Ἔξοδος στ' 16-21).

Ἦταν ἐξαδελφος τοῦ Μωυσέως, ἐπειδή οἱ πατέρες τους Ἰσαάρ τοῦ Κορέ καί Ἀμράμ τῶν ἀδελφῶν Μωυσέως καί Ἀαρών ἦσαν ἀδελφοί. Φθόνησε τούς ἐξαδέλφους του πού τιμήθηκαν ἀπό τόν Θεό, ὁ μέν μέ ἀρχοντία, ὁ δέ μέ ἀρχιερωσύνη, ἐνῶ αὐτός ἔμεινε ἀπλῶς λευίτης.

Στασίασε ἐναντίον τους ποθώντας καί αὐτός ἀρχοντία μαζί μέ τούς Δαθάν καί Ἀβειρών καί διακόσους πενήντα λευίτες. Ὅλοι κατακάησαν ἀπό τόν Θεό μέ φωτιά ἀπό τόν οὐράνιο. Τούς δέ συστασιαστές καί συναρχηγούς τῆς στάσεως Δαθάν καί Ἀβειρών τούς κατέπτε ἡ γῆ (Ἀριθμῶν ιστ' 11).

Ὁ Ἡλί

Ἦταν ἀπόγονος τοῦ Ἰθάμαρ, τέταρτου γιοῦ τοῦ Ἀαρών.

Ἀρχιερέας καί κριτής τοῦ Ἰσραήλ (Α΄ Βασιλειῶν β΄ 11). Ἐπειδή ἐχαρίζετο στούς γιούς του Ὅφνεί καί Φινεές, πού ἦταν ἄπληστοι, βέβηλοι καί δέν ἐσέβοντο τόν Θεό, τιμωρήθηκε ἀπό τόν Θεό μέ δύο συμφορές, μέ τόν θάνατο τῶν γιῶν του πού σκοτώθηκαν σέ μάχη μέ τούς Φιλισταίους, καί μέ τήν ἀπαγωγή τῆς Κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης ἀπό τούς Φιλισταίους.

Ὅταν πληροφορορήθηκε τίς δύο αὐτές συμφορές, ἔπασσε προφανῶς λιπόθυμος ἀπό τήν λύπη του, ἔσπασε τόν ἀγκύνα του καί πέθανε 98 ἐτῶν.

Ἡ προειδοποίηση τοῦ Θεοῦ πού διαμαρτύρεται γιά τήν συμπεριφορά του ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Καί ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος Θεοῦ πρὸς Ἡλί καί εἶπε· τάδε λέγει Κύριος· ἀποκαλυφθεῖς ἀπεκαλύφθην πρὸς οἶκον τοῦ πατρὸς σου ὄντων αὐτῶν ἐν γῆ Αἰγύπτῳ δούλων τῷ οἴκῳ Φαραώ καί ἐξελεξάμην τόν οἶκον τοῦ πατρὸς σου ἐκ πάντων τῶν σκήπτρων Ἰσραήλ. ἐμοί ἱερατεύειν καί ἀναβαίνειν ἐπὶ θυσιαστήριόν μου καί θυμιᾶν θυμίαμα καί αἶρειν ἐφουδ καί ἔδωκα τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς σου τά πάντα τοῦ πυρός υἰῶν Ἰσραήλ εἰς βρῶσιν· ἵνατί ἐπέβλεψας ἐπὶ τό θυμίματά μου καί εἰς τήν θυσίαν μου ἀναιδεῖ ὀφθαλμῶ καί ἐδόξασας τούς υἰούς σου ὑπὲρ ἐμέ ἐνευλογεῖσθαι ἀπαρχῆς πάσης θυσίας τοῦ Ἰσραήλ ἔμπροσθέν μου; διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός Ἰσραήλ· εἶπα· ὁ οἶκός σου καί ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς σου διελύσεται ἐνώπιόν μου ἕως αἰῶνος· καί νῦν φησὶ Κύριος· μηδαμῶς ἐμοί, ὅτι ἀλλ' ἢ τούς δοξάζοντάς με δοξάσω, καί ὁ ἐξουθενῶν με ἀτιμασθήσεται. ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι καί ἐξολοθρεύσω τό σπέρμα σου καί τό σπέρμα οἴκου πατρὸς σου, καί οὐκ ἔσται σοι πρεσβύτης ἐν οἴκῳ μου πάσας τὰς ἡμέρας· καί ἄνδρα οὐκ ἐξολοθρεύσω σοι ἀπό τοῦ θυσιαστηρίου μου ἐκλείπειν τούς ὀφθαλμούς αὐτοῦ καί καταρρεῖν τήν ψυχὴν αὐτοῦ, καί πᾶς περισσεύων οἴκου σου πεσοῦνται ἐν ρομφαίᾳ

ἀνδρῶν. καί τοῦτό σοι τό σημεῖον, ὃ ἤξει ἐπί τούς δύο υἱούς σου, Ἐφνὶ καὶ Φινεές· ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀποθανοῦνται ἀμφοτέροι. καὶ ἀναστήσω ἐμαντῶ ἱερέα πιστόν, ὃς πάντα τά ἐν τῇ καρδίᾳ μου καὶ τά ἐν τῇ ψυχῇ μου ποιήσει· καὶ οἰκοδομήσω αὐτῶ οἶκον πιστόν, καὶ διελεύσεται ἐνώπιον χριστοῦ μου πάσας τὰς ἡμέρας. καὶ ἔσται ὁ περισσεύων ἐν οἴκῳ σου ἤξει προσκυνεῖν αὐτῶ ὀβολου ἄργυρίου λέγων· παράρρησόν με ἐπὶ μίαν τῶν ἱερατειῶν σου φαγεῖν ἄρτον (Α΄ Βασιλειῶν β΄ 27-36).

Αὐτοῦς πού ἐλέγχει ὁ προφητικὸς λόγος.

Ὁ Θεὸς ἀπέιλησε τούς ἱερεῖς τῶν Ἰουδαίων μέ τόν προφήτη Ὠσηέ, ἐπειδὴ ἔγιναν παγίδα καὶ δίχτυ πού αἰχμαλωτίζε τόν λαό στήν εἰδωλολατρία (Ὠσηέ ε΄ 1-2).

Τὴν ὀργή τοῦ Θεοῦ ἐξαγγέλλει ὁ προφήτης Μιχαίας ἐναντίον τῶν ψευδοπροφητῶν, οἱ ὅποιοι ἐδωροδοκοῦντο ἀπὸ τόν λαό καὶ ἀπαιτοῦσαν χρήματα. Προφήτευσαν μόνο ἐπὶ πληρωμῇ.

Ὁ προφήτης Ἰωήλ προτρέπει ὅσους λειτουργοῦν στό θυσιαστήριο «λιμοῦ πιέζοντος» «διαρρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν». (Ἰωήλ β΄ 13). Ὅταν κτυποῦν οἱ συμφορές τόν λαό τοῦ Θεοῦ, οἱ ἱερεῖς πρέπει νά νηστεύουν, νά κλαῖνε, νά θρηνοῦν, ταπεινωμένοι καὶ πενθηφοροῦντες. Νά μὴ ὑποκρίνονται.

Πῶς μπορούμε νά παραβλέψουμε ὅσα ὁ Θεὸς λέγει καὶ μέ τόν προφήτη Μαλαχία γιὰ τίς ἀπαράδεκτες θυσίες πού πρόσφεραν οἱ ἱερεῖς τῶν Ἰουδαίων καὶ Τόν προσέβαλαν.

«Υἱὸς δοξάζει πατέρα καὶ δοῦλος τόν κύριον αὐτοῦ. καὶ εἰ πατήρ εἰμί ἐγώ, πού ἐστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριος εἰμί ἐγώ, πού ἐστιν ὁ φόβος μου; λέγει Κύριος παντοκράτωρ. ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φαυλίζοντες τό ὄνομά μου· καὶ εἶπατε· ἐν τίνι ἐφραυλίσαμεν τό ὄνομά σου; προσάγοντες πρὸς τό θυ-

σιαστήριόν μου ἄρτους ἡλισγημένους, καί εἶπατε· ἐν τίνι ἡλίσγησαμεν αὐτούς; ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· τράπεζα Κυρίου ἡλίσγημένη ἐστί καί τά ἐπιτιθέμενα ἐξουδενώσατε. διότι ἐάν προσαγάγητε τυφλόν εἰς θυσίας, οὐ κακόν; καί ἐάν προσαγάγητε χωλόν ἢ ἄρρωστον, οὐ κακόν; προσάγαγε δὴ αὐτό τῷ ἡγουμένῳ σου, εἰ προσδέξεται αὐτό, εἰ λήψεται πρόσωπόν σου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. καί νῦν ἐξιλιάσκεσθε τό πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν καί δεήθητε αὐτοῦ· ἐν χερσίν ὑμῶν γέγονε ταῦτα· εἰ λήψομαι ἐξ ὑμῶν πρόσωπα ὑμῶν; λέγει Κύριος παντοκράτωρ. διότι καί ἐν ὑμῖν συγκλεισθήσονται θύραι, καί οὐκ ἀνάψεται τό θυσιαστήριόν μου δωρεάν· οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καί θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν» (Μαλαχίου α' 6-10).

Φαίνεται ὅτι ὁ Θεός ἀποστρέφεται τήν λατρεία τους καί δέν δέχεται τίς θυσίες τους ἐξαιτίας τῆς κακίας τους καί τῶν ἁμαρτιῶν τους.

Φοβερός καί οἱ ἀπειλές τοῦ Θεοῦ γιά τούς κακούς ποιμένες, ὅπως τίς ἐξεφώνησε ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ.

«Καί οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἠθέτησαν νόμον μου καί ἐβεβήλουν τά ἅγια μου· ἀναμέσον ἁγίου καί βεβήλου οὐ διέστελλον καί ἀναμέσον ἀκαθάρτου καί τοῦ καθαρῶ οὐ διέστελλον καί ἀπό τῶν σαββάτων μου παρεκάλυπτον τούς ὀφθαλμούς αὐτῶν, καί ἐβεβηλούμην ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ἰεζεκιήλ κβ' 26).

Μέσω τοῦ προφήτη Ἰεζεκιήλ ὁ Θεός ἐλέγχει τούς κακούς ποιμένες τοῦ Ἰσραήλ καί προφητεύει γιά τόν καλό Ποιμένα (κεφάλαιον λδ').

Θρηνεῖ καί ὁ προφήτης Ἰερεμίας μέ μεγάλη ἔνταση γιά τούς κακούς ἱερεῖς τοῦ Ἰσραήλ καί εὐχεται:

«Τίς δώσει κεφαλῆ μου ὕδωρ καί ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρῶν, καί κλαύσομαι τόν λαόν μου τοῦτον ἡμέρας καί

νυκτός» (Ίερεμίου θ' 1).

Γιατί θρηνεΐ;

Ἐπειδὴ ἀκούει τό παράπονο τοῦ Θεοῦ:

«Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν· ποῦ ἐστι Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ» (Ίερεμίου β' 8).

«Ὅτι οἱ ποιμένες ἠφρονεύσαντο καὶ τόν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν· διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα νομὴ καὶ διεσκορπίσθησαν» (Ίερεμίου ι' 21).

«Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τόν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τήν μερίδα μου, ἔδωκαν τήν μερίδα τήν ἐπιθυμητήν μου εἰς ἔρημον ἄβατον» (Ίερεμίου ιβ' 10).

«ἜΩ οἱ ποιμένες οἱ διασκορπίζοντες καὶ ἀπολλύνοντες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου. διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπί τούς ποιμαίνοντας τόν λαόν μου· ὑμεῖς διεσκορπίσατε τὰ πρόβατά μου καὶ ἐξώσατε αὐτά καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθε αὐτά, ἰδού ἐγὼ ἐκδικῶ ἐφ' ὑμᾶς κατὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν» (Ίερεμίου κγ' 1-2).

Ἀπό τήν ἀγία Γραφή ἀναφέρονται μερικοὶ ἱερεῖς ὅτι ἦταν

- Ἄπληστοι, ὅπως οἱ γιοὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἡλί (Α' Βασιλειῶν β' 12-17).
- Μέθυσοι, ὅπως αὐτοὶ τούς ὁποίους ἀπειλεῖ ὁ Θεός μέσω τοῦ προφήτη Ἡσαΐα (κη' 7).
- Βέβηλοι καὶ ἀσεβεῖς, ὅπως οἱ γιοὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἡλί (Α' Βασιλειῶν β' 22-24).
- Ἄδικοι, ὅπως αὐτούς τούς ὁποίους ἐλέγχει ὁ θυμωμένος Κύριος μέ τόν προφήτη Ἱερεμία, ἐπειδὴ προσπαθοῦσαν νά πλουτήσουν παράνομα, ἐξαπατώντας τόν λαό καὶ ἔμεναν ἀσυγκίνητοι μπροστά στίς συμφορές τοῦ λαοῦ, τίς ὁποῖες θεωροῦσαν ἀσήμαντες ἀμυχές (Ίερεμίου ς' 13-14).

- Παραβάτες του νόμου του Θεού, όπως αυτούς που έλέγχει ο Θεός μέσω του προφήτη Μαλαχίου (β' 8).
- Συμμέτοχοι της τιμωρίας του Θεού· όπως αυτοί για τους οποίους θρηνεί ο προφήτης Ίερεμίας που τους θανάτωσαν μέσα στο άγιαστήριο (Θρηνοι Ίερεμίου β' 20, ιδ' 18).
- Οί χειρότεροι του λαού, όπως αυτούς τους οποίους ανύψωσε ο Ίεροβοάμ, ο άσεβής βασιλιάς, που πολέμησε την πίστη στον άληθινό Θεό και διέδωσε την ειδωλολατρία στους Ίσραηλίτες (Γ' Βασιλειών ιβ' 31. Δ' Βασιλειών ιζ' 32).

Άπό αυτά τά κείμενα συνάγεται ότι ο Θεός στηλιτεύει και έπιτιμά τους ιερείς όταν:

α'. Βεβηλώνουν την λατρεία του άληθινού Θεού άναμιγνύοντάς την μέ ειδωλατρικές πρακτικές.

β'. Δέν διορθώνουν τον λαό και γενικώς δέν τον καθοδηγούν στην άλήθεια και την δικαιοσύνη.

γ'. Οί ίδιοι είναι άσεβείς και έπιτελούν τά έργα Κυρίου άμελώς.

δ'. Οί θυσίες και οί έορτές δέν συνοδεύονται από ζωή συνετή προς τίς έντολές του Κυρίου.

ε'. Έκμεταλλεύονται για πλουτισμό ή πολυτελή διαβίωση τό θρησκευτικό συναίσθημα του λαού.

στ'. Δέν άγωνίζονται για τά δικαιώματα του Θεού.

Τούς κακούς άρχιερείς ταλάνησε και ο Κύριος μέ τά στηλιτευτικά «ουαί» (Ματθαίου κγ' 1-36), όπως και μέ την παραβολή των κακών γεωργών (Ματθαίου κα' 33-41).

Πρότυπα από την παράδοση της Έκκλησίας

Έκτός από τά παραδείγματα της άγίας Γραφής ή Έκκλησία μας έχει πλειάδα Άρχιερέων, Ίερέων και Διακόνων που

εὐαρέστησαν στό Θεόν μέ τήν ἁγία βιοτή τους καί τήν ἁγία διακονία τους.

Οἱ ἕξι λόγοι «περί ἱερωσύνης» (P.G. 48, 623-692), τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (344-407 μ.Χ.) καί ὁ Ἀπολογητικός λόγος «περί τῆς εἰς τόν Πόντον φυγῆς» (P.G. 35, 408-517), τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου περιγράφουν τούς κατά Θεόν λειτουργούς τοῦ Ὑψίστου καί τούς διακόνους τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας καί τούς ἱερουργούς τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ.

Θεωρῶ χρήσιμο νά ἀναφέρω γιά τήν παροῦσα περίσταση μερικά παραδείγματα ἀπό τήν ζωή τῶν ἁγίων πατέρων μας.

- Τό πρῶτο εἶναι περιστατικό πού περιγράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (329-389) καί συνέβη, ὅταν ὁ ἄρειανόφρονας αὐτοκράτορας Οὐάλης ἐπισκέφθηκε τήν Καισάρεια γιά νά ἐλέγξει τόν ἅγιο πατέρα Μέγα Βασίλειο (329-379), ἐπειδή ὑποστήριζε τήν ὀρθόδοξη πίστη. Ἦταν ἡ ἐορτή τῶν Θεοφανείων τοῦ ἔτους 375. Λειτουργοῦσε ὁ Μέγας Βασίλειος. Ἡ σκηνή εἶναι ἐξόχως ἐπιβλητική.

«Εἰς γάρ τό ἱερόν εἰσελθόν μετά πάσης τῆς περι αὐτόν δουροφορίας (ἦν δέ ἡμέρα τῶν Ἐπιφανίων, καί ἀθροίσμιος), καί τοῦ λαοῦ μέρος γενόμενος, οὕτως ἀφοσιοῦται τήν ἔνωσιν. Ἄξιον δέ μηδέ τοῦτο παραδραμεῖν. Ἐπειδή γάρ ἔνδον ἐγένετο, καί τήν ἀκοήν προσβαλοῦση τῇ ψαλμωδία κατεβροντήθη, τοῦ τε λαοῦ τό πέλαγος εἶδε, καί πᾶσαν τήν εὐκοσμίαν, ὅση τε περί τό βῆμα, καί ὅση πλησίον, ἀγγελικῆν μᾶλλον ἢ ἀνθρωπίνην τόν μέν τοῦ λαοῦ προτεταγμένον ὄρθιον, οἷον τόν Σαμουήλ ὁ λόγος γράφει, ἀκλινη καί τό σῶμα καί τήν ὄψιν καί τήν διάνοιαν, ὥσπερ οὐδενός καινοῦ γεγονότος, ἀλλ' ἐστηλωμένον, ἴν' οὕτως εἶπω, Θεῷ καί τῷ βήματι· τούς δέ περί αὐτόν ἐστηκότας ἐν φόβῳ τινί καί σεβάσματι· ἐπειδή ταῦτα εἶδε, καί πρὸς οὐδέν παράδειγμα

ἡδύνατο θεωρεῖν τὰ ὀρώμενα, ἔπαθέ τι ἀνθρώπινον, σκότου καὶ δίνης πληροῦται τὴν ὄψιν καὶ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ θάμβους. Καὶ τοῦτο ἦν τοῖς πολλοῖς ἀδηλον ἔτι. Ἐπεὶ δὲ τὰ δῶρα τῆ θείᾳ τραπέζῃ, προσενεγκεῖν ἔδει, ὣν αὐτουργός ἦν, συνεπελάβετο δ' οὐδεὶς, ὥσπερ ἦν ἔθος, ἀδηλον ὄν, εἰ προσήσεται, τηνικαῦτα τό πάθος γνωρίζεται. Περιτρέπει γάρ, καὶ εἰ μὴ τι τῶν ἐκ τοῦ βήματος ὑποσχόν τὴν χεῖρα, τὴν περιτροπὴν ἔστησεν. ἂν κατηνέχθη πτόμα δακρῶν ἄξιον. Εἶεν». (Γρηγορίου Θεολόγου· Λόγος ΜΓ' Ἐπιτάφιος εἰς Μέγαν Βασίλειον Ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας· Ε.Π.Ε, τ. 6, σελ. 214-215. Ἐκδ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Θεσσαλονίκη 1980.

- Τό δεύτερο εἶναι τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου (344-407) ἀπὸ τὴν πραγματεία του «Λόγοι περὶ Ἱερωσύνης Γ'»:

«Ἡ γάρ Ἱερωσύνη τελεῖται μὲν ἐπὶ τῆς γῆς, τάξιν δὲ ἐπουρανίων ἔχει πραγμάτων. Καὶ μάλα γε εἰκότως· οὐ γάρ ἄνθρωπος, οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀρχάγγελος, οὐκ ἄλλη τις κτιστὴ δύναμις, ἀλλ' αὐτός ὁ Παράκλητος ταύτην διετάξατο τὴν ἀκολουθίαν, καὶ ἔτι μένοντας ἐν σαρκὶ τὴν ἀγγέλων ἔπεισε φαντάζεσθαι διακονίαν. Διό χρή τόν ἱερωμένον ὥσπερ ἐν αὐτοῖς ἐστῶτα τοῖς οὐρανοῖς, μεταξύ τῶν δυνάμεων ἐκείνων οὕτως εἶναι καθαρόν. Φοβερὰ μὲν γάρ καὶ φρικωδέστατα καὶ τὰ πρό τῆς χάριτος, οἷον οἱ κώδωνες, οἱ ροῖσκοι, οἱ λίθοι οἱ τοῦ στήθους, οἱ τῆς ἐπωμίδος, ἡ μίτρα, ἡ κίδαρις, ὁ ποδήρης, τό πέταλον τό χρυσοῦν, τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἡ πολλή τῶν ἔνδον ἡρεμία· ἀλλ' εἴ τις τὰ τῆς χάριτος ἐξετάσειε, μικρὰ ὄντα εὐρήσει τὰ φοβερὰ καὶ φρικωδέστατα ἐκεῖνα, καὶ τό περὶ τοῦ νόμου λεχθέν ἀνταῦθα ἀληθές ὄν, ὅτι οὐ δεδόξασται τό δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἔνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. ὅταν γάρ ἴδῃς τόν Κύριον τεθυμένον καὶ κείμενον, καὶ τόν ἱερέα ἐφεστῶτα τῷ θύματι καὶ ἐπευχόμε-

νον, καί πάντας ἐκείνω τῷ τιμίῳ φοιτισσομένους αἵματι, ἄρα ἔτι μετά ἀνθρώπων εἶναι νομίζεις καί ἐπί γῆς ἐστάναι, ἀλλ' οὐκ εὐθέως ἐπί τούς οὐρανοὺς μετανίστασαι, καί πᾶσαν σαρκικήν διάνοιαν τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν γυμνῆ τῇ ψυχῇ καί τῷ νῷ καθαρῷ περιβλέπεις τά ἐν οὐρανοῖς;» Ἰωάννου Χρυσοστόμου: Λόγοι περὶ Ἱερωσύνης Γ' Ε.Π.Ε. 28, σελ. 120.

«Ἐστηκε γάρ ὁ ἱερεὺς, οὐ πῦρ καταφέρων, ἀλλὰ τό Πνεῦμα τό Ἅγιον καί τήν ἱκετηρίαν ἐπί πολύ ποιεῖται, οὐχ ἵνα τις λαμπάς ἄνωθεν ἀφθεῖσα καταναλώσῃ τά προκείμενα, ἀλλ' ἵνα ἡ χάρις ἐπιπεσοῦσα τῇ θυσίᾳ, δι' ἐκείνης τὰς ἀπάντων ἀνάψῃ ψυχὰς καί ἀργυρίου λαμπροτέρας ἀποδείξῃ πεπτρωμένου. Ταύτης οὖν τῆς φοικωδεστάτης τελετῆς τίς μὴ σφόδρα μαινόμενος μηδέ ἐξεστηκώς, ὑπερφρονῆσαι δυνησεται; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι οὐκ ἂν ποτε ἀνθρωπίνη ψυχὴ τό πῦρ ἐκείνο τῆς θυσίας ἐβάσασεν, ἀλλ' ἄρδην ἂν ἅπαντες ἠφανίσθησαν, εἰ μὴ πολλή τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν ἡ βοήθεια;» (Ἰωάννου Χρυσοστόμου: Λόγοι περὶ Ἱερωσύνης Γ' Ε.Π.Ε. 28, σελ. 122).

- Τό τρίτο εἶναι τό παράγγελμα τοῦ μεγάλου Βασιλείου πρὸς Ἱερέα.

«Πρόσεχε σεαυτόν, ὦ Ἱερεῦ, καί βλέπε τήν διακονίαν, ἣν παρέλαβες, ἵνα ἀναπληρώσῃς αὐτήν μετά φόβου Θεοῦ. Βλέπε λοιπόν· οὐ γάρ ἐπίγειον διακονίαν ἐνεχειρίσθης ἀλλὰ οὐράνιον, οὐκ ἀνθρωπίνην ἀλλ' ἀγγελικήν· σπούδασον σεαυτόν παραστήσαι ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τόν λόγον τῆς ἀληθείας·

Πρόσεχε, μὴ στήσῃς εἰς σύναξιν ἔχων ἔχθραν μετά τινος, ἵνα μὴ φυγαδεύσῃς τόν Παράκλητον.

Ἡμέρα συνάξεως μὴ δικάζου, μηδέ φιλονείκει τό καθόλου· ἀλλὰ κρυπτόμενος εὐχου, ἀναγινώσκων μέχρι ταύτης τῆς ὥρας· καί οὕτω παράστα ἐν κατανύξει τῷ ἁγίῳ θυσιαστηρίῳ· μηδέ περιβλεπόμενος ὧδε ἀκείσε· μὴ ἐν σπουδῇ

τάς εὐχάς συντέμνοις· ἀλλὰ παρακαλῶν, μὴ λάμβανε πρόσωπόν τινος, ἀλλ' ὄρα τόν προκειμένον Βασιλέα, καί τάς παρεστώσας Δυνάμεις κύκλωθεν· καί μὴ ὑποκρίνου, μηδέ μεταδίδως τό θεῖον σῶμα ὅπου οὐ χρή.

Σεαυτόν ἄξιον ποιήσον τῶν ἱερῶν Κανόνων, καί συλλειτουργεῖ ὡς οἱ κανόνες ἀπόθενται.

Ὅρα οὖν πῶς παρίστασαι τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, καί πῶς ἱερουργεῖς, καί τίνος μεταδίδως, καί πῶς καταστέλλεις· ὄρα οὖν, μὴ ἐπιλάθῃ τάς Δεσποτικάς ἐντολάς καί τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαθητῶν τάς παραδόσεις· φησί γάρ· «Μὴ δότε τά ἅγια τοῖς κυσί, μηδέ ρίπτετε τοὺς μαργαρίτας μου ἔμπροσθεν τῶν χοίρων».

Ὅρα οὖν καί σύ, μὴ φόβῳ ὑπαχθῆς ἀνθρωπίνῳ, καί παραδώσῃς τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ εἰς χεῖρας ἀναξίων· ἀλλὰ μὴ ἐντραπῆς τινα τῶν ἐνδόξων τῆς γῆς, ἀλλὰ μηδέ αὐτῶν τῶν τό διάδημα φορούντων πτοηθῆς ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ ὅτε ἱερουργήσαις. Βλέπε τοὺς βουλομένους τά δῶρα μεταλαμβάνειν ἐν τοῖς οἴκοις· σὺ ὄψει, ὅτι καί ὑπὸ γυναικῶν χαρίζονται, ἀλλὰ καί ἀναξίων. Ὅρα οὖν, ὡς οἱ θεῖοι Κανόνες καί αἱ σύνοδοι τῶν ἁγίων Πατέρων ἐπεκύρωσαν· οὕτω πράττε, καί μὴ μεταδίδως ἀναξίοις ἢ λαϊκοῖς, παρὰ ἐπιστρέψαι αὐτούς τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει. Οὐαὶ δέ τοῖς μεταδιδούσιν αὐτοῖς! Ὅρα οὖν μὴ μυῖαι ἐμπέσωσι εἰς τό ἅγιον ποτήριον, ἢ ἐξ ἀμελείας σου νοτισθῇ, ἢ μοχλιάσῃ, ἢ κονοπισθῇ, ἢ ἐγγχειρισθῇ ὑπὸ αἰρετικῶν· ἀλλὰ βλέπε πῶς καταστέλλεις μετά τήν συμπλήρωσιν τῆς θείας λειτουργίας, μὴ σπεύδων μαργαρίτης ἀποπέση, ἢ ἀπομείνῃ ἐν τῷ ποτηρίῳ· ἢ ἔχον νάμα τό ἅγιον ποτήριον, καί κονοπισθῇ· ἀλλὰ ἀμφοτέρω καταστείλας, πορεύου ἐν εἰρήνῃ. Ταύτην τήν παράδοσιν ἐάν φυλάξῃς, ὦ ἱερεῦ, σώσεις σεαυτόν, καί οὖς μέλλεις διδάσκειν· εὐχόμενος καί ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ τάλανος πρὸς Κύριον, ὃ πρέπει δόξα εἰς τοὺς

αἰῶνας. Ἀμήν» (P.G. τ. 31, σ. 1685 -1688).

Ἀπό τήν γραμματεία τῶν νηπτικῶν πατέρων

Ἀπό τήν γραμματεία τῶν νηπτικῶν ὁσίων πατέρων ἀναφέρω:

- Τά 75 κεφάλαια τοῦ Ὁσίου Θεογνώστου «περὶ πράξεως καὶ θεωρίας καὶ περὶ ἱερωσύνης». (Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν τ. β΄ σελ. 324-344 Ἐκδόσεις «τό Περιβόλι τῆς Παναγίας»).

Ὁ ἴδιος ἱερωμένος στά κεφάλαια αὐτά δείχνει τίς διαστάσεις τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος πού ὀδηγοῦν σέ προβληματισμό ἐκείνους πού ἐπιθυμοῦν τήν ἱερωσύνη καί τούς ἤδη ἱερωμένους, ἀναφέροντας καί σχετικά παραδείγματα.

- Τόν λόγο σέ 100 κεφάλαια «Εἰς τόν Ποιμένα» τοῦ ὁσίου πατρός Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου (580-640), συγγραφέως τῆς Κλίμακος (Ἐκδοση ὀγδόη «Ἱερά Μονή Παρακλήτου», Ὁρωπός Ἀττικῆς 1999 σελ. 381-408).
- Τήν γ΄ Ἐπιστολή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Νικαίας Θεοφάνους (1348) «Διδασκαλική πρὸς τούς ἱερεῖς καί τούς λοιπούς κληρικούς τῆς κατ' αὐτόν Ἐκκλησίας, δεικνύουσα τί ἐστί τό τῆς ἱερωσύνης χρῆμα καί ὁποῖον δεῖ εἶναι τόν ταύτης ἡξιωμένον» (P.G. 150, 320-352).

Στούς λόγους αὐτούς τονίζεται ἡ ψυχική καθαρότητα τοῦ λειτουργοῦ, ὅταν ἐπιτελεῖ τήν ἀναίμακτη ἱερουργία καί εὐρίσκειται πρό τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου.

- Τοῦ Γερμανοῦ Β΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐν Νικαίᾳ (1222-1240) «Ὁμιλία κατὰ τινων Κληρικῶν ἀτακτησάντων ἐντός τοῦ θείου βήματος διά φιλοκέρδειαν ἐν τῇ τῶν Γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ ἑορτῇ καί παραίνεσις πρὸς τούς Πατέρας ἵνα καλῶς ἀνάγωσι τούς οἰκείους παῖδας» (Σπ. Λαγοπάτα, Τρίπολις 1913).
- Στοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου († 450) τίς 2012

ἐπιστολές· πλεῖστες ὅσες ἀναφέρονται στοὺς Ἐπισκόπους, τοὺς Πρεσβυτέρους καὶ Διακόνους, στήν ἱερωτάτην ἱερωσύνην καὶ τὸ ἱερατικὸν ἦθος (P.G. Migne 78).

- Σέ θέματα ἱερωσύνης καὶ στοὺς παντός βαθμοῦ κληρικούς ἀναφέρονται πολλές ἐπιστολές τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. (Ἴδετε στό ἔργο Βασιλείου Δεντάκη: «Συναγωγή Πατέρων ἦτοι Συστηματικοὶ πίνακες τῆς ἑλληνικῆς Πατρολογίας τοῦ P.G. Migne 78». Ἀθήναι 1968, τόμος 1ος, στό λῆμμα Ἀρχιερεὺς, σελ. 190· στό λῆμμα Ἱερεὺς, σελ. 1834· στό λῆμμα Ἱερωσύνη, σελ. 1844.

Κλείνουμε τὸ πρῶτο μέρος τῆς Εἰσηγήσεώς μας μέ τὴν γνώμη τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ἄξιος ἱερεὺς.

«Μὴ μόνον μέμψεως κρείττονα οἴου δεῖν εἶναι σαυτόν, ἀλλὰ καὶ ἐπαίνων ἔμπλεων. Τό μὲν γάρ καὶ τῶν τυχόντων ἐστί, τὸ δέ τῶν ἄκρων εἰς ἀρετὴν» (Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτη· Ἐπιστολή λθ' τοῦ 2ου Βιβλίου. Ἀραβιανῶ Ἐπισκόπῳ. [Περί τοῦ ὁποῖος ἄν ἦ ἄριστος ἱερεὺς]) P.G. Migne 78, στ. 481.

4. Ἡ λειτουργικὴ ἀγωγή τῶν πιστῶν

Στὴν συνέχεια θὰ ἀναπτύξουμε, τὸ πῶς θὰ καλλιεργήσουμε τοὺς πιστοὺς· τὴν ποιμαντικὴ μας λειτουργικὴ ἀγωγή τῶν πιστῶν.

Σκοπὸς αὐτῆς τῆς διακονίας εἶναι οἱ πιστοὶ νὰ μετέχουν συνειδητὰ στὴ θεία λειτουργία, στὰ Ἱερά Μυστήρια, στὶς Ἱερές Ἀκολουθίες.

Αὐτονόητα δέν ὑπάρχουν. Πολύ περισσότερο ὅταν γνωρίζουμε ὅτι οἱ τρεῖς «γίγαντες τῆς κακίας» πολεμοῦν τὸν ἄνθρωπο· ἡ ἄγνοια, ἡ λήθη, ἡ ραθυμία. Ὅλα πρέπει νὰ τὰ διδαχθοῦμε καὶ νὰ τὰ διδάξουμε.

Μέ την εϋτακτη τέλεση τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν

Ἡ ἱερέας πρῶτα ἀπό ὅλα τελεῖ ἀνελλιπῶς τήν θεία Λειτουργία, τά ἱερά καί ἅγια Μυστήρια καί ὅλες τίς ἱερές Ἀκολουθίες πρὸς ἁγιασμό τῶν πιστῶν.

α'. Ἡ θεία Λειτουργία, κατὰ τήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία, εἶναι τό κέντρο τῆς θείας λατρείας καί ἡ βάση τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν πιστῶν.

Ἡ Κύριός μας ὅταν τέλεσε τήν πρώτη θεία Λειτουργία τό βράδυ τῆς Μεγάλης Πέμπτης στό ὑπερῶο τῆς Ἱερουσαλήμ καί μετέδωσε μέ τά ἄχραντα χέρια Του στούς ἁγίους Μαθητές καί Ἀποστόλους τό ἅγιο Σῶμα Του καί τό τίμιο Αἷμα Του, τοὺς ἔδωσε ἐντολή «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τήν ἐμὴν ἀνάμνησιν» (Λουκᾶ κβ' 19).

Κατὰ τήν ἐντολή τοῦ Κυρίου κάθε ἱερέας ὀφείλει νά λειτουργεῖ καί νά τελεῖ τήν ἀναίμακτη ἱερουργία γιά τόν ἐξιλασμό τῶν ἁμαρτιῶν τῶν πιστῶν.

Ἢταν λειτουργοῦμε ὁ Χριστός θυσιάζεται ἀπό τά χοϊκά καί ἀνάξια χέρια τοῦ ἱερέα γιά τοὺς συγκεκριμένους πιστοὺς πού συμμετέχουν στήν θεία Λειτουργία καί μεταλαμβάνουν τοῦ ἁγίου Σώματος καί Αἵματος τοῦ Χριστοῦ «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καί εἰς ζωὴν αἰώνιον».

Ἢταν μεταλαμβάνουμε κι ἐμεῖς καί οἱ πιστοὶ τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, ὁ Χριστός μεταδίδει σ' ἐμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς τήν ἀγιότητά Του κατὰ τό «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν» καί τήν ἀφθαρτὴ αἰώνια ζωὴ κατὰ τό «εἰς ζωὴν αἰώνιον». Μέ τήν θεία Κοινωνία ὑπερβαίνουμε τά ἔσχατα ὅρια τῆς κτιστῆς καί φθαρτῆς ὑπαρξῆς μας, πού εἶναι ἡ ἁμαρτία καί ὁ θάνατος.

Πρέπει νά θυμόμαστε, ὅτι λειτουργοῦμε γιά ζῶντες καί κεκοιμημένους. Στὴν εὐχή τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς λέμε: «Ἐπιπροσφερόμέν σοι τήν λογικὴ ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῶν ἐν

πίστει ἀναπαυσαμένων προπατόρων, πατέρων, πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, κηρύκων, εὐαγγελιστῶν, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐγκρατευτῶν καί παντός πνεύματος δικαίου ἐν πίστει τετελειωμένοι, ἐξαιρέτως τῆς παναγίας ἀχράντου ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν, Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου προφήτου, Προδρόμου καί βαπτιστοῦ...» Ἱερατικόν Ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1981, σελ. 96).

β'. Διαβάζουμε στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων γιά τήν ζωὴ τῆς κοινότητος τῶν Μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στά Ἱεροσόλυμα «οὗτοι πάντες ἦσαν προσκατεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει» (Πράξεων α' 14).

Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι ἀνέμεναν τήν δωρεὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προσευχόμενοι ὅλοι μαζί. Αὐτὴ ἡ πράξις τῆς κοινῆς προσευχῆς σηματοδότησε τήν λατρεία τοῦ Ζωντανοῦ καὶ Ἀληθινοῦ Θεοῦ μέχρι σήμερα.

Μετά τήν κάθοδο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ συναθροίζονταν στά Ἱεροσόλυμα «καθ' ἡμέραν τε προσκατεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας, αἰνοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν» (Πράξεων β' 46-47).

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος εὐχεται στοὺς Ρωμαίους χριστιανούς νά ἔχουν ὁμόνοια μεταξύ τους καὶ κοινὸ φρόνημα, δηλαδή κοινὴ πίστις, γιὰ νά μποροῦν «ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζωσι τὸν Θεὸν καὶ πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Ρωμαίους ιε' 6).

γ'. Μὲ τὰ ἱερά Μυστήρια ἀγιάζονται οἱ πιστοί, ἀγιάζεται ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν. Ὁ πιστὸς γεννιέται πνευματικὰ μέ τὸ μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος (Ἰωάννου γ' 5), τρέφεται ἀπὸ τὴν Τράπεζα τοῦ Κυρίου πού εἶναι ἡ μετάληψη τοῦ Σώ-

ματος και Αϊματός Του (Ίωάννου στ' 33-35, 48-59) και λαμβάνει τήν δύναμη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Πράξεων α' 8) γιά νά ἀγωνισθεῖ και αὐξηθεῖ ἐνωμένος μυστικά και μυστηριακά μέ τόν Ἰησοῦ Χριστό.

Ἐπομένως ὁ λειτουργός ὀφείλει νά λαμβάνει ιδιαίτερη μέριμνα γιά νά διευκολύνει τούς πιστούς νά συμμετέχουν στήν θεία λατρεία.

Ἡ θεία λατρεία ἔχει κανόνες, τό λεγόμενο Τυπικό. Αὐτοί οἱ κανόνες θεσπίσθησαν και ἔχουν θεολογική, ἐκκλησιολογική, κανονική, και σωτηριολογική βάση και σκοπό. Δέν πρέπει νά καταργοῦνται ἄκριτα, διότι προκαλεῖται ζημία πνευματική.

Ὁ ἱερέας στό πλαίσιο τῆς διακονίας του ὀφείλει νά φροντίζει γιά νά ἐξασφαλίσει και νά ἐκπαιδεύσει τόν ψάλτη, τόν ἀναγνώστη, τόν νεωκόρο, τούς ἐπιτρόπους, γιά νά τελεῖται ἡ θεία λατρεία εὐτάκτως. Ὅλοι αὐτοί εἶναι συντελεστές τῆς θείας λατρείας, θά λέγαμε ὅτι συνιερούργοι και πρέπει νά ἐκπαιδευθοῦν γιά τά καθήκοντά τους.

*Μέ τήν συνειδητή συμμετοχή μας στήν θεία
λατρεία μέ γνώση και εὐλάβεια*

Ὁ ἱερέας δέν τελεῖ μαγικά, μηχανιστικά τήν θεία λειτουργία και τήν θεία λατρεία. Ἀγωνίζεται ὁ νοῦς του νά εἶναι προσηλωμένος στά νοήματα τῶν εὐχῶν και τῶν ὕμνων, νά μή διαχέεται σέ πρόσωπα και ὑποθέσεις βιοτικές, ὅπως ψάλλουμε στόν χειρουργικό ὕμνο:

«Οἱ τά Χερουβείμ μυστικῶς εἰκονίζοντες, και τῆ ζωοποιῶ Τριάδι τόν Τρισάγιον Ὑμνον προσάδοντες πᾶσαν τήν βιωτικήν ἀποθώμεθα μέριμναν. Ὡς τόν Βασιλεᾶ τῶν ὄλων ὑποδεξόμενοι· ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεσιν. Ἀλληλούια».

Τήν ὥρα τῆς θείας λατρείας δέν ἀσχολούμεθα μέ ἄλλα ἔργα. Ὅλα παραμερίζονται.

Μέ τήν ἐμβάθυνση στά ἱερά κείμενα ἐρμηνευτικά καί ἐξηγητικά-μυσταγωγικά πού ἔγραψαν οἱ Πατέρες

Γιά νά βοηθήσουμε τούς πιστούς μποροῦμε νά χρησιμοποιήσουμε εἴτε τά πατερικά κείμενα πού σχολιάζουν τήν θεία Λειτουργία, τά ἅγια Μυστήρια καί τίς λοιπές τελούμενες ἱερές τελετές, εἴτε τά νεώτερα.

Μέ ἐσπερινά κηρύγματα, κύκλους ἀγίας Γραφῆς καί μέ ἄλλες πρωτοβουλίες ὁ λειτουργός μυεῖ τούς πιστούς καί κατὰ τόν λόγο τοῦ ἀναστάντος Κυρίου (Ματθαίου κη' 7), τούς ὀδηγεῖ στήν Γαλιλαία γιά νά Τόν δοῦν, «κἀκεῖ μέ ὄψονται» (Ματθαίου κη' 10).

Ὁ λειτουργός ὀδηγεῖ τούς πιστούς στήν θεωρία τοῦ ἀναστάντος Κυρίου. Γι' αὐτό στήν θεία λειτουργία πανηγυρικά καί μέ ἐνθουσιασμό ψάλλουμε: «Εἶδομεν τό φῶς τό ἀληθινόν, ἐλάβομεν πνεῦμα ἐπουράνιον. Εὕρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαιρέτον Τριάδα προσκυνοῦντες. Αὕτη γάρ ἡμᾶς ἔσωσεν» ὅπως καί τήν περίοδο τοῦ Πάσχα «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι».

Μέ τήν κατάρτιση τῶν πιστῶν ὥστε νά συμμετέχουν συνειδητά στήν θεία λατρεία

Οἱ πιστοί πρέπει νά ἐκπαιδευτοῦν γιά νά μάθουν:

- * Τί εἶναι ἡ θεία Λειτουργία
- * Γιατί κοινωνοῦμε καί πῶς κοινωνοῦμε τό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ
- * Μέ ποιές προϋποθέσεις τελεῖται ὁ Γάμος, ἡ ποιμαντική προετοιμασία τῶν μελλονύμφων
- * Ποιά σημασία ἔχουν οἱ εὐχές γιά τήν ἀπόκτηση τέκνων
- * Πῶς κηδεύουμε τούς νεκρούς, ὅπως συμφέρει αὐτούς καί

ἐμᾶς κατὰ τὴν χρυσοστομική προτροπή «Κηδεύσωμεν τούς ἀπελθόντας ὡς καὶ ἡμῖν καὶ ἐκείνοις συμφέρει πρὸς δόξαν Θεοῦ» (Ε.Π.Ε. 24 692-694, Ρ.Γ. 59, 467).

* Τό νόημα τῶν ἑορτῶν τῶν Δεσποτικῶν, τῆς Κυριακῆς, τῶν Θεομητορικῶν, τῶν Ἁγίων.

* Τό νόημα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ πολλὰ ἄλλα.

Αὐτό ἔπρατταν καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες μας μέ τά ἱερά κείμενα πού μᾶς ἄφησαν.

Μέ τὴν ἐκτύπωση φυλλαδίων καὶ ὁδηγιῶν

Ὅλη αὐτή ἡ πνευματική οἰκοδομή γίνεται μέ τὴν ἔκδοση φυλλαδίων καὶ ἐντύπων γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ θέματα.

Μέ τὴν δημιουργία καὶ τὴν ἐκπαίδευση τῶν συνεργατῶν μας

Γιὰ νά τελεσθεῖ ἡ θεία λατρεία ἐκτός ἀπὸ τὸν λειτουργό-ἱερέα εἶναι ἀπαραίτητοι καὶ οἱ λοιποὶ παράγοντες, ὅπως ὁ ἱεροψάλτης, ὁ ἀναγνώστης, ὁ νεωκόρος καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Ἐπίτροποι.

Ὁ ἱερέας λειτουργὸς ὀφείλει νά δημιουργήσει, νά ἐξεύρει αὐτούς τούς συνεργάτες κι ἔπειτα νά τοὺς ἐκπαιδεύσει σύμφωνα μέ τὸ ἦθος τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ὅλοι πρέπει νά συνεργάζονται μέ ἀμοιβαῖο σεβασμὸ καὶ μέ τὸ πνεῦμα ὅτι ὅλοι μαζί ὑπηρετοῦν τὸν Θεὸ γνωρίζοντας ὁ καθένας τὰ ὅρια τῆς ἀρμοδιότητος καὶ ὑπευθυνότητός του.

Θά κλείσω τὴν εἰσήγησή μου μέ ὅσα ὁ Κύριος καὶ Θεὸς διαμήνυσε μέ τὸν προφήτη Μαλαχία στοὺς ἀσεβεῖς ἱερεῖς κάθε ἐποχῆς.

«Καὶ νῦν ἡ ἐντολή αὕτη πρὸς ὑμᾶς, οἱ ἱερεῖς· ἐάν μὴ ἀκούσητε, καὶ ἐάν μὴ θῆσθε εἰς τὴν καρδίαν ὑμῶν τοῦ δοῦναι δόξαν τῷ ὀνόματί μου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ ἐξαποστελῶ ἐφ' ὑμᾶς τὴν κατάραν καὶ ἐπικαταράσομαι τὴν εὐλο-

γίαν ὑμῶν καί καταράσσομαι αὐτήν· καί διασκεδάσω τήν εὐλογίαν ὑμῶν, καί οὐκ ἔσται ἐν ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οὐ τίθεσθε εἰς τήν καρδίαν ὑμῶν. ἰδοὺ ἐγὼ ἀφορίζω ὑμῖν τὸν ὄμιον καὶ σκορπιῶ ἔνυστρον ἐπὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν, ἔνυστρον ἐορτῶν ὑμῶν, καί λήψομαι ὑμᾶς εἰς τό αὐτό· καί ἐπιγνώσεσθε διότι ἐγὼ ἐξαπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς τήν ἐντολήν ταύτην τοῦ εἶναι τήν διαθήκην μου πρὸς τοὺς Λευίτας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. ἡ διαθήκη μου ἦν μετ' αὐτοῦ τῆς ζωῆς καὶ τῆς εἰρήνης, καί ἔδωκα αὐτῷ ἐν φόβῳ φοβεῖσθαι με καὶ ἀπὸ προσώπου ὀνόματός μου στέλλεσθαι αὐτόν. νόμος ἀληθείας ἦν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ εὐρέθη ἐν χεῖλεσιν αὐτοῦ· ἐν εἰρήνῃ κατευθύνων ἐπορεύθη μετ' ἐμοῦ καὶ πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἀπὸ ἀδικίας. ὅτι χεῖλη ἱερέως φυλάσσεται γνώσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, διότι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστιν. ὑμεῖς δὲ ἐξεκλίνατε ἐκ τῆς ὁδοῦ καὶ ἠσθενήσατε πολλοὺς ἐν νόμῳ, διεφθείρατε τήν διαθήκην τοῦ Λευί, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. καὶ γὰρ δέδωκα ὑμᾶς ἐξουδενομένους καὶ ἀπερριμένους εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἀνθ' ὧν ὑμεῖς οὐκ ἐφυλάξασθε τὰς ὁδοὺς μου, ἀλλὰ ἐλαμβάνετε πρόσωπα ἐν νόμῳ» (Μαλαχίου β' 1-9).

Ἡ προτροπή τοῦ ἀποστόλου Παύλου γιὰ νὰ ἐορτάζουμε μὲ καθαρή συνείδηση τὸ Πάσχα Κυρίου ἰσχύει καὶ ἀφορᾷ πρωτίστως στοὺς ἱερεῖς.

«Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιάν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι, καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός» (πρὸς Κορινθίους Α' ε' 7).

5. Ἡ ἀποϊεροποίηση τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας

Ἡ φθορά τοῦ λειτουργικοῦ ἤθους καὶ ἄλλοι γνωστοί πα-

ράγοντες επέφεραν και την αποϊεροποίηση των Μυστηρίων, πού τά μετέτρεψαν σε κοινωνικές εκδηλώσεις. Αυτό μπορεί νά διαπιστωθεί από την έκδοση των προσκλητηρίων σε αυτά μέχρι την έν γένει όργάνωσή τους.

Απότοκος αυτής της καταστάσεως είναι ότι, οί πιστοί δέν θεωρούν τά Ίερά Μυστήρια μέσα άγιασμοϋ της ζωής τους κατά τό θέλημα του Θεοϋ: «Τούτο γάρ έστι θέλημα του Θεοϋ, ό άγιασμός υμῶν» (πρός Θεσσαλονικείς Α΄ δ΄ 3) αλλά έντελῶς προσωπική κοινωνική ύπόθεση. Προσέρχονται στά Ίερά Μυστήρια χωρίς οϋσιαστική προετοιμασία. Η κατάσταση πού επικρατεί, όταν τελοϋνται, πολλάκις φυγαδεϋεί την πνευματικότητα. Γι΄ αυτό αντί της εϋλαβείας κυριαρχεί ή ματαιοδοξία. Αντί της προσευχής επικρατεί ή επίδειξη. Τήν σεμνότητα αντικατέστησε ή πρόκληση.

Οί άνθρωποι άγνοοϋν τό «πῶς δεῖ έν οἴκῳ Θεοϋ αναστρέφουσαι, ήτις έστιν έκκλησία Θεοϋ ζῶντος, στϋλος και έδραίωμα της άληθείας» (πρός Τιμόθεον Α΄ γ΄ 15).

Πολλοί πιστοί, άνάπηροι πνευματικά, αδυνατοϋν νά εισχωρήσουν στά ιερά άδυτα και νά έννοήσουν τά μυστικῶς τελούμενα μέ την δύναμη και ένέργεια του Παναγίου Πνεϋματος.

Δέν εϋθύνονται αποκλειστικά οί πιστοί για την αποϊεροποίηση των Ίερω Μυστηρίων, εϋθύνονται κυρίως οί τελετουργοί, πού επέτρεψαν νά διαμορφωθοϋν αυτές οί συνθήκες, είτε από άγνοια, είτε από έλλειψη ποιμαντικῆς εϋθύνης.

6. Στά Λειτουργικά Συμπόσιά μας έχουμε έπισημάνει τά δέοντα ὅπως αναφέρθηκαν:

Γιά τό Μυστήριο του Βαπτίσματος στό Α΄

«Τά προτεινόμενα μέτρα είναι τά έξής:

1) Άμεσος ἔκδοσις τῶν πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου καί κατά τό δυνατόν εὐρεΐα δωρεάν διάδοσις αὐτῶν.

2) Άμεσος ἐκτύπωσις ὑπό τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησία» εἰς εἰδικόν τεῦχος τοῦ ὑπό τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰ. Φουντούλη συγγραφέντος κειμένου «Τό Ἅγιον Βάπτισμα, Ἱστορικοτελετουργική θεώρηση» καί δωρεάν ἀποστολή του, ἐπ' εὐκαιρεία τῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων, πρὸς ἅπαντας τοὺς κληρικούς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

3) Ἀξιολόγησις καί κωδικοποίησις ὑπό τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς ἀνανεώσεως τῶν ὑπό ἐγκρίτων λειτουργιολόγων διατυπωθεισῶν παρατηρήσεων καί προτάσεων ἐπὶ τοῦ τρόπου τελέσεως τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος σήμερον (Προβαπτισματικά Ἀκολουθία, Νηπιοβαπτισμός, Βάπτισμα ἐνηλίκων, Βάπτισμα ἀνάγκης, Τέλεισις Βαπτίσματος μετὰ Θείας Λειτουργίας, ἀκολουθία ἐπιστροφῆς σχισματικῶν-αἰρετικῶν) καί ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συμπερασμάτων αὐτῶν νέα ἔκδοσις τῆς ἀκολουθίας τοῦ μυστηρίου τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος, συνοδευομένη ὑπό συνοπτικοῦ λειτουργικοποιμαντικοῦ ὑπομνήματος-ὁδηγιῶν πρὸς τοὺς ἱερεῖς.

4) Ἐπίσημος καθιέρωσις προβαπτισματικῆς πνευματικῆς συνεντεύξεως-ἐπικοινωνίας τοῦ ἡμερίου ἱερέως μέ τοὺς γονεῖς καί τόν ἀνάδοχον τοῦ βαπτιζομένου, ἡ ὁποία καί θά λειτουργῇ ὡς ἀναπλήρωμα τῆς ἐλλειπούσης σήμερον προβαπτισματικῆς κατηχητικῆς προετοιμασίας.

5) Συστηματική ὁργάνωσις εἰς ἐκάστην Ἱεράν Μητρόπολιν τῆς Κατηγήσεως τῶν πρὸς τό Ἅγιον Βάπτισμα προσερχομένων ἐνηλίκων καί ἀνάθεσις εἰς εἰδικόν συνεργάτην συγγραφῆς εὐσυνόπτου Ὁρθοδόξου Κατηγήσεως καί μετάφρασις αὐτῆς εἰς πολλάς γλώσσας μέ σκοπόν τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος αὐτοῦ.

6) Προκήρυξις πανελληνίου θεολογικοῦ - λογοτεχνικοῦ

διαγωνισμού συγγραφής νέων βοηθημάτων, καταλλήλων διά τήν βαπτισματικήν καί γενικῶς τήν λειτουργικήν ἀγωγὴν τῶν πιστῶν ὄλων τῶν ἡλικιῶν.

7) Συγκρότησις δι' ἐκάστην προγραμματιζομένην Βάπτισιν φακέλλου Ἀδείας Βαπτίσεως, εἰς τό ὅποῖον δέον ὅπως ἐμπεριέχονται τουλάχιστον: α) Δήλωσις τῶν γονέων ὅτι ἀναλαμβάνουν τήν εὐθύνην διά τήν χριστιανικήν ἀνατροφὴν τῶν νηπιοβαπτιζομένων τέκνων των. β) Βεβαίωσις, ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ὅτι ὁ ἀνάδοχος εἶναι χριστιανός ὀρθόδοξος. γ) Ἐντυπον κατηχητικόν ὑλικόν, ἐγκεκριμένον ὑπό τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας, τό ὅποῖον καί θά ἐπιδίδεται ὑποχρεωτικῶς εἰς τούς ἐνδιαφερομένους διά τήν ἐνημέρωσίν των.

8) Ἴδρυσις εἰς ἐκάστην Ἱερᾶν Μητρόπολιν Εἰδικοῦ Γραφείου Βαπτίσεων μέ σκοπόν τόσον τόν διοικητικόν ἔλεγχον καί τήν ἀρχειοθέτησιν τῶν ἐκ τῶν φακέλων Ἀδείας Βαπτίσεως προκυπτόντων στοιχείων, ὅσον καί τήν καλλιτέραν ποιμαντικήν ἀξιοποίησιν αὐτῶν εἰς ἐπίπεδον ἐνορίας καί ἐπισκοπῆς. Ἐπισημαίνεται ἐνταῦθα ἰδιαίτερος ὁ ἔλεγχος καί ἡ ἐνδεχομένη ἐπί τά βελτίω ἀντικατάστασις τῶν χρησιμοποιουμένων διά τήν καταχώρησιν τῶν σχετικῶν στοιχείων ἐντύπων (βιβλίων, ἐγγράφων, ἀναμνηστικῶν κ.λπ.).

9) Διοργάνωσις κατά Μητροπόλεις Εἰδικῶν Ἱερατικῶν Συνάξεων μέ σκοπόν τήν ἐπιμόρφωσιν καί γενικῶς τήν εὐαισθητοποιήσιν τῶν κληρικῶν εἰς τήν ἀντιμετώπισιν ὄλων τῶν κατά τήν τέλεσιν τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος προκυπτόντων σήμερα προβλημάτων.

10) Καθιέρωσις ἐπισήμων βαπτισματικῶν ἡμερῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους (π.χ. Μ. Σάββατον, Φῶτα, Πεντηκοστή) καί πρότυπος τέλεσις ὑπό τῶν ἐπισκόπων ἢ ἄλλων εἰδικῶς πρός τοῦτο ἐντεταλμένων κληρικῶν ὁμαδικῶν βαπτίσεων, ἰδίᾳ ἐνηλίκων καί ἐλεγχόμενη ἐνθάρρυνσις τῆς μετὰ Θείας Λειτουργίας τελέσεως τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ μυστηρίου.

11) Κωδικοποιήσις τῶν διεπουσῶν τήν τέλεσιν τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος νομοκανονικῶν διατάξεων καί ἐπεξηρασμένη συνοπτική παρουσιάσις αὐτῶν πρὸς ποιμαντικὴν χρῆσιν.

12) Μέριμνα διὰ τήν βελτίωσιν τῆς ὑπὸ τῶν κατηχητικῶν βοηθημάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν κατηχητικῶν σχολείων καί τῶν διδασκτικῶν βιβλίων τῶν Θρησκευτικῶν Δημοτικῆς καί Μέσης Ἐκπαιδύσεως προσφερομένης βαπτισματικῆς ἀγωγῆς.

13) Συνεργασία μετὰ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί Θεολογικῶν Σχολῶν διὰ τήν καλλιτέραν ἐκπαίδευσιν τῶν ὑποψηφίων κληρικῶν εἰς τήν Ποιμαντικὴν καί Τελετουργικὴν τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος καί τῶν ἄλλων ἱερῶν μυστηρίων.

14) Εὐκαιριακὴ βαπτισματικὴ ἀγωγή τοῦ λαοῦ διὰ μέσου τοῦ θείου κηρύγματος, ραδιοτηλεοπτικῶν ἐκπομπῶν, ἐντύπων, σχολῶν γονέων κ.λπ. καί διοικητικὴ ἀντιμετώπισις τῶν ἐκ τῶν διαφόρων ἐπαγγελματιῶν, ὡς φωτογράφων, ἀνθωπωλῶν κ.λπ. δημιουργουμένων προβλημάτων κατὰ τήν τέλεσιν τῶν ἱερῶν μυστηρίων γενικῶς.

15) Καταχώρισις εἰς τὸ διαδίκτυον (Internet) μιᾶς ἐνιαίας δι' ὅλην τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος «ἐνοριακῆς» ἱστοσελίδας, μέ ἅπαντα τὰ σχετικὰ πρὸς τήν τέλεσιν τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος καί τῶν ἄλλων ἱερῶν μυστηρίων στοιχεῖα.

16) Μέριμνα διὰ τήν ἐπὶ τῇ βάσει ἐκκλησιαστικῶν προδιαγραφῶν παραγωγήν τῶν διαφόρων βαπτισματικῶν εἰδῶν ὡς ἐλαίου, λαμπάδων, ἐνδυμάτων, κοσμημάτων κ.λπ. ὑπὸ τοῦ ἐμπορίου καί διερεύνησις τῆς δυνατότητος παραγωγῆς καί διάθεσις τῶν εἰδῶν αὐτῶν ὑπὸ ἱερῶν μονῶν.

17) Ἐν συνεργασίᾳ μετ' ἄλλων συναρμοδίων φορέων σχεδιασμός ὑπὸ τοῦ Γραφείου Ναοδομίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐνός προτύπου συγχρόνου Βαπτιστηρίου, ὑποχρεωτικὴ πρόβλεψις τοιοῦτου χώρου εἰς τὰ σχέδια ὄλων τῶν ὑπὸ ἀνέγερ-

σιν νέων μεγάλων ναών και μελέτη της δυνατότητας διαμορφώσεως τοιούτων χώρων εις υπάρχοντα ναούς, τουλάχιστον εις τās ἔδρας τῶν Μητροπόλεων.

18) Προγραμματισμένη ἔκδοσις σειρᾶς συνοδικῶν ἀποφάσεων και ἐγκυκλίων διά τήν κατ' ἀρχήν ἔγκρισιν και πραγμάτωσιν ὄλων τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων μέτρων και ὄσων ἄλλων ἠθέλον κριθῆ ἀναγκαῖα εις τό μέλλον».

Γιά τό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας στό Γ'

«Ὁ προβληματισμός τοῦ Συμποσίου ἐστίασθη ἰδιαίτερα στά ἔξις βασικά σημεῖα:

1. Τονίσθη κατ' ἀρχήν ἀπό ὄλους τούς ὁμιλητές ἡ κεφαλαιώδης σημασία τήν ὁποία ἔχει γιά τήν ὀρθόδοξη χριστιανική μας πίστη τό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, διαμέσου τοῦ ὁποίου και ἐκφράζεται κυρίως αὐτό τοῦτο τό μυστήριο τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό και πρέπει νά τελεῖται πάντοτε «εὐσημῶνως και κατά τάξιν» ὡς ἡ κατεξοχήν ἐόρτια φανέρωση τῆς ἐπί τό αὐτό συναγμένης Ἐκκλησίας.

2. Ἡ ἀνάλυση τῆς ἱστορικῆς διαμορφώσεως τοῦ τελετουργικοῦ τύπου και τῶν εὐχολογικῶν - ὑμνογραφικῶν κειμένων πού χρησιμοποιοῦνται κατά τήν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας κατέδειξε τήν διαχρονική πιστότητα τῆς Ἐκκλησίας στήν ἀρχαία εὐχαριστιακή παράδοση, και ἀνέδειξε τό ἱερό αὐτό μυστήριο ὡς τόν κατεξοχήν παράγοντα διαμορφώσεως τῆς δομῆς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας.

3. Ἰδιαίτερα ὑπογραμμίσθη τό βιβλικό ὑπόβαθρο και ἡ ἐσχατολογική διάσταση τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἐπισημάνθη δέ ἡ ἀνάγκη περαιτέρω μελέτης τοῦ προβλήματος τῆς ἀνακατανομῆς τῶν ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγινωσκομένων ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων, ὥστε νά ἀναγινώσκειται ὀλόκληρη ἡ Ἁγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Δια-

θήκη, καί νά δίδεται ἡ ἀφορμή ἐρμηνείας αὐτῶν, πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

4. Καταδείχθηκε ἐπίσης ὅτι τὸ κήρυγμα ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως. Γι' αὐτὸ καί πρέπει νά γίνεται σέ ἀπλή γλώσσα, ὥστε νά εἶναι κατανοητό ἀπὸ τὸν λαό, νά τηρεῖται δέ ἡ τάξη τῆς μετὰ τὰ ἁγιογραφικά ἀναγνώσματα ἐκφωνήσεως του. Τονίστηκε ἀκόμη ὅτι τὸ κήρυγμα πρέπει νά διατηρήσει τὸν παραδοσιακὸ - σωτηριολογικὸ του χαρακτήρα, ὡς ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί μύηση στὴ Θεία Λατρεία (βιβλικὸ καί λειτουργικὸ - μυσταγωγικὸ κήρυγμα).

5. Ἐπισημάνθηκε ἡ ἀνάγκη ἀποφυγῆς τῆς ἐνίοτε παρατηρουμένης τελετουργικῆς ἀταξίας καί ἐξεζητημένων τελετουργικῶν πρακτικῶν. Χαιρετίστηκε δέ ὡς θετικὸ γεγονός ἡ ἀναμενομένη νέα Συνοδική Ἔκδοση τοῦ Ἱερατικοῦ, τὸ ὁποῖο θά ἀποτελέσει σταθερὴ βάση γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς τελετουργικῆς εὐταξίας κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας.

6. Ἡ ἐνεργὸς καί συνειδητὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ κεντρικὰ σημεῖα προβληματισμοῦ τοῦ Συμποσίου. Γι' αὐτὸ καί ὑπογραμμίστηκε ἡ ἀνάγκη περαιτέρω ἐμπεδώσεως τῶν στοιχείων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀναδεικνύουν τὸν κοινοτικὸ χαρακτήρα τῆς Θείας Λειτουργίας, ὅπως ἡ «μετὰ αἰδοῦς καί εὐλαβείας» στάση τῶν πιστῶν στὴν Θεία Λειτουργία, ἡ συμμετοχὴ τῶν ψαλμωδία, ἡ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ ἀνάγνωση τῶν ἱερατικῶν, εὐχῶν καί ἡ ἔμφαση στὸν διαλογικὸ τρόπο ἐκφορᾶς τῆς εὐχαριστιακῆς ἀναφορᾶς.

7. Τὸ Συμπόσιο διετύπωσε τὴν γνώμη ὅτι ὁ κοινοτικὸς χαρακτήρας τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐπιβάλλει τὴν ἐπαναγωγή στό παραδεδομένο ὕψος ἐκφωνήσεως τῶν

παντοίων δεήσεων και εϋχών εκ μέρους τών λειτουργών κληρικῶν, οἱ ὅποιοι πρέπει νά συνειδητοποιήσουν ὅτι δέν εἶναι ψάλται και δέν πρέπει νά ψάλουν τά εϋχρητικά κείμενα, καθῶς και τόν περιορισμό τῆς πολυηχίας και τήν προτίμηση τών παραδεδομένων ἤχων κατά τήν ἐκτέλεση τών ψαλτῶν μερῶν, τά ὅποια σέ κάθε περίπτωση πρέπει νά ψάλλονται σέ λιτά μέλη, ὥστε νά διευκολύνεται μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ συμμετοχή τοῦ λαοῦ στήν ψαλμωδία.

8. Τονίστηκε ἡ συμβολή γενικά τών λειτουργικῶν τεχνῶν στήν διαμόρφωση τῆς πνευματικῆς ἀτμόσφαιρας πού ἀπαιτεῖ ἡ τέλεση τοῦ ἱεροῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εϋχαριστίας και ὑπογραμμίστηκε ἡ ἀνάγκη τοῦ διαμέσου τών ἁρμοδίων Συνοδικῶν Ὑπηρεσιῶν ἐλέγχου τών κριτηρίων πού κυριαρχοῦν σήμερα κατά τήν ἀνέγερση και διακόσμηση τών ὀρθοδόξων ναῶν.

9. Ἐγινε δεκτό ἀπό τό Συμπόσιο ὅτι ἡ παρατηρουμένη ἀλλαγὴ στόν τρόπο ζωῆς τών συγχρόνων ἀνθρώπων ἐπιβάλλει τήν ἀπό τήν πλευρά τών ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας λήψη ὅλων τών ἀναγκαίων μέτρων πρὸς διευκόλυνση τοῦ πιστοῦ λαοῦ κατά τήν προσεύλευσή του στήν εϋχαριστιακὴ σύναξη.

10. Τονίστηκε ἰδιαίτερα ἡ σημασία τῆς συχνῆς και ἐμπροσθόθετης συμμετοχῆς στή Θεία Κοινωνία, ἡ ὅποια εἶναι «ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς», μέ τόν ὅποιο τρέφει καθημερινά ἡ Ἐκκλησία τά τέκνα της «εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν και εἰς ζωὴν αἰώνιον». Παράλληλα ὑπογραμμίστηκε και ἡ ἐξ ἴσου μεγάλη σημασία, τήν ὅποια ἔχουν οἱ ἱεροὶ κανόνες και οἱ κανονικὲς διατάξεις πού διέπουν τήν εϋτακτη τέλεση τῆς Λειτουργίας και τήν προσέλευση τών πιστῶν στή Θεία Κοινωνία.

11. Ἀνακοινώθηκε ὅτι ἡ Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως ἔλαβε πρόνοια και προώθησε τήν ἐκδοση, ἐκτός ἀπὸ τό Ἱερατικὸ, και σειρᾶς βοηθημάτων τῆς

Θείας Λατρείας ἐκδόσεων, ὅπως τῶν Πρακτικῶν τοῦ παρόντος καί τῶν δύο προηγουμένων Λειτουργικῶν Συμποσίων, τοῦ «Ἐκλογαδίου» μέ τά κείμενα τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων καί μέ μετάφρασή τους στή νεοελληνική γλώσσα, θεολογικολειτουργικῶν τευχῶν μέ τό κείμενο, ἐρμηνεία καί σχολιασμό τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἁγίων μυστηρίων κ.λπ.

12. Ἐν κατακλείδι τό Συμπόσιο διατύπωσε τήν εὐχή ὅπως συνεχισθεῖ ἡ ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀναληφθεῖσα προσπάθεια γιά τήν συστηματική μόρφωση καί ἀγωγή τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ, συνεχίζοντας μέ τόν τρόπο αὐτό τήν μακροαίωνα παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας, στό πνεῦμα τῆς ὁποίας ἐντάσσεται καί ἡ διοργάνωση τοῦ παρόντος Συμποσίου.

Κορυφαία στιγμή τοῦ Συμποσίου ὑπήρξε ἡ προεξάρχοντος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου τέλεση πολυαρχιερατικῆς Λειτουργίας στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Παντελεήμονος Ἀμπελοκήπων, κατά τή διάρκεια τῆς ὁποίας πλεῖστοι τῶν συνέδρων μετέλαβον τῶν ἀχράντων μυστηρίων».

Γιά τό Μυστήριο τοῦ Γάμου στό Δ΄

Προτάσεις

«Γιά τήν εὐτακτη διεξαγωγή τοῦ Μυστηρίου τοῦ Γάμου, τή διασφάλιση τῆς ἱεροπρέπειας στό Ναό καί τήν οὐσιαστική συμμετοχή τῶν νεονύμφων, ἀλλά καί τῶν ἄλλων παρισταμένων κατά τήν τελετουργία τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ Ἀρραβῶνος καί τοῦ Γάμου, ἔγιναν οἱ παρακάτω παρατηρήσεις καί προτάσεις, τίς ὁποῖες πρέπει οἱ λειτουργοί τοῦ Μυστηρίου νά λάβουν ἰδιαιτέρως ὑπ' ὄψιν:

α) Νά διασφαλισθεῖ ἡ τάξη πού διασαλεύεται ἀπό τά ἐκτυφλωτικά φῶτα, τίς κάμερες, τίς ἠχογραφήσεις, τά λουλούδια

καί γενικῶς τόν θόρυβο πού συνήθως παρατηρεῖται κατά τήν τέλεση τοῦ Μυστηρίου.

β) Στίς περιπτώσεις πού ὁ Γάμος μπορεῖ νά γίνει ἐντός τῆς Θείας Λειτουργίας πρέπει νά προμελετᾶται ἡ τάξη τῆς ἱερᾶς Ἀκολουθίας βάσει τοῦ συνημμένου διαγράμματος.

γ) Ὡς πρὸς τό πρόβλημα πού δημιουργεῖται ἀπό τήν καταληκτική φράση τῆς ἀποστολικῆς περικοπῆς «ἡ γυνή ἵνα φοβῆται τόν ἄνδρα» ἐκρίθη ὀρθόν, ὅτι πρέπει νά μείνει ὡς ἔχει καί νά ἀναληφθοῦν προσπάθειες γιά τήν σωστή ἐρμηνεία τῆς φράσης αὐτῆς.

δ) Τονίσθηκε ὅτι, στήν ἀκολουθία τοῦ Γάμου, προέχει ὁ εὐχητικός καί δεητικός λόγος. Πρὸς τοῦτο οἱ εὐχές καί οἱ δεήσεις πρέπει νά ἀναγιγνώσκονται εὐκρινῶς καί μέ ἱεροπρέπεια, νά ἐκφωνοῦνται τά ἀκροτελεύτια καί οἱ δεήσεις μέ τήν «μέση» ἀπαγγελτική φωνή, καί νά ἀποκρίνονται ψαλμωδικά οἱ ψάλτες. Ὁ βασικός λειτουργικός ἦχος πρέπει νά εἶναι ὁ δ' Ἅγια ἦ, καί γιά τήν ἐπιβλητικότητά του, ὁ πλ. δ' ἦχος. Τά ὅσα προβλέπονται νά ψάλλονται κυρίως ψαλμικοί στίχοι, καί λίγα ὑμνογραφήματα, πρέπει νά ψάλλονται καί πρέπει τουλάχιστον νά ἀναπτυχθεῖ ἡ ψαλμώδηση τοῦ Προκειμένου τοῦ Ἀποστόλου καί τοῦ Ἀλληλουϊαρίου τοῦ Εὐαγγελίου. Θά ἀποτελέσουν πλούτεμα μουσικό τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Μυστηρίου τοῦ Γάμου. Καλόν εἶναι ἐπίσης νά ἐξασφαλίξεται καί ἡ συμμετοχή τοῦ λαοῦ στήν ψαλμωδία τοῦ Ἀμήν, τοῦ Εἰσοδικοῦ ψαλμοῦ 127, τῶν τροπαρίων τοῦ χοροῦ, «Ἡσαΐα χόρευε» κ.λπ., τοῦ Πάτερ ἡμῶν καί τοῦ ψαλμικοῦ στίχου «ποτήριον σωτηρίου».

ε) Οἱ ἱερομόναχοι κανονικά δέν τελοῦν Γάμο, ἀλλά κατ' οἰκονομίαν γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν ἐφημεριακῶν ἀναγκῶν πού ὑπάρχουν. Οἱ λειτουργοί τοῦ Μυστηρίου, ἔγγαμοι καί ἱερομόναχοι, πρέπει κατά τήν τέλεση τοῦ Γάμου νά φοροῦν ἐπιτραχήλιο καί φελόνιο.

στ) Οί ιερείς καλό είναι νά προετοιμάζουν τούς μελλονόμενους, μέ διακριτικότητα και αγάπη, γιά τήν ιερότητα τοῦ χώρου τοῦ Ναοῦ, τόν τρόπο συμμετοχῆς τους στό Μυστήριο και τίς ἄλλες λεπτομέρεις τῆς ιερολογίας τοῦ Γάμου.

ζ) Πρέπει νά ληφθεῖ πρόνοια, ὥστε ὅλοι οἱ Γάμοι νά τελοῦνται κατά τόν ἴδιο τρόπο καί ὄχι ἄλλοι νά γίνονται κατ' ἐπίσημον καί ἄλλοι κατ' ἀνεπίσημον τρόπον. Ἄλλοι ιερεῖς νά εἶναι φορεμένοι μέ πλήρη στολή, ἄλλοι μέ φελόνιο καί ἄλλοι μόνο μέ ἐπιτραχήλιο. Ἄλλοῦ νά τελεῖται ὁ Γάμος μέ πᾶσαν ἄνεση καί ἄλλοῦ νά διαρκεῖ λίγα μόλις λεπτά.

η) Ἡ ἀπάλειψη τῆς ἀναγραφῆς τοῦ θρησκευματος ἐκ τῶν Δελτίων τῆς Ἀστυνομικῆς Ταυτότητος τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, καθώς ἐπίσης καί ἡ ἐγκατάσταση καί ἐγκαταβίωση πλήθους ἀλλοδαπῶν, χριστιανῶν καί μή στήν πατρίδα μας, δημιουργεῖ τήν ἀνάγκη ἀνευρέσεως τρόπου διαπίστωσης τῆς χριστιανικῆς ιδιότητος τῶν προσερχομένων νά συμμετάσχουν εἰς τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας.

θ) Ἐν κατακλειδί τό Συμπόσιο, μαζί μέ τίς θερμές του εὐχαριστίες, ὑποβάλλει εὐλαβῶς πρὸς τήν Ἱερά Σύνοδο τήν θερμή παράκληση α) νά συνεχισθεῖ σέ ἐτήσια βάσει ἡ σύγκληση παρομοίων λειτουργικῶν Συμποσίων καί νά ληφθεῖ μέρος γιά τήν ἀποστολή τους σέ ὅλους τούς κληρικούς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, γ) νά διοργανωθοῦν ἀνάλογες ἐπιμορφωτικῆς συνάξεις σέ ὅλες τίς Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μέ σκοπό τήν προώθηση τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς τοῦ κλήρου καί τοῦ λαοῦ».

*Γιά τήν θέση τῆς Ἀγίας Γραφῆς
στήν Ὁρθόδοξη Λατρεία στό Ε΄*

1. Ἡ θεολογική μελέτη καί ἔρευνα, ἀφ' ἑνός μὲν τόν βιβλικό χαρακτήρα τῆς Ὁρθόδοξης Λατρείας, ἀφ' ἑτέρου δέ

τήν ευχαριστηριακή-έσχατολογική κατανόηση τῶν ἀναγνωσμάτων τῆς θ. Λειτουργίας. Τονίσθηκε ιδιαίτερα ὅτι, «σέ διορθόδοξο ἐπίπεδο ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία στή σύγχρονη ἐποχή πέρασε διαδοχικά τά στάδια τοῦ ὑπερτονισμοῦ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῆς λειτουργικῆς κατανόησης τῆς Ὁρθοδοξίας, γιά νά καταλήξει στή βιβλική διάσταση τῆς Ὁρθόδοξης Λατρείας».

2. Ἡ σκέψη ὅλων ἐστιάσθηκε στήν «πατερική ἐρμηνευτική μέθοδο τῆς Καινῆς Διαθήκης». Ἀναφέρθηκε, τόσο τό βασικό χαρακτηριστικό τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας, πού εἶναι ἡ «Ἐκκλησιαστικότητα», ὅσο καί οἱ ἐρμηνευτικές μέθοδοι τῶν Πατέρων, ἦτοι: α) ἡ ἱστορικο-γραμματική, β) ἡ ἀλληγορική καί γ) ἡ τυπολογική ἐρμηνεία, καί τονίσθηκε «ὁ ἀποφατισμός» ὡς τό οὐσιῶδες στοιχεῖο τῆς πατερικῆς ἐρμηνείας.
3. Γιά τήν λειτουργική ἀξία καί θέση τῶν ἀναγνωσμάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τονίσθηκαν ιδιαίτερα τά ἑξῆς: α) ἡ Παλαιά Διαθήκη ὑπῆρξε ἡ μοναδική Βίβλος τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, β) στήν Παλαιά Διαθήκη παραπέμπουν οἱ Ἀπόστολοι, ὅταν κηρύττουν «κατά τάς Γραφάς» τό Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ στήν Οἰκουμένη, γ) ἐρμηνεύοντας ἡ Ἐκκλησία Χριστολογικά τά Ἱερά Κείμενα τῆς Συναγωγῆς τὰ ἐνσωματώνει πλήρως στή δική της Βίβλο καί τά θεωρεῖ πλέον τμήμα τῆς δικῆς της Παραδόσεως, νομιμοποιώντας ἔτσι ταυτόχρονα τό δικαίωμά της νά εἶναι αὐτή, ὡς «νέος Ἰσραήλ», ἡ κληρονόμος τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ.
4. Τονίσθηκε μεταξύ τῶν ἄλλων ἡ ὑπαρξη ἀνομοιομορφίας στίς διάφορες ἑλληνικές ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων στήν Ὁρθόδοξη Λα-

τρεία: άνομοιομορφία πού ύπάρχει επίσης και στίς έκδόσεις του συνεχούς κειμένου τής Καινής Διαθήκης. Χρηζουν δέ, παρατηρήθη, οί επίσημες έκδόσεις τής Άποστολικής Διακονίας μεταξύ τους «κριτικής έπιστασίας» και ένοποιήσεως τών κειμένων.

5. Για τό θέμα τών μεταφράσεων τής Άγίας Γραφής, και τή θέση αυτών στή θεία Λατρεία έπεσημάνθησαν τά ακόλουθα:
  - α) Ή σημασία τής μετάφρασης έπαιξε καθοριστικό ρόλο στή μεταφορά τής μονοθειστικης πίστης στο έλληνικό περιβάλλον, μέσω τής χρήσης της στή λατρεία τής Συναγωγής.
  - β) Τά Ευαγγέλια είναι τρόπον τινά οί μεταφράσεις τών άραμαϊστί έκφωνηθέντων λόγων του Ίησου, αλλά και συνολικότερα, του γεγονότος τής ένσαρκης παρουσίας στήν οικουμενική έλληνική γλώσσα μέσω του «μεταφραστικοῦ» χαρίσματος του άγ. Πνεύματος, πού δόθηκε κατά τήν Πεντηκοστή.
  - γ) Ή ίδια δέ ή Λατρεία τής Έκκλησίας υποστασιάζει τό μεταφραστικό μέσο (μέσω του κηρύγματος και τής θείας Κοινωνίας) τών γεγονότων τής θείας Οικονομίας στον Κόσμο.
  - δ) Παραμένει προσέτι ή ανάγκη χρήσης δόκιμων μεταφράσεων τών βιβλικών κειμένων κατά τήν διάρκεια τής λατρειας πρό, έντός ή άντί του κηρύγματος.
6. Τονίστηκε μέ έμφαση:
  - α) Ή μεγάλη σημασία τών αναγνωσμάτων για τή λατρευτική σύναξη, αφού αυτά καταλαμβάνουν τό πρώτο μέρος τής θείας Λειτουργίας και ή ανάγνωση τής Άγίας Γραφής είναι άρρηκτα συνδεδεμένη μέ τό όλο μυστήριο

τῆς θείας Λειτουργίας.

- β) Ἡ ἀναγκαιότητα ἐπὶ πλέον τῆς ἀνάγνωστος καὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης μέσα στήν Ἐκκλησιαστική Σύναξη, εἶναι πρῶτο-στο μέλημα τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι περιττό νά τονισθεῖ, πῶς ἡ ποιμαντική σπουδαιότητα τῶν βιβλικῶν ἀναγνωσμάτων στή θεία Λατρεία εἶναι «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ», ἀφοῦ δι' αὐτῶν ἀποσκοπεῖται τὸ νά βιώσουν οἱ πιστοί, ὅτι κέντρο καὶ σκοπός τῶν τελουμένων εἶναι ἡ Θεοφανεῖα καὶ ἡ δυνατότητα μυστηριακῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ.
7. Τό Συμπόσιο ἐπὶ πλέον ἐξετίμησε ὅτι:
- α) Τό σύστημα τῶν ἀναγνωσμάτων, στή μορφή τῆς συνεχοῦς ἢ κατ' ἐπιλογὴν ἀναγνώσεως, ὅπως αὐτό ἰσχύει μέχρι καὶ σήμερα στά ἐν χρήσει λειτουργικά βιβλία, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή ἀναγινώσκεται καὶ ἐρμηνεύεται «ἐπ' ἐκκλησίας».
- β) Παραμένει πρόβλημα-αἴτημα ἡ ἀνακατανομή τῶν λειτουργικῶν ἐν γένει περικοπῶν, αἴτημα καὶ πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἐπεσημάνθηκε ὅτι εἶχε τεθεῖ κατά πρῶτον στήν Α' Πανορθόδοξο Διάσκεψη τῆς Ρόδου τὸ 1961, μέ σκοπὸ νά συζητηθεῖ τοῦτο κατά τὴν μέλλουσα νά συνέλθει Ἁγία καὶ Μεγάλη Πανορθόδοξο Σύνοδο.
- γ) Τοῦτο τὸ πρόβλημα δυνάμεθα νά ἐντοπίσουμε ἰδίως στό γεγονός ὅτι τὸ «Κυριακοδρόμιο» ἔχει περιορισθεῖ στίς πενήντα δύο (52) περικοπές καὶ ὁ λαὸς στερεῖται τῆς ἀκοῆς σπουδαίων περικοπῶν, οἱ ὁποῖες ἀναγιώσκονται μόνον τίς καθημερινές.
- δ) Ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη ἀναγνώσεως καὶ ἐρμηνείας στό λαὸ τοῦ Θεοῦ κατά τίς Κυριακές ὁλοκλήρου τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ὄχι μόνον τῶν πιό πάνω ἀναφερθέντων

- πενήντα δύο (52) περικοπῶν της. Αυτό μπορεί νά γίνει κατά τις, ἐκτός τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί τοῦ Πεντηκοσταρίου, Κυριακές, κατά τήν διάρκεια δύο ἤ τριῶν ἐτῶν, μέ τή χρήση ἑνός πληρέστερου συστήματος περικοπῶν, πού νά καλύπτει ὁλόκληρο τό περιεχόμενο τῆς καινῆς Διαθήκης.
8. Ὁ αὐτός προβληματισμός ὑπάρχει καί γιά τίς Παλαιοδιαθηκικές Περικοπές, οἱ ὁποῖες ἐκτιμήθηκε ὅτι γιά λόγους θεολογικούς καί διδακτικούς, ἐπιβάλλεται νά ἐνταχθοῦν στή λατρευτική σύναξη τῆς Κυριακῆς, ὅπως ἴσχυε στήν ἀρχαία τάξη. Ἔτσι θά τονίζεται ἡ ἐνότητα τῶν δύο (2) Διαθηκῶν καί δι' αὐτῶν τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Μιά τέτοια βέβαια ἐξέλιξη ἀπαιτεῖ σοβαρή μελέτη καί συμφωνία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.
9. Εἰδικότερα ὁμως γιά τό λειτουργικό βιβλίον τοῦ *Ψαλτηρίου*, τό προελθόν ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς, αὐτόνοητα κατεδείχθη ὅτι ἐπηρέασε τά μέγιστα τήν διαμόρφωση τῆς Ὁρθοδόξου λατρείας καί δεσπόζει σέ ὅλες τίς Ἱερές Ἀκολουθίες. Γιά τό λόγο αὐτό, ἀφ' ἑνός μὲν ἐνδείκνυται ἡ συνεχῆς μελέτη του ἀπό τοὺς χριστιανούς, ἀφ' ἑτέρου δέ προτάθηκε ἡ σύνθεση καταλόγου Ψαλμῶν εἰδικῶν γιά τά διάφορα περιστατικά τῆς ζωῆς.
10. Ἀπό τή βαθύτερη μελέτη καί ἐρμηνευτική προσέγγιση τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ λειτουργικοῦ κύκλου καί τήν ἀξιολογική ἐκτίμηση αὐτῶν ἐπεσημάνθησαν τά πιά κάτω:
- α) Στά ἀγιογραφικά ἀναγνώσματα τοῦ Τριωδίου καί Πεντηκοσταρίου κατεδείχθησαν τά ἑξῆς:
- Τό περιεχόμενο κάποιων Εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων τοῦ Τριωδίου καί τοῦ Πεντηκοσταρίου δίδει τό ὄνομα στίς ἀντίστοιχες Κυριακές.

- Πολλά από τά αναγνώσματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἔχουν περιεχόμενο, πού εἰσάγει στόν ἀκολουθοῦντα ἑορτολογικό κύκλο.
  - Στήν ἀνάγνωση κάποιων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (κυρίως τῆς Γενέσεως, τῶν Παροιμιῶν καί τοῦ Ἑσαΐα) παρατηρεῖται μία «συνεχῆς ἀνάγνωση».
  - Πολλά ἀπό τά αναγνώσματα τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς διαμορφώθηκαν ὡς συμβολή στήν προετοιμασία τοῦ Βαπτίσματος ἢ στή μεταβαπτισματική Μυσταγωγική Κατήχηση τῆς Ἐκκλησίας.
- β) Στά Δεσποτικά καί Θεομητορικά αναγνώσματα καταδείχθηκε ὅτι:
- Μέ τήν ἐπιλογή τῶν ἀναγνωσμάτων αὐτῶν ἡ Ἐκκλησία ἔδωσε τήν θεολογική ἐρμηνεία τῶν Δεσποτικῶν καί Θεομητορικῶν ἑορτῶν, δηλαδή πῶς ὁ ἄσαρκος Λόγος σαρκοῦται, καί πῶς ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἔνωσή του μέ τόν Χριστό ἀποκτᾷ ἐμπειρία τῶν ἀκτίστων νοημάτων, τοῦ ἀκτίστου νόμου καί τοῦ ἀκτίστου Ναοῦ, ὅποτε στήν συνέχεια μεταφέρει ὅλη αὐτήν τήν ἐμπειρία μέ κτιστά νοήματα, μέ κτιστό νόμο, καί βεβαίως λατρεύει τόν Θεό σέ κτιστούς ναούς.
  - Τό βαθύτερο νόημα τῶν ἐπιλεγέντων ἀναγνωσμάτων εἶναι νά φανῆ ἡ σχέση μεταξύ ἀσάρκου καί σεσαρκωμένου Λόγου, μεταξύ Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης, ὅπως καί νά φανῆ ἡ διάκριση μεταξύ κτιστῶν καί ἀκτίστων νοημάτων, κτιστοῦ καί ἀκτίστου νόμου, κτιστοῦ καί ἀκτίστου ναοῦ.
  - Ἄν δέν δοῦμε αὐτήν τήν οὐσιαστική πλευρά τῆς λατρείας καί τῶν ἀναγνωσμάτων πού διαβάζονται κατά τίς Δεσποτικές καί Θεομητορικές ἑορτές, τότε ἡ λατρεία θά εἶναι τυπική, συμβατική, χωρίς οὐσιαστικό

νόημα και σκοπό, αλλά και ο άνθρωπος θά παραμείνει άμετοχος τών μυστηρίων του Πνεύματος.

- γ) Ειδικότερα στά άγιογραφικά άναγνώσματα τών έφορταζομένων Άγιών έπισημάνθηκε ότι ύπάρχει:
- Έλλειμματική παρουσία ή και μείωση τών Παλαιοδιαθηκικών κυρίως άναγνωσμάτων κατά τίς μνήμες τών έφορταζομένων άγιών, ώς και έπαναληπτικότητα τής άναγνώσεως αυτών.
  - Έπιφανειακή σχέση πολλών από αυτά μέ τό έφορταζόμενο πρόσωπο και προσπάθεια έναρμονίσεώς των μέ τά ιδιαίτερα στοιχεΐα του βίου του άγιου και τουτο έξ αίτίας τής «ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ και τής ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ», και τέλος
  - Διάσπαση τής συνεχούς άναγνώσεως τής Άγίας Γραφής.
- δ) Στά άγιογραφικά άναγνώσματα τών Κυριακών τών περιόδων Ματθαίου και Λουκά καταδείχθηκε ότι:
- Τά άναγνώσματα τών Σαββάτων είναι συνήθως όμοια και παράλληλα μέ τά άναγνώσματα τών Κυριακών.
  - Η έπιλογή τών όμοίων και παραλλήλων άναγνωσμάτων είναι ήθελημένη, είτε πρόκειται για όμοιότητα μεταξύ Σαββάτου και Κυριακής, είτε μεταξύ δύο Κυριακών, μία του Ματθαίου και μία του Λουκά.
  - Τά θαύματα του Κυρίου και οί παραβολές θεωρήθηκαν ώς οί περισσότερο αντιπροσωπευτικές περικοπές για νά μάς μιλήσουν για τόν άναστημένο Κύριο και
  - Η θεματολογία, πού καλύπτεται από τά άναγνώσματα, είναι πολύ πλούσια.
- ε) Η μελέτη και ή σπουδή τών άγιογραφικών άναγνωσμάτων τών Ίερών Μυστηρίων και τών σπουδαιότερων άκο-

λουθιῶν τοῦ Μικροῦ Εὐχολογίου κατέδειξαν ὅτι μέ αὐτά ἱερουργεῖται τό μυστήριον τοῦ χριστιανικοῦ Εὐαγγελίου σέ βασικές στιγμές τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ἀναγέννηση τοῦ πιστοῦ καί ἡ ἔνταξή του στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας μέ τό Βάπτισμα, ὁ ἐξαγιασμός τῆς ἀμοιβαίας ἔλξεως τῶν δύο φύλων μέ τό Γάμο, οἱ ψυχοσωματικές ἀσθένειες μέ τό Εὐχέλαιο, ὁ ἴδιος ὁ θάνατος μέ τήν Νεκρώσιμη Ἀκολουθία. Τά ἀναγνώσματα αὐτά ἀνήκουν στά πρωταρχικά δομικά στοιχεῖα τῶν ἀντίστοιχων Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, ἡ δέ ἐπιλογή τους ἔγινε μέ δύο βασικά κριτήρια: Τό πρῶτον εἶναι ἡ «βιβλική θεμελίωση» κάθε ἱεροῦ μυστηρίου καί τό δεύτερον ἡ νοηματοδότησή του μέ τίς συναφεῖς ἀλήθειες τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἰδιαιτέρα τῆς Καινῆς Διαθήκης.

11. Τό ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον θέμα τῶν «Ἐωθινῶν Εὐαγγελίων», ἐξετάσθηκε μέσα ἀπό τήν σκοπιά τῆς ἱστορικῆς του ἐξέλιξης καί τῆς ποιμαντικῆς δεοντολογίας. Τονίσθηκε ἰδιαιτέρα, ὡς διαπίστωση ἐκ μέρους τῶν Συνέδρων, ἡ ἄγνοια τῆς ἀξίας τῶν Ἐωθινῶν Εὐαγγελίων, ἐξαιτίας τοῦ χρόνου κατά τόν ὁποῖον ἀναγινώσκονται, λόγῳ τοῦ μικροῦ ἐκκλησιάσματος κατά τήν ὥραν ἐκείνην τοῦ Ὁρθοῦ τῆς Κυριακῆς. Τό ἰδανικό βέβαια θά ἦταν νά ἐπανέλθει στήν ὀρθή θέση. Ἡ ποιμαντική ὁμως συγκατάβαση συνηγορεῖ ὅπως τό θέμα συζητηθεῖ καί ἐνδεχομένως μεταθεθεῖ ἡ ἀνάγνωσή τους μετά τούς «Αἴνους» ἢ μετά τήν «Δοξολογία» τοῦ Ὁρθοῦ. Εἰδικότερα ἔγινε σύσταση καί ὑπενθύμιση, ὅπως οἱ Ἱερεῖς φοροῦν κατά τήν ἀνάγνωση τοῦ Ἐωθινοῦ Εὐαγγελίου «λευκό φελώνιο» καί τοῦτο γιά νά τονίζεται ἡ συμβολική παρουσία τήν ὥρα ἐκείνη τοῦ ἱερέως ὡς ἀγγέλου ἐπί

τοῦ μνήματος καί ἡ τελετουργική ἀκρίβεια καί παράδοση τῆς ἀνάγνωσης τῶν Ἑσθινῶν Εὐαγγελίων.

12. Γιά τόν τρόπο ἀναγνώσεως-ἐκφωνήσεως τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων, τό θέμα ἀξιολογήθηκε ἱστορικά, διαχρονικά καί τελετουργικά καί καταγράφησαν οἱ πιά κάτω ἀναγραφόμενες θέσεις:
  - α) Τά ἀναγνώσματα ὑφίστανται διαχρονικά στή λατρεία τῆς Συναγωγῆς καί τοῦ Χριστιανισμοῦ.
  - β) Τά ἀναγνώσματα στή θεία λατρεία συνδέονται ἄρρηκτα μέ τό θεσμό τοῦ ἀναγνώστου καί τοῦ ψάλτου.
  - γ) Τά ἀναγνώσματα στή χριστιανική λατρεία ἐλέγοντο ἐμμελῶς.
  - δ) Ἡ ἐμμελής ἀπαγγελία εἶναι τό μοναδικό ἑλληνορθόδοξο λειτουργικό στοιχεῖο εὐρυτέρας ἀποδοχῆς.
  - ε) Ἡ Ἐκκλησία μέσω τῆς ἐμμελοῦς ἀπαγγελίας προβάλλει τήν ἀξία τοῦ θείου λόγου, διασώζει τήν ἱεροπρέπεια καί σοβαρότητα τῆς λατρείας της καί ὑπηρετεῖ παιδαγωγικά καί ψυχαγωγικά τόν πιστό.
  - στ) Ἡ ἐμμελής ἀπαγγελία εἶναι «ἴδιος» ἐκκλησιαστικός τρόπος, πού πρέπει νά διαφυλαχθεῖ.
13. Τέλος, παράλληλα πρὸς τήν ἔκταση καί τόν πλοῦτο τῶν ἀγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων πού διαχέονται στή λατρεία, τά ὁποῖα καί ἐμπνέουν τούς ἱεροκήρυκες τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, συμπερασματικά καί ἰδιαίτερα τονίσθηκαν τά πιά κάτω:
  - α) Τό κήρυγμα εἶναι ἀπαραίτητο συστατικό τῆς λατρείας.
  - β) Οἱ Ἱεροί Κανόνες καθορίζουν σαφῶς τόν χρόνο, τόν τόπο, τόν φορέα τοῦ κηρύγματος, καθὼς καί τίς προϋποθέσεις τῆς κηρυγματικῆς ἐρμηνευτικῆς.
  - γ) Τό κήρυγμα δέν εἶναι ἔργο ἀνθρώπινο, ἀλλά θεανθρώπι-

νο και συντελείται στην Ἐκκλησία μέ τό φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Γιά τή χριστιανική λατρεία στό ΣΤ΄

1. Ἡ ὀρθόδοξη λατρεία εἶναι ἡ κίνηση τοῦ ἀνθρώπου νά διακρίνει τόν ἀληθινό Θεό, νά τοποθετηθεῖ στόν κόλπο τῆς ἀγάπης του, νά ἐκφράσει ἀνταποδοτικά μέ τήν εὐχαριστία του τήν ἀγάπη. Ἔτσι, ἡ λατρεία μαζί μέ τήν πίστη καί τή ζωή, τό δόγμα καί τό ἦθος, συναπαρτίζου ἕνα ἀδιαίρετο σῶμα. Σκοπό της ἔχει νά μᾶς κάνει μετόχους τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία πραγματώνεται στήν ἱστορία καί ἐκτείνεται στήν αἰωνιότητα. Ἡ λατρεία νοεῖται συλλογικά καί ἐκκλησιολογικά. Δέν εἶναι ἀτομική, ἀλλά κοινή ὑπόθεση, γι' αὐτό καί ὁ Θεός λατρεύεται στόν χριστιανικό ναό. Μέσα στή θεία λατρεία φανερῶνεται ὁ Χριστός καί δοξάζεται ὁ πιστός.
2. Πολλά θεολογικά, κοσμολογικά καί ἀνθρωπολογικά στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας συναντῶνται θετικά ἢ ἀρνητικά ἐν σχέσει πρός τό Χριστιανισμό. Ἡ χριστιανική διδασκαλία ὁμως ὑπερβαίνει σέ πολλά οὐσιώδη σημεῖα τήν ἀρχαία ἑλληνική σκέψη σέ θεανθρώπινα πλαίσια. Ἄν τελοῦνται σήμερα παραολυμπιακοί ἀγῶνες καί ὑπάρχει φροντίδα γιά τούς ἀνθρώπους μέ εἰδικές ἀνάγκες, ὀφείλεται στήν ἀνύψωση τῶν ἡθῶν διά τοῦ Εὐαγγελίου καί τήν συνακόλουθη κατάργηση τοῦ «Καίάδα». Ἡ Ἐκκλησία «τά τῶν ἀνθρώπων ἦθη κατεκόσμησε».
3. Στήν πρό Χριστοῦ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ὑπάρχει διάκριση μεταξύ ἀκαδημαϊκῆς φιλοσοφίας τῶν μεμονωμένων φιλοσόφων καί τῆς πράξεως τῆς Λαϊκῆς φι-

λοσοφίας. Ἡ διάκριση αὐτή ἐκφράστηκε μέ τούς ὁμηρικούς ὕμνους, μέ τό ἔπος καί τήν τραγωδία. Πολλοί καταξιωμένοι φιλόσοφοι ἀφ' ἑνός μέν κατέκριναν τά μυθεύματα τῆς εἰδωλολατρίας, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐξέφρασαν προφητικῶς τίς ἀναζητήσεις τους γιά τόν Ἕνα Ἀληθινό Θεό. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἀπαξίωσαν οἱ ἴδιοι τήν εἰδωλολατρία. Ποιητές τῆς ἀρχαιότητος ὡς γνήσιοι ἐκφραστῆς τῆς λαϊκῆς φιλοσοφίας ἀπέρριψαν κάθε μορφή παγανιστικῆς εἰδωλολατρίας.

4. Ἡ νομική λατρεία τῆς ἐβραϊκῆς θρησκείας εἶναι διαμετρικά ἀντίθετη μέ τήν «ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ» (Ἰωάν. 4,23) λατρεία πού κήρυξε ὁ Χριστός. Ἡ Χριστιανική Λατρεία δέν πρέπει νά θεωρεῖται ὡς μία ἐξελιγμένη μορφή τῆς ἐβραϊκῆς λατρείας, ἐφ' ὅσον τήν χρησιμοποίησε ὡς ἐφαλτήριο γιά νά πραγματοποιήσει ἕνα μεγάλο ἄλμα καί νά προσλάβει οἰκουμενικό χαρακτήρα. Ἡ «ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ» λατρεία βιώνεται μέ τήν προσευχή. Στό ἔργο αὐτό συμβάλει ἡ καθαρότητα τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου.
5. Μεταξύ λόγου καί μυστηρίου ὑπάρχει μιᾶ διαλεκτική σχέση. Στή βιβλική κατανόησή του τό μυστήριο εἶναι τό μυστικό σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία ὅλου τοῦ κόσμου. Τό σχέδιο αὐτό πραγματώνει ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ὡς ἐκ τούτου θεωρεῖται τό κατ' ἐξοχήν μυστήριο, σύμφωνα μέ τή βιβλική θεολογία. Ἡ ἐκκλησιολογική διάσταση τοῦ χριστιανικοῦ μυστηρίου βρῖσκεται σέ ἀντίθεση μέ τά σακραμενταλιστικά-μαγικά χαρακτηριστικά τῶν μυστηριακῶν λατρειῶν τοῦ ἑλληνιστικοῦ περιβάλλοντος. Πάντως ὁ κίνδυνος τῆς τυπολατρίας καί τοῦ σακραμενταλισμοῦ σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀπειλεῖ καί τήν χριστιανική λατρεία.

6. Ἡ κοσμοκεντρικὴ καὶ φυσιοκρατικὴ ἀντίληψη τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Χριστιανικὴ Λατρεία στηρίζεται στήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως, οὐδεμία σχέση ὑπάρχει μεταξύ τῆς λατρείας τῶν εἰδώλων καὶ τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας μας. Θά πρέπει ἐπίσης νά τονισθεῖ, ὅτι ὁ λειτουργικός συμβολισμός τῶν λατρευτικῶν τύπων τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι μία ἀπλή τυπολογία, ἀλλά ἀποτελεῖ ἀπεικόνιση τῶν ἐσχάτων, δηλαδή τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.
7. Ἡ Εὐχαριστιακὴ θυσία εἶναι συνέχεια τῆς σταυρικῆς θυσίας τοῦ Κυρίου, καὶ ἔχει ὄχι συμβολικό, ἀλλά πραγματικό καὶ ρεαλιστικό χαρακτήρα. Ὡς μυστηριακὴ ἐπανάληψη τῆς σταυρικῆς θυσίας ὀνομάζεται ἀνάμνηση μέ τὴν ἔννοια τῆς ἀνακεφαλαίωσης ὅλου τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας μας. Σέ σχέση μέ τίς θυσίες τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς, ἡ εὐχαριστιακὴ θυσία εἶναι μοναδικὴ καὶ ἀσύγκριτη. Ἡ εὐχαριστιακὴ θυσία εἶναι ἀναίμακτος, λογικὴ, πνευματικὴ καὶ σωτήριος, διότι ἀκριβῶς μᾶς σώζει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καθιστώντας μας κοινωνοὺς τοῦ θανάτου, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς δόξας τοῦ Χριστοῦ.
8. Τό Μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος δέν ἔχει σχέση μέ τίς μυστηριακὲς λατρεῖες, ἀλλὰ κατανοεῖται μόνο σέ παλαιοδιαθηκικὴ καὶ ἰουδαϊκὴ βάση. Γιά τὴν Χριστιανικὴ Ἐκκλησία τό βάπτισμα τοῦ ὕδατος διαφοροποιεῖται ἀπὸ αὐτὸ τοῦ Πνεύματος καὶ εἶναι πράξη μνητικὴ καὶ ἰλαστήρια. Οἱ μυστηριακὲς λατρεῖες χρησιμοποιοῦσαν καθαρμούς μέ νερό πού ἀπευθύνονταν ὅμως σέ λίγους ἐκλεκτούς. Ἀντίθετα, τό Μυστήριον τοῦ βαπτίσματος τῆς Ἐκκλησίας δέν ἔχει μόνο προσωπικό, ἀλλὰ καὶ οἰκουμενικό χαρακτήρα.

9. Ἡ θεραπευτική τῆς Ἐκκλησίας μέ τό μυστήριο τοῦ Ἁγίου Εὐχελαίου διακρίνεται διαμετρικά ἀπό τίς θεραπείες στά ἱερά τοῦ Ἀσκληπιοῦ (Ἀσκληπιεῖα). Ἡ θεραπευτική δραστηριότητα τῆς Ἐκκλησίας ἀφορᾷ ταυτόχρονα στήν ψυχή καί τό σῶμα, θεώρηση παντελῶς ἀνύπαρκτη στίς θεραπείες τῶν Ἀσκληπιείων. Ἀλλά καί τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὡς θεραπευτή διακρίθηκε ἀπό τό μυθικό πρόσωπο τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἀφοῦ ὁ Χριστός ἔλαβε σάρκα καί ἐπομένως συμπάσχει μέ τόν ἄνθρωπο, σέ ἀντίθεση μέ τόν Ἀσκληπιό. Ἄλλωστε γιά τή Χριστιανική Ἐκκλησία ἡ ἀσθένεια θεωρεῖται δοκιμασία μέν ἀλλά καί ἐπίσκεψη τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ γιά τόν ἀρχαιοελληνισμό, κατάρα.
10. Ἡ Χριστιανική Ἐκκλησία μέ τή σοφή, νηφάλια καί μετριοπαθή τακτική της πέτυχε, ἀφ' ἑνός μέν νά συμφιλιώσει δύο διαμετρικά ἀντίθετα ἡμερολόγια, ἦτοι τό ἡλιακό-ἑλληνορωμαϊκό καί τό σεληνιακό-ἰουδαϊκό, ἀφ' ἑτέρου δέ νά μεταμορφώσει τό ἡμερολόγιο σέ ἑορτολόγιο. Ὁ κοσμικός χρόνος τοῦ παρόντος βίου μεταμορφώνεται σέ ἀφορμή ἑορτῆς, δηλαδή σέ μετάβαση ἀπό τά ὀρώμενα πρὸς τά νοούμενα καί σέ πρόγευση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.
11. Ἡ θρησκευούσα χριστιανική ψυχή ἀντιμετώπισε νηφάλια τά εἰδωλολατρικά ἱερά καί ἀγάλματα καί εἰδικότερα τά ἱστορικά ἐκεῖνα στοιχεῖα, πού εἶχαν σχέση μέ τό τέλος τῆς ἀρχαίας λατρείας. Ἔτσι ἀξιοποιώντας τά μνημεῖα τῶν ἀρχαίων τά μετέτρεψε σέ χριστιανικούς ναούς. Μέ αὐτή τήν ἐνέργεια ἡ χριστιανική λατρεία ἔγινε ἡ γέφυρα, μέ τήν ὁποία ὁ ἀρχαῖος κόσμος πέρασε ἀπό τόν παγανισμό στή χριστιανική ἀλήθεια.
12. Ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία ἤλθε σέ ἀντίθεση μέ τά θεάματα τῶν μίμων καί τῶν ὀρχηστῶν. Ὅμως μέσα στήν ἀντίδρα-

ση αυτή δέν ὑπάρχει πολεμική ἐναντίον τῶν ἀρχαιοελληνικῶν δραμάτων, τά ὅποια θεωροῦνταν φορεῖς μορφωτικῆς ἀξίας. Οἱ ἑλληνόφωνοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὅποιοι συνέβαλαν στή διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς λατρείας, γνώριζαν τή λειτουργία τῶν θεάτρων, γι' αὐτό καί ἀξιοποιοῦσαν τίς ἔννοιες τοῦ «ρόλου» καί τῆς «σκηνῆς» στά κείμενά τους, παρόλο πού ὁ ὄρος «δράμα» εἶχε ἀποκτήσει νέα σημασία, ὥστε νά διαφοροποιεῖται ἀπό τήν κλασική σημασία τοῦ θεατρικοῦ ἔργου. Τονίζεται, ὅτι τήν ἐποχή ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ τό ἀρχαιοελληνικό θέατρο βρισκόταν σέ παρακμή. Τό γεγονός αὐτό πιστοποιεῖται ἀπό τίς ἀκόλουθες μαρτυρίες. Γράφει ὁ Φιλόστρατος: «*Συνιόντες (Ἀθηναῖοι) εἰς θέατρον τό ὑπό τῆ ἀκροπόλει προσεῖχον σφαγαῖς καί ἀνθρώπων θυσίαις, ἤγοντο γάρ μεγάλην χρημάτων ἐωνημένοι, πόρνοι τοιχωρύχοι, μοιχοί, βαλαντιστόμοι, ἀνταποδισταί καί τά τοιαῦτα ἔθνη, οἱ δέ Ἀθηναῖοι ὄπλιζον αὐτούς καί ἐκέλευον συμπίπτειν*». (Φιλοστράτου: *Βίος Ἀπολλωνίου Τυανέως*, Δ, 22). Ἐνῶ ὁ Δίων Χρυσόστομος ὑποστήριζε: «... ὥστε τινά ἐν αὐτοῖς σφάττεσθαι τοῖς θρόνοις, οὔ τόν ἱεροφάντην καί τούς ἱερεῖς ἀνάγκη καθέξειν... Καί τόν εἰπόντα περὶ τούτων φιλόσοφον οὐκ ἐπήνεσαν, οὐδέ ἐδέχθησαν ἀλλ' οὕτως ἐδυσχέραναν, ὥστε ἐκεῖνον λιπεῖν τήν πόλιν, καί μᾶλλον ἐλέσθαι ἀλλαχόσε τῆς Ἑλλάδος διατριβεῖν». (Δίωνος Χρυσόστομου· *Λόγος λα΄*, 347).

13. Ἐχοντας ὑπόψη τόν γνωστό ὀρισμὸ τῆς τραγωδίας ἀπό τόν Ἀριστοτέλη διαπιστώθηκε ἡ συσχέτισή της μέ τά κείμενα τῶν Θεῶν Λειτουργιῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα ἔδωσε τόν «μορφικό τύπο», τό πλούσιο καί κατάλληλο ἐκφραστικό ἔνδυμα. Ἡ Ἐκκλησία ἔβαλε, στό

ὄλο λειτουργικό γεγονός, τό ζωοποιό πνεῦμα. Οἱ Ἕλληνες σοφοί προετοίμασαν τούς ἀνθρώπους γιά τήν ἔλευση τοῦ Φωτός. Τώρα ὁμως «ἀργοῦσι λύχνοι τῆ τοῦ Ἥλιου παρουσία», κατά τήν ἔκφραση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου (PG 32, 165D). Γι' αὐτό ἐξάλλου οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι εἰκονίζονται στούς νάρθηκες τῶν Καθολικῶν τῶν Ἱερῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

14. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἐπέτυχαν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου πολιτιστικές δημιουργίες ὅσον, ἴσως, ὀλίγοι στήν παγκόσμια ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ποιητική καί μουσική θρησκευτική τους παραγωγή καί θαυμάζεται καί ἐμπνέει, μέχρι σήμερα, τούς πολιτισμένους λαούς τοῦ κόσμου. Ἡ ἰουδαϊκή προχριστιανική ὕμνογραφία ἀποτελεῖ τμήμα τῆς ἀποκεκαλυμμένης Βίβλου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παιδαγωγοῦσα τούς ἀνθρώπους στήν περί τοῦ Μεσσία ἀλήθεια. Ἡ χριστιανική ὕμνογραφία καί μουσική προέκυψε ὡς σύνθεση, ἐπεξεργασία, ἀναχώνευση, μετασηματισμός καί μεταμόρφωση τοῦ θρησκευτικοῦ, ποιητικοῦ καί μουσικοῦ πλούτου τῆς προχριστιανικῆς ἑλληνοϊουδαϊκῆς κυρίως παραδόσεως. Οἱ ποιητές καί μελωδοί τῆς Ἐκκλησίας μέ τό φωτισμό τῆς Χάριτος ἀξιοποίησαν τά πολιτιστικά στοιχεῖα τοῦ προχριστιανικοῦ κόσμου δημιουργώντας τήν ἐκκλησιαστική ὕμνογραφική καί μουσική παράδοση καί τίς λοιπές λειτουργικές τέχνες.
15. Ἡ στάση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν λαϊκῶν ἐθίμων ἐπικεντρώνεται σέ τρεῖς βασικές ἀρχές:
  - α) Τόν ἀπόλυτο σεβασμό καί φροντίδα συντήρησης τῶν ἐθίμων, πού συνάδουν πρὸς τό ὀρθόδοξο δόγμα καί τό λειτουργικό ἦθος.
  - β) Τήν ποιμαντική ἀνοχή καί τήν παιδαγωγική ἀξιοποίηση

- τῶν ἐθίμων πού δέν δημιουργοῦν ἰδιαίτερα πνευματικά προβλήματα, ὅπως π.χ. αὐτά πού ἀναφέρονται στήν ἀγάπη πρὸς τὴ φύση, τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὴν καλῶς νοούμενη ψυχαγωγία τῶν ἀνθρώπων.
- γ) Τὴν ἀπερίφραστη καταδίκη καὶ συστηματικὴ ποιμαντικὴ προσπάθεια ἐξέλειψης τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων ἐθίμων, πού ἔφερε ἡ ἐκκοσμίκευση τῆς λατρείας καὶ τὰ ὁποῖα δέν ἑναρμονίζονται μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων.
16. Στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ ἡ ὑπαρξὴ τῆς Ἐκκλησίας δέν στηρίζεται στὴν ἐξαφάνιση τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ στὴν φανέρωση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, στὴν παρουσία τῶν ἁγίων καὶ στὴν πορεία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸ ἀνθρώπινο κάλλος δέν εἶναι ἀπορριπτικὴ οὔτε διορθωτικὴ. Εἶναι θεολογία τῆς πληρώσεως. Ἡ περὶ κάλλους ἀντίληψη τῆς εἰδωλολατρίας ὀριοθετεῖται ἀπὸ τὸ θάνατο, τὸν ὁποῖον ἀδυνατεῖ νὰ νικήσει. Ἡ Ἐκκλησία χωρὶς νὰ ἀρνεῖται τὴν αἰσθητικὴ, τὴν μεταμορφώνει χαρίζοντάς της τὴν φιλόκαλλη διάστασή της, πού δέν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ της στὸν «ὠραῖο κάλλει παρὰ πάντας βροτούς».
17. Ἡ ἐθνικὴ βαπτολογία καὶ ἡ λειτουργικὴ προσευχὴ δέν εἶναι συγκρίσιμα στοιχεῖα. Διαφέρουν ριζικά καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ ὡς πρὸς τὴ μορφή, ἔτσι ὅπως φαίνεται στὴν βιβλικὴ καὶ ἁγιοπατερικὴ παράδοση. Ἡ λειτουργικὴ προσευχὴ ἔχει ἐκκλησιολογικὸ, χριστολογικὸ καὶ πνευματολογικὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ ἐσχατολογικὸ προσανατολισμό.
18. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία, ὅταν συνδιαλέγεται μὲ τὸν κόσμο, ὀφείλει νὰ γνωρίζει τὰ αἰτήματα τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ συνδιαλέγεται μαζί του μετὰ λόγου γνώσεως.

19. Γιά μιά ποιμαντική τῆς νεοειδωλολατρίας εἶναι σημαντικό νά γνωρίζουμε τά θεολογικά καί ἄλλα ὑπαρξιακά αἰτήματα τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ στοχασμοῦ, τά ὁποῖα φαίνεται νά ἀγνοοῦν οἱ σύγχρονοι νεοειδωλολάτρες. Ἡ θεολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μπορεῖ νά ἀπαντήσῃ στά αἰτήματα αὐτά, χρησιμοποιώντας τήν πλούσια πατερική παράδοση, ὄχι τόσο ἀπολογητικά, ἀλλά νοηματοδοτώντας θετικά τά πράγματα τοῦ κόσμου.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τίς Εἰσηγήσεις, τίς διεξαχθεῖσες συζητήσεις καί τίς διατυπωθεῖσες προτάσεις στό Συμπόσιο εὐλαβῶς σημειοῦμεν ὅτι, μέ τό Ποιμαντικό ἔργο τῆς ἡ Ἐκκλησία διά τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς δέον, ὅπως στοχεύει εἰς τά ἑξῆς:

1. Νά συνειδητοποιήσουμε, ὅτι ἡ Χριστιανική Λατρεία προέρχεται ἐξ ἀποκαλύψεως, ἐνῶ οἱ παγανιστικές τελετές συνιστοῦν ἀνθρωποκεντρικές πρωτοβουλίες χωρίς προοπτική. Ἡ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας γίνεται «ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ» καί διαστέλλεται τόσο ἀπό τόν ἰουδαϊκό νομικισμό, ὅσο καί ἀπό τήν εἰδωλολατρεία.
2. Εἶναι ἀνάγκη νά ἀναπτυχθεῖ ἡ λειτουργική κατήχηση καί ἀγωγή τοῦ ἱεροῦ Κλήρου καί τοῦ πιστοῦ Λαοῦ, αὐτό θά ἐπιτευχθεῖ, ἂν οἱ ποιμένες γνωρίσουν τίς ἀρχές τῆς λειτουργικῆς θεολογίας τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (μελέτη τῶν προβαπτισματικῶν καί μεταβαπτισματικῶν κατηχήσεων).
3. Νά τονισθεῖ τό βαθύτερο θεολογικό νόημα τῆς προσφορᾶς τῶν δώρων (ἄρτου, οἴνου, θυμιάματος καί ἄλλων ἀπαρχῶν), ὡς ἔνδειξη εὐχαριστίας καί ἀνταπόδοσης εὐγνωμοσύνης στό Θεό.
4. Νά ἐπισημανθεῖ στό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι οἱ πα-

γανιστικές τελετές θεραπειῶν ἀρρώστων δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, τά ὅποια ὁμως πρέπει νά νοηματοδοτοῦνται μέ βάση τή μελέτη καί γνώση τῶν λειτουργικῶν κειμένων καί μέ τήν εὐτακτη καί ἱεροπρεπῆ τέλεσή τους.

5. Σέ περιπτώσεις ποιμαντικῆς ἀντιμετώπισης τῆς νεοειδωλολατρίας ὁ ποιμένας ὀφείλει νά χειρισθεῖ τό πρόβλημα μέ διάκριση, προκειμένου νά ἀποφευχθεῖ ἡ ἀκούσια διαφήμισή της.
6. Ἡ ἀνασύνταξη τῆς ἐνορίας ὡς λατρεύουσας κοινότητας ἀποτελεῖ τή θετικότερη ἀντιμετώπιση καί τοῦ φαινομένου τῆς νεοειδωλολατρίας.
7. Νά τηρηθεῖ ὑπεύθυνη στάση, στάση σεβασμοῦ ἔναντι τῆς ὑλικῆς δημιουργίας καί τῶν πραγμάτων τῆς λατρείας (εἰκονογραφία, μουσική, ναοδομία, λειτουργική εὐταξία, χρήση τεχνολογικῶν μέσων), ἔτσι ὥστε *«ψυχῇ τε καί σώματι»* νά πραγματοποιεῖται ἡ ἀληθινή σχέση καί κοινωνία μέ τό Θεό καί τούς συνανθρώπους. Ἐπιβάλλεται δέ προσέτι ἡ ἐπιστημονική καί ποιμαντική ἀξιοποίηση τῶν λειτουργικῶν τεχνῶν.
8. Χρειάζεται προσοχή, ὥστε ὁ ποιμένας νά μήν ἐνθαρρύνει τά διάφορα παγανιστικά λαϊκά ἔθιμα, ἀλλά καί νά μή προσπαθεῖ σχολαστικά νά βρεῖ εἰδωλολατρικές συνήθειες σέ διάφορες ἐκφάνσεις τῆς λαϊκῆς παράδοσης.
9. Νά ἀξιοποιηθεῖ ὁ πλοῦτος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἑορτολογίου καί νά καλλιεργηθεῖ ἡ ὀρθόδοξη δογματική συνείδηση τῶν χριστιανῶν. Νά μή λησμονοῦμε, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπό ὅσους βρίσκονται στήν πλάνη ἐντάχθηκαν στήν Ἐκκλησία κάποτε διά τοῦ Μυστηρίου τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος. Οἱ εὐθύνες τῶν ποιμένων στίς περιπτώσεις αὐτές εἶναι μεγάλες.

10. Νά γίνει ευρύτερα γνωστό ότι, τά ειδωλολατρικά κινήματα μέ τίς ποικίλες τάσεις τους, δέν ταυτίζονται μέ τήν ἀρχαιοελληνική θρησκεία, τήν ἀναβίωση τῆς ὁποίας ὑποστηρίζουν, ὅτι ἐπιδιώκουν. Κάνουν ἐπιλεκτική χρήση τῶν πολυθεϊστικῶν πεποιθήσεων, ἀποσιωπώντας ἢ ἀπορρίπτοντας τίς μονοθεϊζουσες ἢ μονοθεϊστικές ἀνάτασεις τῶν λαμπροτέρων ἐκπροσώπων τῆς ἀρχαιοελληνικῆς διανοήσεως.

Γιά τό Μυστήριο τῆς Ἱερωσύνης στό Ζ΄

1. Ἀντικείμενον τοῦ Συνεδρίου ἦτο ἡ μελέτη τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης τῆς καθ' ἡμᾶς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Κυρία πτυχή τῆς μελέτης αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ διά τῆς χειροτονίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παρεχομένη εἰδική ἱερωσύνη. Ἐξητάσθησαν ὁμως παραλλήλως καί αἱ συνέπειαι τῆς διά τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος γενικῆς ἱερωσύνης τῶν πιστῶν.
2. Ἡ ἱερωσύνη τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν βασιίζεται εἰς τήν ἱερωσύνην τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς αὕτη θαυμασίως ἀναλύεται εἰς τήν πρός Ἑβραίους Ἐπιστολήν (κεφ. 4 ἐξ.), καί εἶναι χάρισμα καί δωρεά τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, παρεχομένη διά τῆς χειροτονίας, ὡς συμμετοχή εἰς τό τρισσόν (προφητικόν, ἀρχιερατικόν, βασιλικόν) ἀξίωμα τοῦ Κυρίου, ἀποσκοποῦσα εἰς τήν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, τόν ἁγιασμόν τῶν ψυχῶν καί τήν οἰκοδομήν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, «ἥτις ἐστί Ἐκκλησία Θεοῦ Ζῶντος» (Α΄ Τιμόθεον γ΄ 15). Εἶναι δέ ἐκκλησιαστικόν διακόνημα λειτουργοῦν ἐντός τῆς Ἐκκλησίας καί χάριν αὐτῆς.
3. Εἰς τήν Ἐκκλησίαν τό χάρισμα τῆς εἰδικῆς ἱερωσύνης διακρίνεται εἰς τρεῖς βαθμούς: τοῦ Ἐπισκόπου, τοῦ

Πρεσβυτέρου και τοῦ Διακόνου. Ἡ προέλευσις καί ἡ ἀφετηρία τῶν βαθμῶν τῆς ἱερωσύνης ἀνάγονται εἰς τήν ἀρχέγονον Ἐκκλησίαν καί ἡ ἐγγύησις τῆς γνησιότητος αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς.

4. Τό μυστήριον τῆς ἱερωσύνης τυγχάνει ἀρρήκτως συνδεδεμένον μετά τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τοῦ κατ' ἐξοχήν μυστηρίου τῆς πιστευσῆς κοινότητος, ἥτις ἔχει ὡς κέντρον τόν τοπικόν Ἐπίσκοπον καί τοὺς περὶ αὐτόν πρεσβυτέρους.
5. Ἡ ἱερωσύνη τῆς Ἐκκλησίας διαφέρει τῆς παλαιοδιαθηκικῆς καί δέν ἀποτελεῖ κατ' οὐδένα τρόπον συνέχειαν αὐτῆς. Ἦδη κατά τοὺς χρόνους τοῦ Κυρίου ἡ Ἰουδαϊκὴ ἱερωσύνη εἶχε περατώσει τό ἔργον αὐτῆς καί ἐξέλιπεν παντελῶς μετά τήν καταστροφὴν τοῦ Ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων (70 μ.Χ.).
6. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὡς Μέγας καί Μοναδικός Ἀρχιερεὺς, κατήργησεν κάθε τύπον μεσιτικῆς ἱερωσύνης, προσφέρων ἐφ' ἅπαξ ἑαυτόν θυσίαν εἰς τόν Θεόν Πατέρα ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν. Ἄπαντα τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Ἁγίου Βαπτίσματος μετέχουν εἰς τό τρισσόν ἀξίωμα τοῦ Κυρίου. Εἰδικῶς δέ διὰ τῆς χειροτονίας οἱ κληρικοὶ ἀσκοῦν τήν ἱερατικὴν διακονίαν ὡς «οἰκονόμοι ποικίλης Χάριτος τοῦ Θεοῦ» (Α' Πέτρου δ' 10). Ὡς ἐκ τούτου, οἱ πιστοὶ (κληρικοὶ καί λαϊκοὶ) συνεπεῖς πρὸς τήν κλῆσιν αὐτῶν, ὑποχρεοῦνται τῆς ἀσκήσεως τῶν ἀρετῶν, νά ἀναδεικνύωνται καθ' ἡμέραν μάρτυρες Ἰησοῦ Χριστοῦ «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. α' 8).
7. Ἡ τάξις τῶν χειροτονιῶν κατὰ τόν βασικόν πυρήνα αὐτῆς («Ἡ Θεία Χάρις...», αἱ δύο εὐχαὶ τῆς χειροτονίας, τά εἰρηνικά καί ἡ ἔνδυσις τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερατικοῦ

βαθμοῦ), παρέμεινεν ἀναλλοίωτος ἀπό τοῦ 8^{ου} αἰῶνος (Βαρβερινόν Εὐχολόγιον 336). Οἱ λόγοι, οἱ ὅποιοι συντελέσαν εἰς τοῦτο ἦσαν ἀφ' ἑνός μὲν ἡ ἱερότης τοῦ μυστηρίου, ἡ ὁποία δέν ἐπιδέχεται ἀκαίρους παρεμβάσεις, ἀφ' ἑτέρου δέ ἡ ἔνταξις αὐτοῦ εἰς τό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Σύν τῷ χρόνῳ ἔγιναν προσθήκαι εἰς τά δευτερεύοντα στοιχεία τῆς τάξεως τοῦ μυστηρίου. Οὕτως εἰσηχθήσαν α) ἡ ἀνάγνωσις τῆς συμμαρτυρίας τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς, β) ἡ διοργάνωσις ἐπὶ τό παραστατικώτερον τῆς προσαγωγῆς καὶ ὑποδοχῆς τοῦ ὑποψηφίου πρὸς χειροτονίαν, γ) ἡ εἰσαγωγή εἰς τὴν τάξιν τῆς χειροτονίας τοῦ «*ἱεροῦ χοροῦ*», ὡς πανηγυρικῆς πράξεως χαιρετισμοῦ τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου καὶ ἀπονομῆς τῆς δεούσης πρὸς αὐτό τιμῆς, δ) ὁ συνδυασμός τῆς ἐπευφημίας «ἄξιος» μὲ τὴν ἔνδυσιν τῶν ἀμφίων τοῦ ἱερατικοῦ βαθμοῦ ἀπό τόν χειροτονοῦντα εἰς τόν νεωστί χειροτονηθέντα καὶ ε) ἡ ἐπὶ τό ἐπισημότερον ἀνάληψις τῶν λειτουργικῶν καθηκόντων ὑπὸ τοῦ νεοχειροτονηθέντος.

8. Ἡ πνευματικὴ πατρότης κατὰ τά ἀποστολικά καὶ μεταποστολικά κείμενα ἔχει ἐκκλησιολογικὸν χαρακτήρα. Πνευματικὸς πατήρ εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ ὅποιος ὄχι μόνον ἔχει τό δικαίωμα τοῦ «*δεσμεῖν καὶ λύειν*» τὰς ἁμαρτίας, ἀλλὰ αὐτός κατ' ἐξοχὴν ἀναγεννᾷ διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος τοὺς πιστούς, τρέφει αὐτούς διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν νουθεσιῶν αὐτοῦ καὶ προσφέρει εἰς αὐτούς τό μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας «*εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον*». Τοῦ χαρίσματος τούτου φορεὺς εἶναι καὶ ὁ Πρεσβύτερος κατὰ τὴν ἀγιογραφικὴν διδαχὴν καὶ τὴν ἀγιοπνευματικὴν καὶ ἀγιοπατερικὴν διδασκαλίαν. Ὅλως ἰδιαίτερος ἀνεπτύ-

χθη ή πνευματική πατρότης και εις τόν μοναχισμόν. Εις κάθε περίπτωση ό πνευματικός πατήρ οικονομεί τήν σωτηρίαν τών πνευματικών αυτού τέκνων διά τών γενικών ποιμαντικών άρχων τής άκριβείας και τής οικονομίας, καθώς και διά τών ειδικών άρχων τής αναλογίας, τής ιστορικότητος και τής ιδιαιτερότητος του άνθρωπίνου προσώπου.

9. Τό πνεύμα του κόσμου (έκκοσμίκευσις) και αί διοικητικάί δομαί τής έκάστοτε πολιτείας έπέδρασαν εις τήν ζωήν και τό πολίτευμα τής Έκκλησίας και έμείωσαν αισθητώς (κατά καιρούς) τήν ιδιαιτέρας βαρύτητος θεολογικήν άξίαν τών θεμελιωδών καινοδιαθηκικών όρων *Έπίσκοπος, Πρεσβύτερος και Διάκονος.*

Η Έκκλησία διά ποιμαντικούς λόγους έχρησιμοποίησε τούς όρους *Άρχιερεύς και Ίερεύς*, άν και προήρχοντο είτε εκ του Ίουδαϊσμού, είτε εκ τής Ειδωλολατρίας, είτε εν τή Καινή Διαθήκη άνεφέροντο ή κυριολεκτούνται εις μόνον τόν Κύριον Ίησοϋν Χριστόν.

10. Ό Ίερεύς είναι συνδεδεμένος μέ μίαν συγκεκριμένην εκκλησιαστικήν κοινότητα, τήν ένορίαν, εις ήν διακονεί. Όπως είναι άπαραίτητος ή συνεργασία Θεού και άνθρώπου διά τήν σωτηρίαν αυτού, κατ' αναλογίαν είναι άπαραίτητος ή συνεργασία ποιμένων και ποιμαινομένων διά τήν σωτηρίαν αυτών. Έπί τής βάσεως αυτής, τής θεολογικής και πρακτικής καλλιεργείας, λειτουργεί ή σχέσις Κλήρου και Λαού και λαμβάνουν νόημα και άξίαν τόσον «ή έξωθεν γνώσις», όσον και ή άσκητική πρακτική του ποιμένος τής ένορίας. Η προσωπική συνάντησις πιστών και ιερέως πρέπει νά βιώνεται ως δώρον Θεού, τό όποϊον καλλιεργείται εις τόν μυστηρια-

κόν χώρον τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν Ἐνορίαν.

11. Βασικόν καθήκον τῶν ἱερέων εἶναι ἡ τέλεισις τῆς θείας λατρείας, ὡς κοινῆς προσευχῆς τῆς Ἐκκλησίας. Κατά τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν καὶ πίστιν ἡμῶν τῷ ὄντι «προσφέρων καὶ προσφερόμενος», «τελετάρχης καὶ τελεσιουργός, τελῶν καὶ τελούμενος» εἰς ἐκάστην λατρευτικὴν Ἀκολουθίαν εἶναι Αὐτός ὁ Χριστός. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν Τελετουργικὴν ὡς μίαν ἰδιαίτεραν λειτουργικὴν τέχνην, τῆς ὁποίας κύριος διάκονος καὶ ὑπηρέτης εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὁ Πρεσβύτερος. Σχετικῶς πρὸς τὴν ἐνάσκησιν τῆς σπουδαίας αὐτῆς ἱερατικῆς διακονίας καὶ εἰς τὰ πλαίσια τοῦ γενικωτέρου αἰτήματος ἀναζωπυρήσεως τοῦ ἱερατικοῦ χαρίσματος (Β' Τιμ. α' 6), ἐπισημαίνεται ὅτι καθήκον τῶν ἡμερῶν εἶναι πρωτίστως ἡ τέλεισις τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ εὐτακτος τέλεισις τῶν καθημερινῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ Ὁρθρου, ἡ ἀνελλιπὴς παρουσία αὐτῶν εἰς τὸν ναόν τοῦ Θεοῦ, ἡ διδασκαλία καὶ ἡ διευκόλυνσις τῆς ἐνεργοῦ μετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν θεῖαν Λατρείαν.
12. Ὁ ἀγιάζων εἶναι πάντοτε καὶ μόνον ὁ Χριστός, ὁ Ὅποιος μέ τὴν μοναδικὴν θυσίαν Αὐτοῦ ἔγινεν ὁ τέλειος καὶ αἰώνιος Ἱερεὺς «ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς καὶ σωτηρίας», «προσφέρων καὶ προσφερόμενος» διηνεκῶς ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἁγιαζόμενοι εἶναι οἱ πιστοί, ὁ νέος λαὸς τοῦ Θεοῦ, (Κλῆρος καὶ Λαός) «τό βασίλειον ἱεράτευμα» (Α' Πέτρου β' 9). Οἱ βεβαπτισμένοι συμμετέχουν εἰς τὴν ἱερωσύνην τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς γενικῆς μυστηριακῆς ἱερωσύνης, ἐνῶ οἱ κεχειροτονημένοι Ἐπίσκο-

ποι, Πρεσβύτεροι, Διάκονοι μετέχουν του ειδικού χαρίσματος της ιερωσύνης.

13. Ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ αὐτὸς ἐποπτεύει τοὺς Πρεσβυτέρους εἰς τὸ εὐαγγελίζεσθαι. Οἱ Πρεσβύτεροι, ὡς βοηθοὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπισκόπου, διδάσκουν καὶ αὐτοὶ τὸ Εὐαγγέλιον, διότι:
  - α) Ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ Πρεσβυτέρου ἔχει ἐκκλησιαστικὸν ὑπόβαθρον.
  - β) Ἡ ιερωσύνη συνδέεται ἀρρήκτως μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου.
  - γ) Ἡ διακονία τῶν Ἀποστόλων ὡς διδασκάλων τοῦ Εὐαγγελίου συνδέεται μὲ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου «*κηρύξατε τὸ Εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει*» (Μάρκου ιστ' 15).
  - δ) Οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβάλλουν τὴν ὑποχρέωσιν εἰς τοὺς Πρεσβυτέρους νὰ διδάσκουν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη ἐμφαίνεται ἰδιαιτέρως εἰς τὰς εὐχὰς τῆς χειροτονίας.
14. Μεταξὺ τοῦ ἀγιάζοντος Ἐπισκόπου ἢ Πρεσβυτέρου, οἵτινες ὡς κεχαριτωμένα ὄργανα ἀγιασμοῦ ἐνεργοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀγιαζομένων πιστῶν δέν ὑπάρχει διάστασις ἢ ἀντιπαράθεσις, ἀλλὰ ἐνότης. Ὁ Ἐπίσκοπος ἢ ὁ Πρεσβύτερος, ἐκφράζων τὸ Σῶμα τῶν πιστῶν, δέν ὑπάρχει διάστασις ἢ ἀντιπαράθεσις, ἀλλὰ ἐνότης. Ὁ Ἐπίσκοπος ἢ ὁ Πρεσβύτερος, ἐκφράζων τὸ Σῶμα τῶν πιστῶν, ἀναφέρει τῷ Θεῷ Πατρὶ τὴν κοινὴν προσφορὰν εἰς τὴν Εὐχαριστίαν, ἢ ὅποια ὀλοκληροῦται καὶ κορυφοῦται εἰς τὴν θείαν Μετάληψιν καὶ εἰς τὴν κοινὴν δοξολογίαν καὶ εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὸ Ἐφεισίους δ' 4-6.
15. Ἡ ἀσκησις εἶναι ἀπαραίτητος συνθήκη τοῦ χριστιανι-

κοῦ βίου. Εἰδικῶς διὰ τούς Κληρικούς, λόγῳ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, εἶναι ἀπαραίτητον νά ἀσκοῦνται πνευματικῶς πρὸ καί μετὰ τὴν χειροτονίαν αὐτῶν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν προτροπὴν· «ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλωσ, οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἄερα δέρων, ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τό σῶμα καί δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτός ἀδόκιμος γένωμαι» (Α' Κορινθ. θ' 26-27). Μέ τὴν ἄσκησιν αὐτῶν οἱ Κληρικοί καλλιμεροῦν τὴν ἱερατικὴν αὐτοσυνειδησίαν αὐτῶν, βιώνουν τὰ τελούμενα καί καθίστανται «τύπος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ» (Α' Τιμόθεον δ' 12).

16. Διὰ τὴν χειροτονίαν ἀπαιτοῦνται ἱεροκανονικαί προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖα ἀποτυποῦνται εἰς τὰ οὐσιαστικά καί τυπικά προσόντα τῶν πρὸς ἱερωσύνην προσερχομένων. Οὗτοι οἱ ὅροι καί αἱ προϋποθέσεις τῆς χειροτονίας εἶναι θεοδίδακτοι καί ὁ σεβασμός αὐτῶν πρέπει νά ἀναξωπυρῶνται ἀνά πᾶσαν στιγμὴν καί καθ' ὅλον τόν ἱερατικόν βίον ὑπὸ τοῦ χειροτονηθέντος.
17. Ἡ Ἱερατικὴ Οἰκογένεια κατέχει σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινότητα καί καλεῖται νά ἄρη τόν σταυρόν τῆς ἱερατικῆς διακονίας καί προσφορᾶς.
18. Σημαντικὴν θέσιν εἰς τό ἐκκλησιαστικόν σῶμα κατέχουν καί οἱ λεγόμενοι «κατώτεροι βαθμοὶ τῆς ἱερωσύνης», (Ἀναγνώστου, Ψάλτου, Ὑποδιακόνου), οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐκκλησιαστικά διακονήματα, διαμορφωθέντα ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δεδομένου δέ ὅτι οἱ κατώτεροι βαθμοὶ τροφοδοτοῦν τούς ἀνωτέρους, εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ἰδιαίτερα μέριμνα καί φροντίς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν ποιοτικὴν καί μορφωτικὴν ἀναβάθμισιν τῶν φορέων αὐτῶν.
19. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἱερωσύνης τῶν γυναικῶν ἰσχύουν

τά υπό της Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποφασισθέντα ἐν τῇ Συνεδρία τῆς 8^{ης} Ὀκτωβρίου 2004, περί τοῦ ὑπό τῶν γυναικῶν προσφερομένου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔργου, καθὼς καί περί τῆς διακριτικῆς εὐχερείας ἐκάστου ἐπιχωρίου Ἐπισκόπου διά τήν καθιέρωσιν Διακονισῶν εἰς Ἱεράς Μονάς τῆς ἐπαρχίας του.

20. Ἐπί τοῦ θέματος τῶν ὀφφικίων εἰς τήν Ἐκκλησίαν ἰσχύουν τά ὀριζόμενα ὑπό τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ Κανονισμῷ Αὐτῆς ὑπ' ἀριθμ. 142/1999 (Φ.Ε.Κ. 300, τ. Α, 30-12-1999).

Προτάσεις

Ἐκ τῶν εἰσηγήσεων καί τῶν συζητήσεων διεμορφώθησαν αἱ κάτωθι προτάσεις:

1. Νά τηροῦνται αἱ ἱεροκανονικαί προϋποθέσεις τῶν πρὸς χειροτονίαν προσερχομένων.

2. Νά τηρῆται αὐστηρῶς ἡ τάξις τῶν χειροτονιῶν, ὡς καταγράφεται εἰς τά λειτουργικά βιβλία καί νά ἀποφεύγονται οἱ αὐτοσχεδιασμοί πρὸς δῆθεν ἐμπλουτισμόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, οἵτινες ὀδηγοῦν τελικῶς εἰς τήν ἀλλοίωσιν αὐτῆς.

3. Διά τήν ἀνάπτυξιν τῆς ἐνότητος τῆς ἐνορίας πρωταρχικόν ρόλον διαδραματίζει ἡ καθαρότης τῆς προαιρέσεως τοῦ ἱερέως, ἀλλά καί ἡ μέριμνα αὐτοῦ, ὅπως ἀναδεικνύη, προβάλλη καί χρησιμοποῖ τὰ χαρίσματα, μέ τά ὅποια τό Ἅγιον Πνεῦμα ἔχει κατά τό μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος ἐπιδαψιλεύσει ἅπαντα τά μέλη τῆς εὐχαριστιακῆς του κοινότητος.

4. Ἰδιαιτέρως πρέπει νά προσεχθοῦν αἱ ὑπό τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας ὀριζόμεναι προϋποθέσεις ἀσκήσεως τῆς πνευματικῆς πατρότητος.

5. Τό διδάσκειν τόν λαόν τοῦ Θεοῦ εἶναι καθήκον τοῦ Ἐπισκόπου καί τοῦ Πρεσβυτέρου. Ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου πρέπει νά γίνεται κατ' ἔξοχὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Θείας Λειτουργίας καί δὴ εἰς τὴν προβλεπομένην θέσιν αὐτῆς μετὰ τὰ ἀναγνώσματα. Δι' αὐτό καί τό περιεχόμενον αὐτῆς πρέπει νά εἶναι μυσταγωγικόν. Ἡ ἄσκησις τῆς διακονίας αὐτῆς ἀπαιτεῖ καλήν προετοιμασίαν καί συνεχῆ ἐπιμόρφωσιν τοῦ ὁμίλητοῦ.

6. Νά ἐπιδειχθῇ ἰδιαιτέρα φροντίς διὰ τὴν ἱερατικὴν οἰκονομίαν καί νά ληφθῶσιν συγκεκριμένα μέτρα διὰ τὴν ἠθικὴν καί ὑλικὴν ὑποστήριξιν αὐτῆς.

7. Διὰ τό εἰδικόν θέμα τῶν προϋποθέσεων καί τῶν ὄρων τῆς χειροτονίας τῶν κληρικῶν καί τὴν πνευματικὴν ἐν συνεχείᾳ κατάρτισιν καί βιοτήν αὐτῶν προτείνονται τὰ κάτωθι:

- α) Νά ἐπιλέγωνται μέ κατάλληλα κριτήρια οἱ πνευματικοί, οἱ ὅποιοι δίδουν συστατικὰς ἐπιστολάς (κανονικὴν συμμαρτυρίαν), ὥστε νά περιορισθῇ ἡ εἴσοδος ἀδοκίμων πνευματικῶς ἀνθρώπων εἰς τὴν ἱερωσύνην.
- β) Νά ἐξετάζωνται τὰ κίνητρα τῶν ὑποψηφίων. Ἐπιβάλλεται φειδώ εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς οἰκονομίας καί ἐνδείκνυται ὀριοθέτησις τῆς δυνατότητος ἀσκήσεως οἰκονομίας εἰς τὰ κωλύματα τῶν ὑποψηφίων ἱερέων.
- γ) Νά ἐπιδεικνύηται ἰδιαιτέρα προσοχή, ὥστε οἱ κληρικοὶ οὔτε νά χειροτονοῦνται παρὰ τὴν κανονικὴν τάξιν, οὔτε οἱ νεοχειροτονοῦμενοι νά ἐγκαταλείπωνται πνευματικῶς ἀστήρικτοι, μάλιστα εἰς τὰ δύσκολα περιβάλλοντα τῶν μεγαλουπόλεων.
- δ) Οἱ ὑπεύθυνοι ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας νά ἐπιμελοῦνται καί νά ἐνισχύουν (ἠθικῶς, πνευματικῶς, οἰκονομικῶς) τοὺς ἱερόπαιδας καί τοὺς ἱεροσπουδαστάς – ὑποψηφίους

κληρικούς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Σχολῶν μέχρι τῆς χειροτονίας αὐτῶν.

8. Ἐπειδὴ τὰ διακονήματα τοῦ κατωτέρου κλήρου, ἰδίως εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἐκλείπουν καὶ δέν καλλιεργοῦνται, ἐπιβάλλεται ἡ ἄμεσος λήψις μέτρων διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἐνδιαφέροντος, κυρίως εἰς τὸν τομέα τῆς ψαλτικῆς τέχνης διὰ τῆς κατ' ἐνορίαν ἢ Μητροπόλιν δημιουργίας Σχολῶν Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν θά ἦτο εὐχῆς ἔργον ὁ διορισμὸς μονίμων Μουσικοδιδασκάλων-Πρωτοψαλτῶν εἰς ἐκάστην Μητροπόλιν διὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ διδακτικοῦ τούτου ἔργου καὶ τὴν πρόκλησιν ἐνδιαφέροντος τῶν νέων πρὸς τὰς λειτουργικὰς τέχνας.

9. Τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα διακονοῦν καὶ συμπαρίστανται εἰς τὸν ἱερέα εἰς τὸ ἐνοριακὸν ἔργον ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ (κατηχηταί, ἐκκλησιαστικοὶ ἐπίτροποι, μέλη φιλοπτώχου ταμείου, ἐπιμελήτριαι καθαριότητος) πέραν τοῦ δι' ἐγγράφου διορισμοῦ τινῶν ἐξ αὐτῶν θά ἦτο σκόπιμον νὰ ἔχουν χαρισματικὴν τινα, καθιερωτικὴν, ἁγιαστικὴν προᾶξιν διὰ τὴν διακονίαν αὐτῶν. Τοῦτο θά καταστήσῃ πλέον ὑπεύθυνα καὶ πρόθυμα τὰ μέλη τῆς ἐνορίας.

10. Ἐπιβάλλεται λιτότης ὡς πρὸς τοὺς τίτλους τῶν κληρικῶν, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ χορήγησις τῶν ὀφφικίων νὰ γίνηται μετὰ φειδοῦς.

11. Τέλος προτείνεται ἡ περαιτέρω μελέτη δυνατότητος τῆς σταδιακῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἀνενεργήτου, ὅχι ὁμως καὶ καταργηθέντος, θεσμοῦ τῶν Διακονισσῶν.

Γιὰ τὸ Χριστιανικὸ Ἑορτολόγιο στό Η΄

Ἀπό τοὺς εἰσηγητές καὶ τοὺς ἐκπροσώπους ἐπεσημάνθησαν τὰ ἑξῆς:

1. Κάθε θρησκεία καὶ κάθε κοινωνία ἔχει ἀπὸ ἀρχαιοτά-

των χρόνων τίς δικές της έορτές. Στην Έκκλησία οί έορτές έχουν σωτηριολογικό χαρακτήρα και καλούν τόν πιστό νά γίνει μέτοχος και «κοινωνός θείας φύσεως» (Α΄ Πέτρ. 1,4). Κάθε έορτή κατά τήν όρθόδοξη θεολογία και πνευματικότητα, συγκεφαλαιώνει τόν χρόνο σέ μία στιγμή και ώς ιστορική ανάμνηση λειτουργεί ώς συγκεκριμένη πρακτική κοινωνίας του ανθρώπου μέ τόν Θεό.

2. Η Έκκλησία μεταμορφώνει τόν χρόνο διά του έορτολογίου Της, έτσι ώστε ή ζωή του ανθρώπου νά γίνεται μία διαρκής έορτή, αφού συνεχώς ζει ώς διαρκές παρόν τά γεγονότα της ζωής του Ίησού Χριστού και προγεύεται από τώρα τήν βασιλεία Του.

3. Στο χριστιανικό έορτολόγιο «έπεβίωσαν» έορτολογικά στοιχεία της προχριστιανικής έποχής, τά όποια ή Έκκλησία μέ αληθώς θεία σοφία και σύνεση προσέλαβε και έδωσε σ' αυτά νέο νόημα, κατά τό «τά αρχαία παρήλθεν, ίδου γέγονε καινά τά πάντα» (Β΄ Κορ. 5,17).

4. Οί έορτές της Έκκλησίας συνδέονται μέ τίς έορτές του αρχαίου Ίσραήλ ώς έξής: μέ τόν τρόπο τελέσεώς τους, μέ τόν αγροτικό χαρακτήρα της ζωής των Ίσραηλιτών και μέ τά γεγονότα πού αναφέρονται στην ιστορία του ισραηλιτικού λαού.

5. Οί έορτές του άθιναϊκού ειδωλολατρικού έορτολογίου, των κλασικών χρόνων, είχαν θρησκευτικό, πολιτικό και αγροτικό χαρακτήρα και αρχικά ήσαν ιερουργίες μαγικής φύσεως. Έξ αυτών ή Έκκλησία άλλες απέριψε και άλλες νοηματοδότησε κατά τήν ευαγγελική διδασκαλία.

6. Τήν διαφορά των έορτών της Έκκλησίας τόσο από τίς ιουδαϊκές, όσο και από τίς ειδωλολατρικές σημειώνει μέ καθαρό και διαφωτιστικό λόγο ό άγιος Γρηγόριος ό Θεολόγος:

«Έορτάζει και Ίουδαϊος, αλλά κατά τό γράμμα· τόν γάρ

σωματικόν διώκων νόμον, εἰς τόν πνευματικόν νόμον οὐκ ἔφθασεν. Ἐορτάζει καί ἕλλην (δηλ. εἰδωλολάτρης), ἀλλά κατά τό σῶμα καί τούς ἑαυτούς τε θεούς τε καί δαίμονας· ὧν οἱ μὲν εἰσὶ παθῶν δημιουργοί κατ' αὐτούς ἐκείνους, οἱ δέ ἐκ παθῶν ἐπιμήθησαν. Διά τοῦτο ἐμπαθές αὐτῶν τό ἑορτάζειν ἵνα ἡ Θεοῦ τιμή τό ἁμαρτάνειν, πρὸς ὃν καταφεύγει τό πάθος, ὡς σεμνολόγημα.

Ἐορτάζομεν καί ἡμεῖς ἀλλ' ὡς δοκεῖ τῷ Πνεύματι. Δοκεῖ δέ, εἰ λέγοντάς τι τῶν δεόντων, ἢ πράττοντας. Καί τοῦτο ἐστὶ τό ἑορτάζειν ἡμῶν, ψυχῇ τε θησαυρίσαι τῶν ἐστώτων καί κρατουμένων, ἀλλὰ μή τῶν ὑποχωρούντων καί λυομένων καί μικρά σαινόντων (δηλ. εὐχαριστούντων) τήν αἴσθησιν, τά πλείω δέ λυμαινόντων τε καί βλαπτόντων κατά γε τόν ἐμόν λόγον» (Λόγος ΜΑ', *Εἰς τήν Πεντηκοστήν*, Ε.Π.Ε. 5, 114).

7. Τό ἑορτολόγιο διαμορφώθηκε κατά βάσιν στήν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί συμπληρώθηκε μέ τίς μνήμες τῶν ἁγίων, τίς συνάξεις, τίς μεταθέσεις ἑορτῶν, τούς κύκλους προεορτίων καί μεθεορτῶν ἡμερῶν (συνήθως ὀκταημέρων).

8. Ὁ «ἀκίνητος ἑορτολογικός κύκλος» τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖται ἀπό τίς ἑορτές πού καθορίστηκαν ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἰουδαϊκό ἡμερολόγιο, σέ σταθερή συμβατική ἡμερομηνία τοῦ ρωμαϊκοῦ ἡλιακοῦ ἡμερολογίου.

9. Ὁ κύκλος τῶν ἀρχαιοτέρων ἑορτῶν, πού ἔχει ὡς κέντρο τήν ἑορτή τοῦ Πάσχα, ἀποκαλεῖται «κίνητος ἑορτολογικός κύκλος» καί ἐπηρεάζεται ἀπό τό τότε ἰουδαϊκό σεληνιακό ἡμερολόγιο.

10. Ἡ πανήγυρις τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα, πού ἑορτάζετο ἀπό τήν ἐποχή τῶν Ἀποστόλων, εἶναι ἡ παλαιότερη καί λαμπρότερη ἑορτή τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἑορτολογίου μέ ρίζες

ιουδαϊκές. Ὁ χρόνος τελέσεως τοῦ Πάσχα ρυθμίστηκε ἀπὸ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο. Πληρέστερη εἰκόνα τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἔχουμε σὲ κείμενα τῶν τρίτου, τετάρτου καὶ πέμπτου αἰώνων, περίοδο κατὰ τὴν ὁποῖαν διαμορφώθηκε ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα καὶ ἡ περίοδος τῆς Μεγάλῃς Τεσσαρακοστῆς. Ὁ περὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα λειτουργικὸς πλοῦτος τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων αὐξήθηκε μὲ τὴ λατρευτικὴ πράξι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὴν ὑστεροβυζαντινὴν περίοδο, ἡ ἀρχαία ἐνιαία ὁλονύκτιος ἀκολουθία τοῦ Πάσχα διασπάστηκε στὸν ἑσπερινὸ μὲ τὴ θεία Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, πού μεταφέρθηκε τὸ πρωῖ τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ στό Μεσονυκτικὸ, τὸν Ὁρθρο καὶ τὴν θεία Λειτουργία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, πού παρέμεινε τὸ πρωῖ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα.

11. Οἱ ἑορτές τῆς Ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς κλείνουν τὴν πασχαλινὴ ἑορταστικὴ περίοδο, ἡ ὁποία ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πρώτης Ἐκκλησίας διαρκοῦσε πενήντα ἡμέρες, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς Παλαιοδιαθηκικῆς παραδόσεως τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς ἢ τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ ἑβραϊκοῦ Πάσχα.

Ἡ Ἀκολουθία τῆς Γονυκλισίας δηλώνει τὸ τέλος τῆς πασχαλίου περιόδου κατὰ τὴν ὁποία ἀπαγορευόταν ἡ γονυκλισία. Οἱ εὐχές τῆς Ἀκολουθίας τῆς Γονυκλισίας συνδέονται μὲ τὴν ἐν μετανοίᾳ προσευχὴ τῶν χριστιανῶν, τὴν μνήμη τῶν κεκοιμημένων καὶ τὴν ἐσχατολογικὴ θεώρηση τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

12. Ἡ Κυριακὴ, ἡ ἀρχαιότερη ἑορτὴ μαζί μὲ τὸ Πάσχα, ἀπετέλεσε μία ἑβδομαδιαία ἀναστάσιμη δεσποτικὴ ἑορτὴ, ἡμέρα λατρείας, ἀργίας καὶ ἁγιασμοῦ. Εἶναι ἡ κατ' ἑξοχὴν ἡμέρα εὐχαριστιακῆς συνάξεως, πού τιμᾶται μὲ ἰδιαίτερα

προνόμια (ἀπαγόρευση νηστείας, γονυκλισίας, μνημοσύνων).

13. Τά Χριστούγεννα καί τά Θεοφάνεια συνεορτάζοντο κατά τήν 6ην Ἰανουαρίου. Ὁ διαχωρισμός τους καί ἡ μετάθεση τῶν Χριστουγέννων στίς 25 Δεκεμβρίου ἐπραγματοποιήθη κατά τόν 4ο αἰῶνα. Ὁ ἑορτασμός τῶν δύο γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου ἀπετέλεσε ἀφορμή κατηχήσεως τῶν πιστῶν καί ἀναιρέσεως τῆς πλάνης τῶν αἰρετικῶν καί τῶν κατηγοριῶν τῶν εἰδωλολατρῶν.

14. Τά Χριστούγεννα ἀπετέλεσαν καί τή βάση καθορισμοῦ ὀρισμένων ἄλλων ἑορτῶν (Περιτομῆς, Ὑπαπαντῆς, Εὐαγγελισμοῦ, Συλλήψεως καί Γενεσίου τοῦ Προδρόμου).

15. Ἡ ἑορτή τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καθιερώθηκε μετά τόν 4^ο αἰῶνα στήν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων στά πλαίσια τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑορτολογίου κατά τήν μετακωνσταντινεία περίοδο, ἀπ' ὅπου διεδόθη προσδευτικά στόν ὑπόλοιπο χριστιανικό κόσμο. Βασικός παράγων καθιερώσεως τῆς ἑορτῆς ὑπῆρξε ἡ ἀνάμνηση τῶν ἐγκαινίων τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ στό ὄρος Θαβώρ, ὅπου κατά τήν παράδοση ἔγινε τό θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως. Καθιερώθηκε δέ νά ἑορτάζεται κατά τήν 6ην Αὐγούστου, ὥστε νά μεσολαβεῖ ἡ περίοδος τεσσαράκοντα ἡμερῶν πρῖν ἀπό τήν ἑορτή τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, κατά τόν τύπο τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς. Ἡ ἑορτή προσέλαβε ἰδιαίτερη σημασία μέ τίς ἡσυχαστικές ἔριδες τοῦ 14ου αἰῶνος, κατά τίς ὁποῖες τόνισθη ἡ περί ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλία τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ.

16. Ἀπό τήν Ἀποστολική ἐποχή οἱ πιστοί τιμοῦσαν τήν Θεοτόκο. Οἱ Θεομητορικές ἑορτές ὅμως εἰσῆχθησαν καί διαμορφώθηκαν σταδιακά ἀπό τόν 4ο αἰῶνα, ἔχουν ὡς πηγές βιβλικά καί ἐξωβιβλικά κείμενα, καί ἀπετέλεσαν κατά τήν

ιστορική πορεία της Ἐκκλησίας ἀφορμή ἀνακεφαλαιώσεως τῆς θεολογίας περὶ «τοῦ μεγάλου μυστηρίου» (Α΄ Τιμ. 3,16) τῆς θείας οἰκονομίας γιὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

17. Ἡ τιμητικὴ προσκύνηση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἰσήχθη στό ἑορτολόγιο ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καί διεδόθη μέσῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σέ ὅλη τὴ χριστιανικὴ οἰκουμένη.

18. Ἡ εἴσοδος τῶν ἑορτῶν τῶν ἁγίων στό ἑορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας εἶναι φαινόμενο πρῶμο καί γνωρίζει τίς ἀπαρχές τῆς σίς «γενέθλιες ἡμέρες» τῶν μαρτύρων, δηλαδή τὴν ἡμέρα τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τους. Τό ἑορτολόγιο ἀκολουθεῖ μιὰ διαρκῆ ἐξέλιξη καθ' ὅλη τὴν προβυζαντινὴ, βυζαντινὴ καί μεταβυζαντινὴ περίοδο, πού καταγράφεται σίς χειρόγραφεσ ἢ ἔντυπεσ ὑμναγιολογικέσ πηγέσ καί συλλογέσ. Διδάσκει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὅτι «αἱ τῶν μαρτύρων ἑορταί, οὐκ ἐν τῇ περιόδῳ τῶν ἡμερῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ τῶν ἐπιτελούντων κρίνονται». (Ὁμιλία εἰς τοὺς Μάρτυρας Α΄, Ε.Π.Ε. 36, 568). Δηλαδή ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου ἀποδεικνύεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν περίοδο, δηλαδή τὴν διάρκεια τῆς ἑορτῆς, ἀλλὰ καί ἀπὸ τὸ ἐάν ὁ ἑορτάζων πιστὸς συμφωνεῖ μέ τὸ φρόνημα, τὴν ζωὴ καί τὸ ἦθος τοῦ ἁγίου.

Περιεχόμενο καί σκοπὸς κάθε χριστιανικῆς ἑορτῆς εἶναι ἡ βίωση τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καί ἡ πρόγευση τῆς αἰώνιας Βασιλείας Του.

19. Ἐορτὴ χωρὶς τὴν τέλεσιν τοῦ Μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας δέν εἶναι ἑορτὴ. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ πιστοῦ στό Μυστήριον τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Σωτῆρος καθιστᾷ τὴν ἑορτὴ κλήση σωτηρίας καί ἁγιασμοῦ. Ἐξ αὐτοῦ κρίνεται ἀπαραίτητη ἡ προετοιμασία διὰ μετανοίας καί καθάρσεως, ὥστε ἡ ἑορτὴ νά γίνῃ κοινωνία θείας ζωῆς.

20. Ἡ διόρθωση τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου τὸ 1924 δημιούργησε νέες περιπτώσεις Τυπικοῦ, κυρίως

κατά την περίοδο του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου, τις όποιες αντιμετώπισεν ἡ Ἐκκλησία μας κανονικῶς καί μετά διακρίσεως.

21. Ἡ ἑορτή εἶναι γεγονός ἐκκλησιαστικό καί ταυτόχρονα κοινωνική ἀνάγκη πού φέρνει σέ ἐπαφή τήν Ἐκκλησία μέ τόν κόσμο. Ἡ ἐπαφή αὐτή διαταράσσεται ἀφ' ἑνός μὲν ἀπό τήν τάση τοῦ κόσμου νά ἀποστασιοποιεῖται ἀπό τίς χριστιανικές ἑορτές καί νά δημιουργεῖ δικές του καινές καί κενές ἑορτές, ἀφ' ἑτέρου δέ ἀπό τόν κίνδυνο ἡ Ἐκκλησία νά ἐπηρεασθεῖ ἀπό τό πνεῦμα τοῦ κόσμου καί νά χαθεῖ τό ἀληθινό περιεχόμενο καί μήνυμα τῆς ἑορτῆς.

22. Κάθε ἑορτή λειτουργεῖ συγχρόνως καί ὡς οικονομικός καί ἐμπορικός παράγων. Δέν εἶναι ὁμως δυνατόν οὔτε ἐπιτρεπτόν τό ἐμπόριο νά γίνει κέντρο τῆς ἑορτῆς ἢ τό χειρότερο ὁ Ναός, ὁ τόπος τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, νά γίνει «οἶκος ἐμπορίου» (Ἰωάν. 2,16). «Ὅ,τι ἔχει σχέση μέ χρήματα πρέπει νά ἀναφέρεται κυρίως στήν ἄσκηση τῆς φιλανθρωπίας ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας.

23. Ἡ ἀλλοίωση τοῦ φρονήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος εἶναι ἡ κυρία αἰτία ἀπωλείας τοῦ νοήματος τῶν ἑορτῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἑορτή ἔχει καθαρά πνευματικό περιεχόμενο καί οἱ πιστοί πού θέλουν νά συμμετέχουν σ' αὐτή πρέπει νά ἐορτάζουν πνευματικά. Ἐορτές πού ἐπιδίδονται στήν «μοχθηρὰ μελωδία», στίς οἰνοποσίες καί στήν ἐπίδειξη δέν εἶναι χριστιανικές ἑορτές. Τονίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος «ἑορτή διά τοῦτο γίνεται, οὐχ ἵνα ἀσημονῶμεν, οὐχ ἵνα ἁμαρτήματα συνάγωμεν, ἀλλ' ἵνα καί τά ὄντα ἀναρῶμεν» (Ὁμιλία κζ' εἰς τήν Α' πρὸς Κορινθίους, Ε.Π.Ε. 184, 208). Καί «ἑορτή ἀγαθῶν ἔργων ἐστίν ἐπίδειξις καί ψυχῆς εὐλάβεια καί πολιτείας ἀκρίβεια. Κἄν ταῦτα ἔχης

διαπαντός έορτάζειν δυνήση καί διά παντός προσιέναι» (Όμιλία κη' εἰς τήν Α' πρὸς Κορινθίους, Ε.Π.Ε. 18Α).

24. Όταν οἱ έορτές έκκοσμιεύονται καί ὁ ζήλος τῶν πιστῶν έξαντλεῖται στά έξωτερικά προκαλεῖται ψυχική κόπωση στούς πιστούς ἀπό τήν μή ίκανοποίηση τῶν έξωτερικῶν ἀναγκῶν καί αἰτημάτων τους. Έορτή χωρίς πνευματικό περιεχόμενο, χωρίς κατάνυξη καί μετάνοια, χωρίς ταπείνωση καί φιλανθρωπία καταντᾶ ψυχική ταλαιπωρία καί συντελεῖ στήν εμφάνιση ὑποκαταστάτων εὐλαβείας καί στή δημιουργία προλήψεων καί δεισιδαιμονιῶν.

25. Ἡ πλήξη, ἡ μοναξιά, ἡ ἀνασφάλεια, καί γενικότερα ἡ κρίση, μέσα στήν ὁποία ζεῖ ὁ σημερινός ἄνθρωπος, ὀφείλονται κατά μέγα μέρος στήν ἔλλειψη περιεχομένου καί νοήματος ζωῆς, τό ὁποῖο προσφέρουν οἱ έορτές.

26. Ἀπό πολλούς παράγοντες ὑπονομεύονται οἱ έκκλησιαστικές έορτές μέχρι καταργήσεώς των. Ἡ προσπάθεια αὐτή εκφράζει ἀπόλυτα τό μοντέλο τῆς σύγχρονης κοινωνίας, ἡ ὁποία δίδοντας βαρύτητα στή δημιουργία οικονομικῶν προτύπων ἀποϊεροποιεῖται συνεχῶς καί ἀπομακρύνεται ἀπό τό εὐαγγελικό ἦθος. Στήν ἀπομάκρυνση τοῦ λαοῦ συντελοῦν καί ἄλλοι εργασιακοί, γεωγραφικοί, ψυχολογικοί καί οικονομικοί παράγοντες.

27. Μέ τίς κοσμικές έορτές ὁ ἄνθρωπος επιχειρεῖ νά ίκανοποιήσει τίς ὑπαρξιακές του ἀνάγκες γιά έορτασμό ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὑποβάθμιση τῶν χριστιανικῶν έορτῶν σέ κοσμικές εκδηλώσεις ὀφείλεται τόσο στήν ἔλλιπῆ κατήχηση τῶν πιστῶν, ὅσο καί στήν εκκοσμίκευση τῆς ζωῆς.

28. Ἡ καθιέρωση τῶν κοσμικῶν έορτῶν, ἰδιαίτερα στήν ἐποχή μας, ἐποχή παγκοσμιοποίησης, εκκοσμίκευσης καί πολυπολιτισμικότητας, καθιστᾶ ἐμφανῆ τά ἀκόλουθα:

- α) Ἡ έορτή άποτελεῖ άναπόσπαστο μέρος τῆς έναλλαγῆς τῆς έργασίας καί τῆς άνάπαυσης. Γιά νά ζῆσει ὁ άνθρωπος, πρέπει νά έργασεῖ. Ἀλλά δέν μπορεῖ νά έργάζεται χωρῖς νά άναπαύεται. Σέ κάθε έποχή, σέ κάθε τόπο καί πολιτισμό αὐτός ὁ κανόνας παράγει τόν ρυθμό τῆς έργασίας καί τῆς άνάπαυσης. Ἐπιπλέον ὁμως ἡ άνάπαυση, ἡ εὐκαιρία δηλαδή νά μῆν έργάζεται κάποιος, βιώνεται άνεκάθεν ὡς χαρά.
- β) Ἡ άνάπτυξη τῆς έορτῆς άναδεικνύει τήν άνάγκη τοῦ άνθρώπου γιά νόημα ζωῆς. Μέ τήν έορτή ὁ άνθρωπος νοσηματοδοτεῖ τήν ἴδια τήν έργασία του καί ὁλόκληρη τή ζωή του. Ἀκριβῶς έδῶ, στήν έπιτακτική άνάγκη τοῦ άνθρώπου ὄχι μόνο γιά άνάπαυση αλλά γιά χαρά καί νόημα, εὐρίσκεται ἡ άληθινή πηγῆ τοῦ έορτασμοῦ. Γι' αὐτό άλλωστε καί ἡ έορτή διαθέτει μιά μοναδική άνθεκτικότητα μέσα στήν άνθρώπινη κοινωνία. Ἰδιαίτερα στήν πατρίδα μας ὁ παραδοσιακός τρόπος έορτασμοῦ καί τά άποδεκτά άπό τήν Ἐκκλησία έθιμα έμπλουτίζουν τίς έορτές ὡς γεγονότα άνακαινίσεως καί χαρᾶς.

Προτάσεις

Τό Συμπόσιο κατέγραψε τίς έν συνεχεία προτάσεις, οἱ ὁποῖες δύνανται νά άποτελέσουν άφορμή ποιμαντικοῦ προβληματισμοῦ άποσκοποῦντος στήν προβολή τοῦ νοήματος τῶν έορτῶν τῆς Ἐκκλησίας καί τή συμμετοχή τῶν πιστῶν σ' αὐτές.

Γιά τήν λήψη τῶν άποφάσεων πού προσιδιάζουν σέ κάθε ένορία προτείνονται τά έξῆς:

1. Οἱ ποιμένες ὀφείλουν νά προβάλλουν τίς άλήθειες τοῦ έορτολογικοῦ κύκλου τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε οἱ πιστοί νά μέτεχουν «μετ' έπιγνώσεως» καί νά γνωρίζουν τί σημαίνει έορ-

τή και ποίος είναι ο σκοπός της συμμετοχής τους στις ἐκκλησιαστικές ἐορτές και πανηγύρεις. Ὁ χαρακτήρας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐορτῶν εἶναι πρωτίστως «λογικός», ὅπως «λογική» εἶναι κάθε πτυχή τῆς χριστιανικῆς λατρείας και τό περιεχόμενό τους εἶναι πνευματικό. Προφανῶς χρειάζεται μακρόχρονη και ἐπίμονη ποιμαντική φροντίδα για νά γίνει βίωμα τοῦ λαοῦ νά ἐορτάζει «ὡς δοκεῖ τῷ πνεύματι» (ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Λόγος ΜΑ' εἰς τήν Πεντηκοστήν, Ε.Π.Ε. 5, 114).

2. Κακές συνήθειες πολλῶν ἐτῶν και ἔθιμα πού ἀντίκεινται στήν εὐαγγελική ἀλήθεια δέν εἶναι εὐκόλο νά καταργηθοῦν αὐτομάτως. Για τόν λόγο αὐτό ἀπαιτεῖται προσεκτική και διεξοδική προσπάθεια ἐνημέρωσης και συντετή ἀντιμετώπιση τῶν πιστῶν ἀπό τούς ὑπευθύνους ποιμένες. Οἱ ποιμένες πρέπει νά εὔρουν τήν χρυσή τομή μεταξύ δύο ἀναγκῶν. Δέν εἶναι σωστό νά ἀπομονωθοῦν ἀπό τό κοινωνικό περιβάλλον στήν προσπάθειά τους νά διορθώσουν κληρονομημένες κακές συνήθειες, ἐνῶ πρέπει συγχρόνως νά μυσταγωγήσουν τούς πιστούς στά ἐνδότερα και ὑψηλότερα τῆς πνευματικῆς ζωῆς και λατρείας ἀπαλλάσσοντάς τους ἀπό τά «στοιχεῖα τοῦ κόσμου» (Γαλάτας 4,3).

3. Οἱ ποιμένες ὀφείλουν νά ἐπισκοποῦν, ὥστε νά ἀποφεύγονται οἱ ὑπερβολές κατά τήν διάρκεια τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐορτῶν, για νά μήν ἀλλοιώνεται ὁ «λογικός» και πνευματικός χαρακτήρας τους και νά εὐτελιζεται ἡ ἀξία τους ἀπό τόν στολισμό τῶν Ἱερῶν Ναῶν, τήν διάρκεια τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, τήν ἔνταση τῶν μεγαφόνων, τά ἄμφια τῶν κληρικῶν, τά μελωδικά ἄσματα, τόν φωτισμό τοῦ Ναοῦ, τήν διάρκεια τῶν κωδωνοκρουσιῶν και τοῦ κηρύγματος και γενικότερα σέ κάθε τί πού συνδέεται μέ τήν ἐορτή, ὅπως εἶναι οἱ δεξιώσεις, οἱ πολιτιστικές ἐκδηλώσεις, ἡ διασκέδαση. Τό

μέτρο εἶναι ὁ ἄριστος δρόμος γιά τήν σύνθεση καί προβολή τῶν λειτουργικῶν στοιχείων μιᾶς ἑορτῆς. Ὅλα πρωτίστως ὀφείλουν νά γίνονται μέ εὐλάβεια καί σεβασμό πρὸς τήν ἱερή παράδοση, τό ἦθος, τήν πνευματικότητα καί τήν τάξη τῆς Ἐκκλησίας μας.

4. Ὁμοίως οἱ ποιμένες ὀφείλουν νά ἐπιδεικνύουν προσοχή καί ἀνεκτικότητα πρὸς τοὺς συντελεστές τῆς ἑορτῆς καί τοὺς συνεργάτες τους, ὅπως ἐπίσης αὐτοκυριαρχία καί αἴσθημα εὐθύνης καί νά ἐμπνέουν μέ τό παράδειγμά τους τοὺς συνεργάτες τους, διότι ἡ κόπωση, οἱ εὐθύνες, οἱ παράλογες ἀπαιτήσεις κάποιων προσκυνητῶν προκαλοῦν φόρτιση μέ ἀποτέλεσμα τόν σκανδαλισμό τῶν χριστιανῶν, χωρίς οὐσιαστικό λόγο.

5. Νά περιοριστοῦν στό ἐλάχιστο τά κυτία εἰσφορῶν τῶν πιστῶν ἐντός καί ἐκτός τῶν Ἱερῶν Ναῶν, διότι εἶναι ἀπαράδεκτη ἡ κατάσταση σέ κάθε σημεῖο τοῦ Ναοῦ ἢ κοντά στίς ἱερές εἰκόνες νά ὑπάρχουν κυτία εἰσφορῶν γιά νά ὑπενθυμίζουν στοὺς προσκυνητές, ὅτι ὀφείλουν νά συνεισφέρουν οἰκονομικά στίς πραγματικά ποικίλες ἀνάγκες, πού ἔχει ἡ λειτουργία ἐνός ἐνοριακοῦ Ναοῦ ἢ μιᾶς Ἱερᾶς Μονῆς.

Παράλληλα μποροῦν νά ἐνημερῶνται οἱ προσκυνητές γιά τίς δραστηριότητες τοῦ ἐνοριακοῦ ἔργου μέ ἓνα καλαίσθητο καί προσεκτικά διατυπωμένο ἔντυπο καί νά ἀφήνονται ἐλεύθεροι νά ἀποφασίζουν πότε καί πῶς θά συνεισφέρουν σέ αὐτό.

Τά ἡμερολόγια, οἱ εἰκόνες ἢ τά διάφορα ἐνθύμια, πού πιθανόν διαθέτουν οἱ Ἱεροί Ναοί στοὺς προσκυνητές, θά πρέπει νά ἀπομακρυνθοῦν ἀπό τά παγκάρια ἢ τά τραπέζια ἐντός τοῦ Ναοῦ καί νά ἐκτίθενται σέ εἰδικό χῶρο ἐκθέσεως βιβλίων ἢ ἐργοχείρων, ὅπου θά ὑπάρχει ἡ ἐνημερωτική ἐπι-

γραφή, ότι τά ἔσοδα διατίθενται γιά τούς φιλανθρωπικούς σκοπούς τῆς ἐνορίας.

Ἐπίσης πρέπει νά ἀπομακρύνονται ἀπό τούς Ἱερούς Ναοὺς ἐμπορικά περίπτερα εἰδῶν εὐλαβείας ἢ οἰουδήποτε ἄλλου εἴδους καί νά περιορίζονται σέ εἰδικό χῶρο ἐκτός τοῦ περιβόλου τοῦ Ναοῦ μέ τήν ἔνδειξη, ὅτι δέν ἔχουν καμμιά σχέση μέ τόν Ναό.

6. Ὅφειλε νά γίνει ἕνας προσεκτικός χειρισμός τοῦ προβλήματος τῶν ἐπαιτῶν. Εἰδικότερα νά γίνει προσπάθεια παραπομπῆς ὄλων, καί τῶν χριστιανῶν πού θέλουν νά προσφέρουν τόν «ὀβολό» τους καί αὐτῶν πού ἔχουν ἀνάγκη βοήθειας, στίς φιλανθρωπικές κινήσεις τῶν ἐνοριῶν τους γιά μία συνολική ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος.

7. Νά διανέμεται σέ ὅλους τούς πιστούς εἰδικό καί εὐπρεπές ἑορταστικό ἔντυπο μέ εὐχές γιά τήν ἑορτή καί πληροφορίες γιά τίς ἐνοριακές δραστηριότητες, γιά τό νόημα τῆς ἑορτῆς ἢ τόν βίο τοῦ ἑορταζομένου ἁγίου. Ἀκόμη μορεῖ νά ὑπάρχει εἰδική προθήκη στόν Νάρθηκα μέ ἔντυπο ἐποικοδομητικό ὕλικό μέ τήν ἐμφανῆ ἔνδειξη, ὅτι διανέμεται δωρεάν.

8. Καλόν εἶναι καί συντελεῖ στήν σύσφιξη τῶν ἐνοριακῶν δεσμῶν ἢ ἀναζήτηση καί ἢ ἐπιστράτευση ἐθελοντῶν γιά τήν προετοιμασία καί τήν διεξαγωγή τῆς ἑορτῆς πέρα ἀπό τόν συνηθῆ κύκλο τῶν στενῶν συνεργατῶν τοῦ ἐνοριακοῦ ἔργου. Ἡ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἐνοριακοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ πρέπει νά εἶναι ἡμέρα τῆς Ἐκκλησίας γιά ὅλα τά μέλη τῆς ἐνορίας καί ὁ ἐφευρετικός κληρικός μορεῖ νά δοῦ ἀφυπνιστικά, ὥστε ἡ ἑορτή νά εἶναι ἀληθῶς «*μνήμη Θεοῦ*» κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο (Λόγος ΛΘ' εἰς τά Φῶτα Ε.Π.Ε. 5, 90) γιά ὅλους. Ἰδιαίτερη μέριμνα πρέπει νά ληφθεῖ

σέ ένορίες μέ άμιγή πληθυσμό εργατών, άγροτών ή άλλων ειδικοτήτων, οί όποιοι κατά περιόδους αναγκάζονται νά άπασχολούνται μακρυνά από τήν κατοικία τους, ώστε νά οίκονομοϋνται και ή συμμετοχή στίς έορτές και ή βιοποριστική άπασχόληση.

9. **Νά αξιοποιηθοϋν ποιμαντικά οί κοσμικές έορτές κατά τό πρότυπο τής έκκλησιαστικοποιήσεως ή έκχριστιανίσεως τών Ιουδαϊκών και τών έθνικών έορτών κατά τούς πρώτους χριστιανικούς αιώνες.** Όταν μιά κοινωνία, μέ τίς ποικίλες σκοπιμότητες πού αναπτύσσονται έντός της, συνθέτει μιά έορτή, μπορούμε νά αξιοποιήσουμε τίς έπιλογές της και νά κινηθοϋμε μέ σοφία και σύνεση στήν έκχριστιανισή της.

10. Έν σχέσει μέ τήν έφαρμογή τών διατάξεων τοϋ Τυπικού προτείνονται τά έξής:

- α) **Νά τηροϋνται πιστώς οί διατάξεις τοϋ Τυπικού και νά μή ένθαρρύνονται οί αυθαιρεσίες, ώστε νά ύπάρχει εϋταξία στίς έκκλησιαστικές έορτές.**
- β) **Νά διδάσκεται ύποχρεωτικά στίς Σχολές Βυζαντινής Έκκλησιαστικής Μουσικής ή Προθεωρία τοϋ Τυπικού τοϋ Γ. Βιολάκη.**
- γ) **Νά έλέγχονται μέ προσοχή οί νέες Άκολουθίες, πού κατατίθενται στήν Ίερά Σύνοδο, ως πρός τήν πληρότητά τους στίς όδηγίες τοϋ Τυπικού.**
- δ) **Νά μελετηθοϋν από Ίπιτροπή ειδικών οί έλλείψεις, οί παρατυπίες, τά λάθη και οί τοπικής ισχύος διατάξεις τοϋ Τυπικού και νά αναπτυχθεϊ γιά τό θέμα αυτό συνεργασία τών έλληνοφώνων Έκκλησιών, οί όποιες κυρίως ακολουθοϋν τό Τυπικό τοϋ Γ. Βιολάκη, ώστε νά ύπάρχει όμόφωνη άντιμετώπιση τών προβλημάτων τοϋ Τυπικού.**

*Γιά τίς Ἱερές Ἀκολουθίες
ὑπέρ τῶν κεκοιμημένων στό Θ΄*

Προτάσεις

Α΄. Γενικές

Ἡ Ἐξόδιος Ἀκολουθία ἀποτελεῖ ἐκδήλωση φροντίδας καί φιλόνηθροπης ἀγάπης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τὰ περιλειπόμενα «θλιβόμενα» παιδιά της. Ἡ καλή καί ὀργανωμένη τέλεση τῆς ὑπάρχουσας στό ἐν χρήσει Εὐχολόγιον τῆς Ἐκκλησίας μας νεκρωσίμου ἀκολουθίας, ἡ τήρηση σοβαρότητας καί ἡ ἐκδήλωση ἀγάπης ἐκ μέρους τῆς ποιμαίνουσας Ἐκκλησίας μπορεῖ νά προσφέρει πολλά στήν ὀρθόδοξη ποιμαντικολειτουργική κατήχηση τῶν πιστῶν καί στήν ἀντιμετώπιση ὄλων τῶν ἐπί μέρους περιστάσεων τῆς ζωῆς.

Β΄. Λειτουργικές

1. Ἡ Θεολογία τῆς Ἐξοδίου Ἀκολουθίας προβάλλει τίς δύο βασικές πτυχές: α) τήν πρόσκληση γιά μετάνοια τῶν ζώοντων μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καί β) τήν προσευχή τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητος ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ κεκοιμημένου.

2. Ἡ Ἐξόδιος Ἀκολουθία ἐμφαίνεται στά ἀεροπαγιτικά συγγράμματα ὡς «μυστήριον». Γι' αὐτό καί ἡ σύγχρονη λειτουργική πράξη ὀφείλει νά προβάλλει αὐτή τή «μυστηριακή» πτυχή τῆς Ἐξοδίου Ἀκολουθίας.

3. Ἡ ἐπανασύνδεση τῆς Ἐξοδίου Ἀκολουθίας μέ τή θεία Λειτουργία θά τονώσει τό κατηχητικό καί ποιμαντικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτή ἡ πρόταση φυσικά δέν μπορεῖ νά λειτουργήσει ἄμεσα, οὔτε νά ἐπιβληθεῖ. Μπορεῖ, ὅμως, νά καλλιεργηθεῖ καί νά ἐφαρμοσθεῖ στόν μικρό πυρήνα τῆς Ἐκκλησίας, τήν ἐνορία. Τό ξεκίνημα τῆς λειτουργικῆς ἀναγεννήσεως μπορεῖ νά ἀρχίσει ἀπό τὰ συνειδητά μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Σήμερα, γιά παράδειγμα, πολλοί ἱερεῖς τελοῦν

τά μυστήρια τῶν πνευματικῶν τους παιδιῶν, Βαπτίσεως καί Γάμου, στή θεία Λειτουργία.

4. Ἡ τυπική διάταξη τῆς τελέσεως τῆς κηδείας στή θεία Λειτουργία μπορεῖ νά λάβει τό ἑξῆς διάγραμμα (σχῆμα):

- α) Τοποθέτηση τοῦ νεκροῦ στό κέντρο τοῦ κυρίως ναοῦ.
- β) Στήν ἀκολουθία τοῦ Ὁρθοῦ ψάλλονται τά νεκρώσιμα Εὐλογητάρια μέ τή σχετική αἴτηση ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ κεκοιμημένου.
- γ) Ὁ κανόνας τῆς ἡμέρας ἀντικαθίσταται μέ τό νεκρώσιμο κανόνα εἰς κεκοιμημένους.
- δ) Ἀκολουθοῦν τά ἑξαποστειλάρια καί οἱ νεκρώσιμοι αἶνοι, καί τέλος.
- ε) Ἡ Δοξολογία.
- ς) Στήν θεία Λειτουργία ψάλλεται τό νεκρώσιμο Κοντάκιο καί τά ἀρμόδια Ἀπολυτίκια.
- ζ' Ἀποστολοευαγγέλιο, Προκείμενο καί Ἀλληλουάριο τά εἰς κεκοιμημένους.
- η) Κήρυγμα (Λειτουργία τοῦ Λόγου).
- θ) Χερουβικό.
- ι) Κοινωνικό εἰς κεκοιμημένους.
- ια) Θεία Μετάληψη συγγενῶν (πιθανόν ἡ ἀνάγνωση εὐχῆς εἰς θλιβομένους πρό τῆς θείας Μεταλήψεως).
- ιβ) Νεκρώσιμη ὀπισθάμβωνος καί τέλος.
- ιγ) Πρό τῆς ἀπολύσεως, τά τοῦ ἀσπασμοῦ τροπάρια.

Μέ κάθε τρόπο πρέπει νά διασωθεῖ ἡ παραδοθεῖσα κατα-
 νυκτική καί διδακτική λειτουργική μουσικοποιητική Ἐξό-
 διος Ἀκολουθία τῆς Ὁρθοδόξου παραδόσεώς μας, στήν
 ὁποία ἀντικατοπτρίζεται τό κατανυκτικό, μυσταγωγικό, ἠθο-
 πλαστικό καί διδακτικό πνεῦμα τῆς Ὁρθόδοξης λατρείας.

6. Στό ἐκκοσμηκευμένο πνεῦμα τοῦ μοντερνισμοῦ πρέπει ν'

ἀποδοθεῖ ἡ χρήση τοῦ τριφώνου ἢ τετραφώνου δυτικοῦ μουσικοῦ συστήματος τῆς Ἑξοδίου Ἀκολουθίας σέ κεντρικούς Ναούς μεγαλοπόλεων καί σ' αὐτούς τῶν Κοιμητηρίων τους, καθώς καί οἱ μουσικές μπάντες ὀργανικῆς μουσικῆς πού συνοδεύουν ἐπίσημους ἢ πλούσιους κεκοιμημένους, λιτανεῖες καί περιφορές ἐπιταφίων. Ὅλα αὐτά τά νεωτεριστικά στοιχεῖα καταστρέφουν τό κατανυκτικό πνεῦμα τῆς Ἀκολουθίας καί ἀλλοιώνουν τά ἐξωτερικά ἐνοποιητικά στοιχεῖα τῆς λειτουργικῆς μας παραδόσεως.

7. Εἶναι ἐπιστημονικό αἶτημα καί λειτουργική ἀνάγκη νά ἐκδοθοῦν ὅλα τά ἀνέκδοτα λειτουργικά, ὑμολογικά καί μουσικά κείμενα γιά ἐπιστημονική μελέτη, γιά διάσωση καί γιά λειτουργική, ἴσως, χρήση, ἐφ' ὅσον τοῦτο κριθεῖ ἀναγκαῖο καί ὠφέλιμο. Τά κείμενα, ἡ μουσική, οἱ εὐχές τῆς Ἑξοδίου Ἀκολουθίας ἔχουν διαχρονική διαχριστιανική καί διορθόδοξη ἀξία, γι' αὐτό καί ὀφείλεται πρὸς αὐτά σεβασμός, διαφύλαξη, διατήρηση καί προβολή. Πρέπει νά ἀπασχολήσει τήν Ἐκκλησία στό ἄμεσο μέλλον ἢ ἐπί τά βελτίω ἀναμόρφωση καί κριτική ἔκδοση τῶν λειτουργικῶν τῆς βιβλίων. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ ὑπαρξη μιᾶς κοινῆς Ἑξοδίου Ἀκολουθίας γιά ὅλες τίς κατηγορίες πιστῶν ἀνταποκρίνεται στή λειτουργική μας παράδοση, στίς ποιμαντικές ἀνάγκες καί στίς εὐαισθησίες τῆς ἐποχῆς μας. Μέσα στή σταθερή δομή τῆς Ἀκολουθίας, ὅμως, εἶναι δυνατόν νά ἐναλλάσσονται ἢ καί νά διαφοροποιοῦνται κάποια στοιχεῖα (ὅπως, λ.χ. τροπάρια, κανόνες, εὐχές), ἀνάλογα μέ τήν κατηγορία τοῦ κεκοιμημένου (κληρικοῦ, μοναχοῦ, λαϊκοῦ, νηπίου).

8. Ἰδιαιτέρη ἐκκλησιαστική μέριμνα καί ἐποπτεία χρῆζουν οἱ Ἑξόδιες Ἀκολουθίες πού τελοῦνται στούς Ναούς τῶν ὀργανωμένων Κοιμητηρίων τῶν μεγαλοπόλεων, ὅπου ἡ ταχύτητα, ἡ συνήθεια, ἡ παρέμβαση τῶν Δημοτικῶν Ἀρχῶν καί

τῶν Ἐπαγγελματιῶν, οἱ ὑπερβολικοί στολισμοὶ κ.λπ., ἔχουν ἐν πολλοῖς καταστρέψει τὴν ἱερότητα, τὴν προσευχή καὶ τὸ ὄλο κατανυκτικὸ καὶ λιτό πνεῦμα τῆς Ἀκολουθίας.

Γ'. Ποιμαντικές

1. Νά κατηχηθοῦν ξανά οἱ πιστοὶ σχετικὰ μέ τό δογματικοῦ νόημα τῶν μνημοσύνων, δηλ. τὴν προσευχητικὴ κοινωνία στρατευομένης καὶ θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας, τὴν κατὰ χάριν αἰωνιότητα τῶν ψυχῶν, τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν κατὰ τὴ δευτέρη ἐνδοξη παρουσία τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ καὶ τὴν μέλλουσα δίκαιη κρίσι Του.

2. Ἡ ἀποδέσμευσι τῶν πιστῶν μας ἀπὸ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες καὶ ὅλα τὰ συναφῆ θά ἀπεγκλωβίσει τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τὴ φυλακὴ τῆς παραθρησκείας καὶ τῆς κακοδαιμονίας.

3. Ἡ καλὴ γνώσι τῆς ἱστορίας τῆς λατρείας μας ἐκ μέρους τῶν κληρικῶν, ὄλων τῶν βαθμίδων, θά βοηθήσει τὰ μέγιστα στὴν ποιμαντικὴ διακονία.

4. Εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐπιμορφωτικὴ ἐκκλησιαστικὴ φροντίδα τόσο γιὰ τὸν ἱερό κληρο, ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἱεροψαλτικὸ κόσμο, γιὰ τὴν ἄψογη ἀπόδοσι τῶν λεγομένων καὶ ψαλλομένων, διότι πολλὲς φορὲς παρατηροῦνται γλωσσικὲς ἀδυναμίες καὶ μουσικὲς ἀστοχίες. Ὁ χαρακτήρας καὶ ἡ ποιμαντικὴ τῆς Ἐξοδίου Ἀκολουθίας ἀπαιτοῦν σοβαρότητα, αὐστηρότητα, ἀκρίβεια καὶ ἄψογη τελετουργία, ὥστε νά εἶναι ἐποικοδομητικὴ καὶ ψυχωφέλιμη στοὺς πιστοὺς.

5. Οἱ Σεβασμιώτατοι Μητροπολίτες ὀφείλουν νά προνοοῦν, ἵνα κάθε Ποιμένας ἢ Συνεργάτης τῆς Ἐκκλησίας μελετᾷ καὶ γνωρίζει σέ βάθος τὰ διάφορα θέματα πού σχετίζονται μέ τό μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, καθὼς καὶ τὰ τῆς Ἐξοδίου Ἀκολουθίας, ὥστε μέ ἡμερίδες, ἐκδόσεις, δη-

μοσιεύματα, ηλεκτρονικά και έντυπα μέσα να ενημερώνουν τό λαό γιά τήν Ὁρθόδοξη πίστη καί γιά τά θλιβερά ἀποτελέσματα τῶν φαινομένων τῆς αὐτοκτονίας, τῆς εὐθανασίας καί τῆς καύσεως τῶν σωμάτων.

6. Εἰδικώτερα οἱ Ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας δέον νά ἐντείλουν τίς προσπάθειές τους καί τήν φροντίδα τους γιά τήν πνευματική καλλιέργεια τῶν πιστῶν, ὥστε νά τονώνεται ἡ πίστη των στό Θεό καί τήν μετά θάνατο ζωή, νά ἐνδυναμώνονται στίς δυσκολίες τους καί νά ἐλπίζουν στόν καιρό τῶν θλίψεών τους, δεδομένου ὅτι ὁ Θεός εἶναι πάντα κοντά μας καί ἔτοιμος νά βοηθήσει τόν καθένα μας.

7. Οἱ ἄνθρωποι συνήθως ἰσχυρίζονται πολλές φορές, ὅτι τά προβλήματά τους δέν λύνονται μέ «εὐχολογία» καί ἔχουν ἐν μέρει δίκιο. Γι' αὐτό ὁ Ποιμένας, μαζί μέ τά παραπάνω, πρέπει νά ἐνδιαφερθεῖ, καί μάλιστα μέ συγκεκριμένους τρόπους, ἔντονα καί διαρκῶς, γιά τήν ἐξάλειψη ὅλων τῶν αἰτιῶν, πού ὀδηγοῦν τούς ἄνθρώπους σέ αὐτοκαταστροφικές συμπεριφορές. Ὁ καλός ποιμένας πρέπει νά ἐνδιαφερθεῖ καί νά ἀγωνισθεῖ γιά τήν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης στήν ἀνθρωπότητα, τήν παύση τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀνθρώπων, τήν ἐξάλειψη τῆς πτώχειας καί τῆς ἀνεργίας, τῆς ἀντικοινωνικῆς συμπεριφορᾶς τῆς Πολιτείας καί τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Κράτους Πρόνοιας κ.λπ.

8. Κάθε Ἱερά Μητρόπολη πρέπει νά ἰδρύσει Γραφεῖο Ψυχολογικῆς Στηρίξεως τῶν ἀνθρώπων, πού ἔχουν διάφορα προβλήματα (σωματικῆς καί ψυχικῆς ὑγείας, διαπροσωπικῶν σχέσεων, ἀποτυχιῶν σέ στόχους κ.ἄ.). Τό Γραφεῖο τοῦτο πρέπει νά λειτουργεῖ ἐπί 24ώρου βάσεως καί ἡ ὑπαρξή του νά γνωστοποιεῖται συνεχῶς μέ ὅλα τά μέσα ἐνημερώσεως. Νά διαθέτει εὐκολομημόνευτο κινητό τηλέφωνο, μέ τό ὁποῖο νά μπορεῖ ὁ καθένας, ὅποιαδήποτε ὥρα καί ὅπουδῆ-

ποτε και ἂν εὐρίσκεται, νά ἐπικοινωνεῖ μέ τόν ἀρμόδιο τοῦ Γραφείου, γιά νά τοῦ παρέχονται συμβουλές, ὁδηγίες κ.λπ.

9. Εἰδικότερα, οἱ Ποιμένες πρέπει νά γνωρίζουν τήν κατάσταση τῶν ἐνοριτῶν τους καί νά ἀντιλαμβάνονται ἔγκαιρα ἐκείνους, πού ὑπάρχει πιθανότητα νά ὀδηγηθοῦν στήν αὐτοκτονία, ὥστε μέ συχνότερες κατ' οἶκον ἐπισκέψεις ἢ συναντήσεις νά διαφωτίζουν αὐτούς καί τό περιβάλλον τους σχετικά μέ τή χριστιανική πίστη καί τήν παρηγορία πού ἡ Ἐκκλησία προσφέρει στά ποικίλα προβλήματα τῆς ζωῆς. Νά διδάσκει αὐτούς νά ἔχουν ἐμπιστοσύνη στήν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ Πατέρα καί νά τούς ὑπενθυμίζει τήν προσωριότητα τοῦ κόσμου τούτου καί τήν μετά θάνατον αἰώνια ζωή· τήν ἀνεκτίμητη ἀξία τῆς ψυχῆς, πού ζεῖ καί μετά τόν θάνατο τοῦ σώματος καί περιμένει τήν ἀνάστασή του γιά νά ζήσει στόν αἰώνα. Ἀκόμη, ὅτι ἡ παρούσα ζωή εἶναι στάδιον ἀγῶνος γιά τή σωτηρία, τόν ἀγιασμό καί τήν αἰώνια ζωή μετά τῶν ἁγίων καί ὅτι τοῦτο εἶναι κατορθωτόν ἀπό ὅλους μας μέ τήν χάρη τοῦ Θεοῦ.

Δ΄. Ποιμαντική στά Νοσοκομεῖα

Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν θνησκόντων προτείνονται:

1. Κάθε ἀσθενής εἶναι μιά ἰδιαίτερη καί ξεχωριστή προσωπικότητα, μέ διαφορετικές πνευματικές ἀντοχές καί ποικίλης ἐντάσεως πίστη. Ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε θά συμβιβαστεῖ μέ τό ἐπιχειρούμενο στίς ἡμέρες μας ἔγκλημα τῆς ἰσοπεδώσεως καί νομεροποιήσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδή ὁ κάθε ἀσθενής, πέρα ἀπό τίς φυσικές ἀδυναμίες καί ψυχικές ἰδιαιτερότητες, τήν ὥρα τοῦ πόνου ὁμοιάζει πρὸς «κάλαμον συντετριμμένον», πρέπει ὁ χειρισμός τοῦ θέματος ἀπό τόν κληρικό νά εἶναι τόσο φιλόνητος, ὥστε τοῦτο νά τό δείχνει καί μέ τά λόγια του καί μέ τήν ἔκφραση τοῦ προσώπου

του, χωρίς αυτό να φανερώνει λύπηση ή οίκτο, έχοντας ως οδηγό τόν προφητικό λόγο του Ἡσαΐου περί του Χριστοῦ «...κάλαμον συντετριμμένον οὐ κατεάξει καί λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, ἕως ἄν ἐκβάλῃ εἰς νῆκος τήν κρίσιν...» (Μαθθ. 12, 20. πρβλ. Ἡσ. 42, 3). 2. Ἡ πλήρης ἀπόκρυψη τῆς ἀλήθειας, ἡ μέ ὠμότητα ἀποκάλυψή της εἶναι ἀκραῖες μορφές ποιμαντικῆς ἐπικοινωνίας. Ἡ πλήρης ἀπόκρυψη δημιουργεῖ προβλήματα, γιατί ἐκτός τῶν ἄλλων δέν δίδει τήν εὐκαιρία στόν ἀσθενῆ «νά ἔλθῃ εἰς κρίσιν τοῦ ἑαυτοῦ του μετά τοῦ Θεοῦ καί νά μνηθῆ στό μυστήριο τοῦ πόνου, τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου καί τῆς ἀναστάσεως».

3. Ἡ μέ ὠμότητα ἀποκάλυψη τῆς ἀληθείας ἐνέχει τόν κίνδυνο νά ὀδηγήσει τόν ἀσθενῆ σέ ψυχολογική κατάρρευση καί ἀπελπισία. Ὅμως κανεῖς δέν μπορεῖ νά προσδιορίσει τήν ἀκριβῆ πορεία καί ἔκβαση τῆς ἀσθενείας, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐξουδετερώνει τή θεόδοτη δύναμη τῆς ἐλπίδας, ἐκείνης τῆς ἐλπίδας πού χάρισε ὁ Θεός ὡς ἀρετή καί προίκα οὐράνια στόν πεπνωκότα γενάρχη, τόν Ἀδάμ.

4. Ἡ προοδευτική ἀποκάλυψη τῆς ἀληθείας εἶναι ἡ ἐνδεδειγμένη μέθοδος καί τακτική πού συνάδει ἀναλογικά πρός τή σταδιακή ἀποκάλυψη τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο. Ἀπαιτεῖται, δηλαδή, μία προσαρμογή ἀνάλογη πρός τήν ἠθική, τήν ψυχολογική καί τήν πνευματική κατάσταση τοῦ ἀσθενοῦς. Ὁ Σωτήρας Κύριος, γνωρίζουμε, ὅτι συγκαταβαίνει καί ἀποκαλύπτει σέ κάθε περίπτωση καί στόν κάθε ἄνθρωπο ὅ,τι συμφέρει καί ὅ,τι μπορεῖ ἐκεῖνος νά ὑποφέρει καί νά βαστάξει. «Ὅ,τι ἡδυνάμεθα φέρειν καί ὅ,τι συνέφερον γνῶναι» (Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἑκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, ΕΠΕ 1, σελ. 56, ἐκδ. «Πατερικά Ἐκδόσεις-Γρηγόριος Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1976).

5. Τέλος, ἀρχή καί βάση εἶναι ἡ ὑπαρξή ἀληθινῆς γνώσεως

ἀπό τόν Ποιμένα γιά τήν κατάσταση τοῦ ἀσθενοῦς, ὥστε στή συνέχεια νά ξεκινήσει μιά προοδευτική ἀποκάλυψη - ἐνημέρωση τόσο στόν ἴδιο, ὅσο καί στό συγγενικό του περιβάλλον, γιά νά προσεγγίσουν ὅσο δυνατόν περισσότερο τήν ἀλήθεια τῆς ἀσθενείας, τό νόημα καί τήν ἀξία της, μέ ἀντικειμενικό σκοπό «τήν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ», τήν ἐκζήτηση τοῦ ἐλέους του, τή σωτηρία τῆς ψυχῆς καί τή νοσταλγία τῆς οὐρανοῦ πολιτείας.

6. Στή σημερινή ἐποχή γεννιοῦνται πλεῖστες ὅσες ἐνοστάσεις γιά τήν ποιμαντική σκοπιμότητα καί χρήση τῆς Ἀκολουθίας εἰς ψυχορραγοῦντες καί μάλιστα γιά τούς πιό κάτω λόγους:

- α) Σήμερα ἡ ἰατρική ἐπιστήμη, καί μάλιστα ὁ κλάδος τῆς «Παρηγορητικῆς Ἰατρικῆς», βοηθεῖ φαρμακευτικῶς τούς θνήσκοντες καί ψυχορραγοῦντες μέχρι τήν τελευταία πνοή τῆς ζωῆς τους, ὥστε νά ἔχουν μιά ποιότητα ζωῆς καί νά μήν παρουσιάζονται τά βιολογικά συμπτώματα τοῦ ψυχορραγοῦντος. Ἐνδεικτικό εἶναι ὅτι πλεῖστοι τῶν ἀσθενῶν ἐκμετροῦν τό ζῆν σέ Νοσοκομεῖα καί ὄχι στήν οἰκία τους.
- β) Πολλοί ἱερεῖς, ἀντί τῆς καθιερωμένης εὐχῆς εἰς ψυχορραγοῦντα, διαβάζουν σήμερα συγχωρητικές εὐχές καί τοῦτο ἀπό τό φόβο τοῦ περιεχομένου τῆς Εὐχῆς καί τοῦ ἐνδεχομένου νά ἀκούει κάτω ἀπό τά φαινόμενα τοῦ λήθαργου ὁ θνήσκων τά ὅσα διαβάζονται.
- γ) Δέν μπορούμε ὅμως νά προβλέψουμε τήν ἀξία καί τήν λειτουργικοποιμαντική σκοπιμότητα ὄχι τόσο τοῦ περιεχομένου τῆς Εὐχῆς, ὅσο καί κυρίως τῆς προσευχητικῆς παρακλήσεως καί πνευματικῆς συμπαράστασέως στούς θνήσκοντες καί ψυχορραγοῦντες, τῶν χαρισματούχων Ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας μας, διά μέσου τῶν προσευχῶν.

- δ) Ἡ πιά πάνω θεολογική ἄποψη εἶναι δυνατόν νά συνεκτιμηθεῖ καί νά διαμορφωθεῖ ἀναλόγως καί καταλλήλως πρὸς τήν περίπτωση τοῦ ψυχορραγοῦντος μέσα στό πλαίσιο τῆς ποιμαντικῆς ἀγάπης, φροντίδος καί διακρίσεως.
- ε) Ἡ πρόταση, σύμφωνα μέ τήν ὁποία «τό πρῶτο καί σπουδαιότερο, τό ὁποῖο θεωροῦμε ὅτι πρέπει νά γίνει στό χῶρο αὐτό, εἶναι ἡ ἔνταξη καί προσαρμογή τῆς παραδεδομένης Ἀκολουθίας στό εὐρύτερο πλαίσιο ποιμαντικῆς τῶν θνησκόντων, στό ὁποῖο ἐκ τῶν πραγμάτων ὑπάρχει διαβάθμιση περιπτώσεων καί καταστάσεων» χρήζει μελέτης.
- ς) Ἰδιαίτερα πρέπει νά ἐπισημάνουμε τή διαφορετική ἀντιμετώπιση τοῦ θνήσκοντος ἐκείνου ὁ ὁποῖος μέχρι τήν τελευταία του πνοή ἐπικοινωνεῖ μέ τό περιβάλλον του, πρὸς ἐκεῖνον πού εὐρίσκεται στήν κατάσταση τοῦ «ἄγρυπνου κόματος».
- ζ) Πρόταση γιά «λειτουργική προσαρμογή τῶν λεγομένων, κατά περίπτωση, προσευχῶν εἰς ψυχορραγοῦντα πάντοτε, βέβαια, μετά πνεύματος διακρίσεως καί πρὸς τό πνευματικό συμφέρον τοῦ θνήσκοντος», ὥστε ἡ ὑφισταμένη στό ἰσχύον «Μικρό Εὐχολόγιο» Ἀκολουθία εἰς ψυχορραγοῦντα δέον νά γίνει «πιά χριστοκεντρική καί πιά πιστή στό τελετουργικό σχῆμα τῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ Παρακλητικοῦ Κανόνος καί τοῦ Ὁρθρου, κατά τό ὁποῖο καί δομεῖται».
- η) Νά ἀναζητηθοῦν τά ποιοτικά στοιχεῖα τῶν ἀπογραφικῶν δελτίων τῶν ἐκπροσώπων τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων καί κατά πόσον αὐτοί ἔχουν ἐνασχόληση μέ τά λειτουργικά θέματα.
- θ) Νά ἀναζητηθεῖ κατά πόσον τά Πορίσματα τῶν συμποσίων

γίνονται κτήμα του Ἱεροῦ Κλήρου τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

Ε'. Νομικές

1. Ἡ Πολιτεία ὀφείλει νά ἐξασφαλίσει, ὅσον ἀφορᾶ στό σκῆνωμα τοῦ κεκοιμημένου, μεταχείριση σύμφωνη πρός τίς ἀρχές τῆς θρησκείας ἢ τήν ἐπιθυμία αὐτοῦ καί ὑποχρεοῦται νά ἀπαγορεύει μεταχείριση, ἡ ὁποία ἐγκυμονεῖ κινδύνους γιά τή δημόσια ὑγεία, ἢ ἐμπεριέχει προσβολή τῆς μνήμης τοῦ νεκροῦ.

2. Ἐξ ἐπόψεως ἰσχυούσης στήν Ἑλλάδα νομοθεσίας πρόπει νά μνημονευθεῖ ἡ προσφάτως τεθεῖσα σέ ἰσχῦ διάταξη τοῦ ἄρθρου 35 τοῦ Ν. 3448/2006 (Φ.Ε.Κ. 57 τ. Α΄) μέ τήν ὁποία προεβλέφθη ἡ δυνατότητα ἀποτεφρώσεως τῶν νεκρῶν ἡμεδαπῶν καί ἀλλοδαπῶν, «τῶν ὁποίων οἱ θρησκευτικές πεποιθήσεις ἐπέτρεπαν τή μετά θάνατο ἀποτέφρωση». Ἡ ἐν λόγῳ διάταξη ἐμφανίζει προβλήματα συνταγματικότητας.

3. Τό σημερινό καθεστῶς τῶν Δημοτικῶν Κοιμητηρίων δέν ἀποτελεῖ τή βάση γιά τή λύση τῶν ποιμαντικῶν προβλημάτων.

4. Τέλος, προτείνεται νά πραγματοποιηθεῖ ἕνα Συνέδριο γιά τή λαϊκή ἐθιμολογία σέ σχέση μέ τήν Ἐκκλησία (λατρευτική ζωή) καί πού θά ἀφορᾶ στό λαϊκό ἐορτολόγιο (κύκλος τοῦ χρόνου) καί στόν κύκλο τῆς ζωῆς τῶν χριστιανῶν (γέννηση, γάμος, θάνατος)...

Γιά τίς θεραπευτικές Ἱερές Ἀκολουθίες στό Ι΄

Προτάσεις

«Μέ τήν διαπιστωμένη πολλαχῶς τήν ἀνάγκη μιᾶς νέας ἐπιμελημένης ἔκδοσης τοῦ Μικροῦ Εὐχολογίου, πού νά

ἀνταποκρίνεται καί στίς σύγχρονες εὐχολογιακές ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας, προτείνονται γιά τήν περίπτωση “ὑγεία” - ἀσθένεια” τῶν πιστῶν τά ἑξῆς:

α) Ἡ διαμόρφωση μιᾶς πρακτικά ἐφαρμοσίμης «Ἀκολουθίας τῶν ἐξομολογουμένων», στήν ὁποία νά συνοψίζεται ὁ τύπος καί τό πνεῦμα τῶν ποικίλων σχετικῶν ἀκολουθιῶν πού μᾶς διέσωσε ὡς σήμερα ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

β) Ἡ ἐπανεξέταση γενικά τοῦ περιεχομένου καί εἰδικά τῆς φρασευτικῆς διατύπωσης ὀρισμένων ἄλλων φρασευτικῶν εὐχῶν τοῦ Μικροῦ Εὐχολογίου, ὅπως π.χ. τῆς «Εὐχῆς εἰς ἀποβαλοῦσα γυναίκα» καί ὁ ἐμπλουτισμός του μέ ὀρισμένες νέες εὐχές, ὅπως π.χ. στήν περίπτωση ἀσθενῆ, ὁ ὁποῖος πρόκειται νά ὑποβληθῆ σέ μιᾶ ἐπικίνδυνη χειρουργική ἐπέμβαση.

γ) Ἡ συγκέντρωση, ἀξιολόγηση καί ἀξιοποίηση τοῦ ἐκτός τοῦ ἰσχύοντος σήμερα Μικροῦ Εὐχολογίου διαθέσιμου σχετικοῦ ὕλικου, πού προέκυψε ἀπό τήν χαρισματική ἰδιωτική πρωτοβουλία καί τήν ἐπιστημονική ἔρευνα τῆς λειτουργικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας.

2. Στό πλαίσιο τῆς σύγχρονης ποιμαντικῆς τῶν μυστηρίων προτείνεται εὐλαβῶς ἡ ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔκδοση εἰδικῆς ἐγκυκλίου πρὸς τόν ἱερό κλῆρο καί τόν πιστό λαό περὶ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου, τό ὁποῖο παρουσιάζει τή μεγαλύτερη φθορά ἐξ αἰτίας τῆς συχνά ἀπροϋπόθετης χρήσης του στή σύγχρονη ἔνορειακή πράξη, στήν ὁποία ἐγκύκλιο νά ἐπισημαίνονται ἰδιαίτερα τά ἑξῆς:

α) Τό μυστήριο τοῦ Εὐχελαίου ἀφορᾷ κυρίως στούς σωματικά ἀσθενεῖς, πού βιώνουν τήν ἀσθένειά τους μέ μετάνοια καί προσευχή καί γιά τούς ὁποῖους προσεύχεται ὁλόκληρη ἡ ἐκκλησιαστική κοινότητα. Εἶναι τό μυστήριο τοῦ πόνου καί τῆς ἀρρώστιας, ἀλλά καί τῆς ὑγείας καί τῆς παρα-

κλήσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Μέ τήν ἔννοια αὐτή τό Εὐχέλαιο πρέπει νά ξαναποκτήσει τό ἐκκλησιαστικό του χαρακτήρα καί νά ἀπεγκλωβισθεῖ ἀπό τήν ἀντίληψη περί μιᾶς ἰδωτικῆς τελετῆς, ὅπως συχνά θεωρεῖται σήμερα.

β) Ἰδιαίτερη προσοχή πρέπει νά δοθεῖ ἀπό τούς ποιμένες στήν ἀποφυγή συγχύσεως τῶν μυστηρίων τῆς Μετανοίας καί τοῦ Εὐχελαίου. Παρ' ὅλα τά κάποια κοινά τους σημεῖα, τά δύο Μυστήρια διακρίνονται σαφῶς μεταξύ τους καί ὁ Ποιμένας - Κληρικός ὀφείλει νά καταστήσει τοῦτο σαφές στους πιστούς, τόσο στό πλαίσιο τῆς λειτουργικῆς κατηχήσεως, ὅσο καί στό πλαίσιο τῆς λειτουργικῆς πράξεως. Ὡς ἐκ τούτου θά πρέπει νά συνιστᾶται σέ ὅσους συμμετέχουν στό Εὐχέλαιο, νά προσέρχονται πρὶν ἢ μετά καί στό μυστήριο τῆς Ἐξομολογήσεως. Ἡ σύνδεση τοῦ Εὐχελαίου μέ τήν εἰλικρινῆ μετάνοια καί ἐξομολόγηση ἐπικυρώνει τό συνεργιακό χαρακτήρα τοῦ μυστηρίου. Δέν μπορεῖ τό Εὐχέλαιο νά χορηγεῖται σέ ὅσους δέν θέλουν, διότι ἔτσι καλλιιεργεῖται μία μαγική ἀντίληψη γι' αὐτό.

γ) Ἡ κατ' οἶκον τέλεση τοῦ Εὐχελαίου πρέπει νά γίνεται μέ φειδώ καί ὕστερα ἀπό ἐξέταση τῶν προϋποθέσεων καί κατάλληλη προετοιμασία τῶν πιστῶν. Ἄν προετοιμαστοῦν κατάλληλα τά μέλη τῆς οἰκογένειας, μποροῦν νά συμμετέχουν ἐνεργά, ψάλλοντας τούς ὕμνους ἢ διαβάζοντας τά ἀποστολικά ἀναγνώσματα. Ταυτόχρονα πρέπει νά ἐνθαρρυνθεῖ ἢ ἐπισύναψη τοῦ Εὐχελαίου στίς σύντομες ἀγρυπνίες, πού γίνονται τά τελευταῖα χρόνια στίς ἐνορίες τῶν πόλεων, ἢ σέ ὀρισμένους ἐσπερινούς, καί μάλιστα τῶν ἱαματικῶν Ἀναργύρων, ἢ ἄλλων ἁγίων, καθώς καί τήν 1η κάθε μηνός, πρὶν ἢ μετά τῶν Ἀγιασμοῦ. Μπορεῖ ἐπίσης νά τελεῖται στήν διάρκεια τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καί νά συνδυάζεται μέ ἐσπερινό κήρυγμα. Ἀσθενεῖς ὑπάρχουν πάντοτε σέ κάθε ἐκκλη-

σιαστική κοινότητα. Έτσι θά μπορούσε μέ τή Θεία Λειτουργία τοῦ Σαββάτου, μία φορά κάθε μήνα, νά τελεῖται καί τό Εὐχέλαιο. Στά παρεκκλήσια τῶν Νοσοκομείων θά μπορούσε νά γίνεται πιό συχνά, ἢ ὅταν τελεῖται ἐκεῖ Θεία Λειτουργία.

3. Γιά τήν ἔνταξη καί ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης ὀρθόδοξης ποιμαντικῆς διακονίας τῶν ἀσθενῶν μέσα στό εὐρύτερο πλαίσιο τῶν ποιμαντικῶν δραστηριοτήτων μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας προτείνονται τά ἑξῆς:

α) Ἀνάληψη συγκεκριμένων διοικητικῶν καί ποιμαντικῶν πρωτοβουλιῶν μέ στόχο τήν καλλιέργεια πνεύματος διακονίας σέ ἐπιλεγμένα μέλη τῶν Ἐνοριῶν καί τήν δημιουργία σώματος ἐκπαιδευμένων κληρικῶν καί λαϊκῶν στελεχῶν τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, σέ συνεργασία μέ τίς Ἐνορίες, τίς Ἱερατικές Σχολές, καί Θεολογικές Πανεπιστημιακές Σχολές.

β) Ἡ θεσμοθέτηση εἰδικῶν προγραμμάτων ἐκπαίδευσης τῶν στελεχῶν τοῦ ἐν λόγῳ ποιμαντικοῦ ἔργου καί ἡ προσφορά στήριξης καί ἐκπαιδευτικῆς ἐποπτείας τῆς ἐργασίας τους, στό πλαίσιο τῆς διακονίας τῶν Νοσοκομείων, τῶν ἀσθενῶν κατ' οἶκον, ἢ ἄλλων εἰδικῶν καταστάσεων.

γ) Ἡ ἐξειδικευμένη ἐπιμόρφωση τῶν πνευματικῶν ἐκείνων πού δραστηριοποιοῦνται ιδιαίτερα στά διάφορα ἰδρύματα υγείας, ὥστε ἐμβαθύνοντας περισσότερο στή σύγχρονη ὀρθόδοξη ἀνθρωπογνωσία νά ἀντιμετωπίζουν ἀποτελεσματικότερα τά διάφορα προβλήματα πού συναντοῦν κατά τήν ἀσκηση τῆς πνευματικῆς πατρότητος μεταξύ τῶν πασχόντων πιστῶν».

Στήν ἐκκλησιαστική γραμματεία διασώθηκαν ὑπέροχα ἐρμηνευτικά ὑπομνήματα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας μέ τά ὁποῖα βοηθοῦντο οἱ πιστοί στήν βίωση τῶν Μυστηρίων τοῦ ἁγιασμοῦ τῆς ζωῆς τους.

Ἐπάρχουν καί στήν ἐποχή μας σχετικά βοηθήματα πού

μπορούμε νά αξιοποιήσουμε, ὅπως ἐπίσης καί ὅλα τὰ πρό-
σφορα μέσα μυσταγωγίας τῶν πιστῶν.

Γιά τήν λειτουργική ἀγωγή στό ΙΑ΄

1. Εἶναι ἐπιβεβλημένη γιά θεολογικούς - σωτηριολογικούς λόγους ἡ συμμετοχή τοῦ λαοῦ στή λειτουργική ζωή τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ συνειδητοποίηση ὅτι κάθε πιστός μετέχει στή ζωή τοῦ Χριστοῦ, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τήν ἡμέρα τῆς βαπτίσεώς του.

Ἐποχὴ τῶν Ποιμένων εἶναι νά κατανοήσουν τήν ἀξία τῆς κατηχήσεως στή λατρεία καί τίς ὠφέλειες πού πηγάζουν ἀπό τήν οὐσιαστική συμμετοχή τῶν πιστῶν σ' αὐτή.

Χρέος ὄλων εἶναι ἡ ἀξιοποίηση τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί ἡ ἐπίγνωση τῆς Θεοφάνειας καί τῆς Χριστοφάνειας μέσα στά λειτουργικά δρώμενα. Στή λατρεία ἀποκαλύπτεται ὁ Ἐνσαρκωμένος λόγος τοῦ Θεοῦ. Τό γεγονός τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου καί ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ βιώνονται ὡς ἓνα διαρκές παρόν. Ὁ Χριστός διδάσκει, θαυματουργεῖ, σταυρώνεται, ἀνίσταται καί δοξάζεται γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου. Ἔτσι πραγματώνεται ὁ σκοπός, γιά τόν ὁποῖο ὑπάρχει ἡ λειτουργική ζωή, ὅπως τόν ὀρίζει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὅταν λέγει «Χριστῶ συνταφῆναί με δεῖ, Χριστῶ συναναστῆναί με, συγκληρονόμον Αὐτῶ γενέσθαι» (Λόγος εἰς τό Πάσχα καί εἰς τήν βραδύτητα).

2. Στούς παράγοντες πού συμβάλλουν στή διαμόρφωση τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς, ἐκτός ἀπό τήν Ἐνορία, περιλαμβάνονται ἡ οἰκογένεια καί τό σχολεῖο, πού, ὡστόσο, δέν ἀποτελοῦν αὐτονόητα θετικά στοιχεῖα στήν καλλιέργεια τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς, ἀλλά ὁ ρόλος τους ἐξαρτᾶται ἀπό τήν βούλησή τους γιά μιά συνειδητή ἐκκλησιαστική ζωή.

Οἱ Ἱεροί Ναοί εἶναι κατεξοχὴν χῶροι τῆς λειτουργικῆς

ἀγωγῆς τῶν πιστῶν. Εἰδικότερα, στή νέα γενιά πρέπει νά δοθοῦν εὐκαιρίες, οὕτως ὥστε νά ἔλθει σέ ἐπίγνωση τοῦ τί γίνεται καί πῶς πρέπει ὁ πιστός νά συμμετέχει στά τελούμενα.

Στή λατρεία τοῦ Θεοῦ συμβάλλει καταλυτικά ἡ οἰκογένεια, ἡ ὁποία μπορεῖ νά καλλιεργήσει τά λειτουργικά βιώματα. Ἡ λειτουργική ἀγωγή εἶναι βίωμα πού ἀρχίζει μέσα ἀπό τήν ἐμπειρία τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας.

Κρίνεται ἀπαραίτητη ἡ συνεργασία τῶν Ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας μέ τίς ἀρμόδιες ἐκπαιδευτικές ἀρχές, ὥστε στά πλαίσια τῆς ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης καί συνεργασίας νά δημιουργηθοῦν οἱ κατάλληλες συνθήκες καί προϋποθέσεις, γιά νά ξαναβρεῖ ἡ λειτουργική ἀγωγή τή θέση της στό σύγχρονο σχολεῖο.

3. Μέ βάση τήν πατερική καί λειτουργική μας παράδοση ἀποδεικνύεται ὅτι διαχρονικό μέλημα τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἡ βαπτισματική ἀγωγή τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ἡ ἐκπαίδευσή του γύρω ἀπό τό βαθύτερο νόημα τῶν τελουμένων κατά τό Μυστήριο τοῦ Βαπτίσματος καί ἡ μυσταγωγία του στό ἕνα καί μοναδικό μυστήριο τοῦ Χριστοῦ.

Τό περιεχόμενο τῆς βαπτισματικῆς ἀγωγῆς συνίσταται κυρίως στήν καλλιέργεια λειτουργικοῦ καί ἐκκλησιαστικοῦ ἤθους στά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, στήν ἀνάλυση καί ἐμπέδωση τῶν θεολογικῶν ἀληθειῶν τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ μυστηρίου τῆς καινῆς γεννήσεως καί ἀναπλάσεως, τῆς συνταφῆς καί συναναστάσεως μέ τόν Χριστό, τοῦ φωτισμοῦ καί ἀγιασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τῆς νέας πορείας του μέσα στήν ἐν Χριστῷ ἀνακαινισμένη ἀνθρωπότητα πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία.

Στήν ἐκκοσμικευμένη κοινωνία μας, ὅπου ἡ λειτουργική κρίση εἶναι ἐμφανής καί ἡ περί τήν κατανόηση τῶν συμβό-

λων και τῶν τελουμένων κατά τό Μυστήριον τοῦ Βαπτίσματος εἰκόνα δέν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητική, ἀναδεικνύεται ἡ ἱερατική διακονία τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Οἱ ὑπεύθυνοι αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἱερεῖς, στηριγμένοι στήν παράδοση, ὀφείλουν νά ἀναδείξουν στό σύγχρονο ἄνθρωπο (τούς ἀναδόχους, τήν οἰκογένεια, τήν ἐνορία) τή σπουδαιότητα τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος ὡς θεμελίου τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς καί τῆς ἐν Χριστῷ καταξίωσης μας.

4. Τό ἴδιο τό Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, μέ αὐτό πού εἶναι ἀπό τή φύση της, ἄγει τούς πιστούς στόν Πατέρα, δι' Υἱοῦ, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Στήν Καινή Διαθήκη ὁμως, ὑπάρχουν καί περιπτώσεις ἐπιδείξεως ἀντι-εὐχαριστιακοῦ ἤθους σέ ἄμεσες ἢ ἔμμεσες εὐχαριστιακές συνάφειες (Ίούδας, Πέτρος, Κυριακά Δεῖπνα στήν Κόρινθο κ.λπ.).

Ἡ Θεία Εὐχαριστία ἐμφανίζεται στήν Καινή Διαθήκη ὡς τό μυστήριον πού συνάγει «εἰς ἓν» τά διεσκορπισμένα παιδιά τοῦ Θεοῦ, τό εὐφρόσυνο μυστήριον τῆς ἐνώσεως τοῦ Θεοῦ μέ τό νέο λαό Του, τό μυστήριον ὅπου ἐπιγινώσκειται ὁ Χριστός, τό μυστήριον πού προσεγγίζεται διά τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τό μυστήριον μέσα στό ὁποῖο αἴρεται ἡ τυραννία τοῦ θανάτου.

5. Διαπιστώνονται προβλήματα πού ἔχουν ἄμεση σχέση μέ αὐτούς πού προσέρχονται στό μυστήριον τοῦ Γάμου σήμερα, ὅπως εἶναι ἡ τάση ἐκκοσμίκευσης τῶν ἱερῶν μυστηρίων, ἡ παρεμβολή ἀρνητικῶν λαϊκῶν ἐθίμων, τά σύγχρονα «Φιλελεύθερα» νομικά πλαίσια συμβιώσεως, οἱ μεικτοί γάμοι καί ἡ ἐκάστοτε ἀναφαινώμενη οἰκονομική κρίση.

Τέτοιοι τρόποι καί μέσα μέ τά ὁποῖα εἶναι δυνατόν νά πραγματοποιηθεῖ ἡ λειτουργική ἀγωγή τῶν ἱερῶν Μυστηρίων τοῦ Γάμου καί τοῦ Εὐχελαίου, ὅπως καί τῶν λοιπῶν ἁγιαστικῶν Ἀκολουθιῶν, ὑποδείχτηκαν στά προηγούμενα

λειτουργικά συμπόσια [ένδεικτικῶς ἀναφέρονται τὰ Πρακτικά τοῦ Α΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου μέ θέμα τό «ΑΓΙΟΝ ΒΑΠΤΙΣΜΑ» Ἀθήνα 2003 (8-10 Ὀκτωβρίου 1999 Πεντέλη) καί τοῦ Δ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου μέ θέμα «Ὁ Γάμος στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», Ἀθήνα 2004 (3-6 Νοεμβρίου 2002)].

6. Σημαντικό ρόλο στή λειτουργική ἀγωγή τῶν πιστῶν διαδραματίζει καί τό ἐκκλησιαστικό ἐορτολόγιο μέ τήν ἐπιτέλεση τῶν Δεσποτικῶν, Θεομητορικῶν ἐορτῶν καί τῶν μνημῶν τῶν ἁγίων πού οἰκοδομοῦν τούς πιστούς καί τούς συνδέουν μέ τούς ἁγίους.

Περί τοῦ χαρακτήρος τῶν ἐορτῶν καί τῆς ποιμαντικῆς ἀξιοποιήσεως αὐτῶν διαλαμβάνει τό Η΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιον πού ἔλαβε χώρα στόν Βόλο ἀπό 18-20 Σεπτεμβρίου 2006 (βλ. τόμος 16, Σειρά Ποιμαντική Βιβλιοθήκη).

7. Σημαντικό θέμα τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς εἶναι καί ἡ διδασκαλία περί τοῦ θανάτου, ὅπως αὐτή κυρίως ἀποτυπώνεται στά γεγονότα καί τή διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Κύριος ἄξονας τῆς λειτουργικῆς ἀγωγῆς γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ μυστηρίου τοῦ θανάτου εἶναι τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, πού ἀποτελεῖ καί τό κύριο σημεῖο ἀναφορᾶς στήν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου καί στήν ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἀπορρέουσα παιδεία θανάτου τῆς Ἐκκλησίας.

8. Οἱ περιστατικές εὐχές πού σχετίζονται μέ τήν ὕλική κίτση καί τό φυσικό περιβάλλον, προσλαμβάνουν σήμερα μιά ἰδιαίτερη σημασία ἐξαιτίας τῆς ὀξύτητας πού προσέλαβε τὰ τελευταῖα χρόνια τό οικολογικό πρόβλημα. Γι' αὐτό ἡ διαμέσου τῶν εὐχῶν αὐτῶν ἀσκουμένη λειτουργική ἀγωγή ἀποτελεῖ μᾶς πρώτης τάξεως οικολογική ἀγωγή, δικαιώνοντας ἔτσι τό χαρακτηρισμό τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς τῆς

οικολογικῆς ἐκδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Μέ τὴν ἔννοια αὐτὴ ὁ κατ' ἐξοχὴν οἰκολογικός ἄνθρωπος εἶναι ὁ δοξολογικός ἄνθρωπος πού αἰσθάνεται τὸν κόσμο ὡς δῶρο τοῦ Θεοῦ σ' αὐτόν, τὸν ὁποῖο καί προσφέρει ὡς θυσία πνευματικὴ στόν Θεό.

9. Τό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν πρέπει σήμερα νά ἐπιτελέσει τό δύσκολο, ἀλλά καθοριστικῆς σημασίας μορφωτικό καί ἀνθρωποποιητικό του ἔργο, μέσα σέ ἓνα πολυδαίδαλο ἐκπαιδευτικό τοπίο, σέ μιά ἐποχὴ εὐρύτερης συνειδητοποιήσεως τῶν ἀνθρωπολογικῶν, κοινωνικῶν, πολιτισμικῶν καί πνευματικῶν λειτουργιῶν τῆς θρησκείας καί ἐνόψει τῶν μεγάλων προκλήσεων τῶν καιρῶν. Στὴ χώρα μας τό μάθημα ἔχει ἀλλάξει ὄψη τίς τελευταῖες δεκαετίες. Ἀποβλέπει στό θρησκευτικό ἐγγραμματισμό τῶν μαθητῶν καί τῶν μαθητριῶν στή βάση τῶν κεντρικῶν ἀληθειῶν τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς παραδόσεως. Ὅχι μόνον δέν μπορεῖ κατὰ ταῦτα, νά θεωρηθεῖ «ξένο σῶμα» στό σύγχρονο σχολεῖο, ἀλλά συμβάλλει στούς γενικότερους ἀνθρωπιστικούς στόχους τῆς ἐκπαιδεύσεως καί ἐνισχύει τὸν παιδαγωγικό προσανατολισμό τοῦ σχολείου.

10. Ὁ Ὄρθόδοξος Ναός εἶναι τό κέντρο τῆς λατρείας καί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Εἶναι φυσικό, ἐπομένως, κάθε μορφὴ τέχνης μέσα σέ αὐτόν νά ὑπηρετεῖ τὴ λατρεία καί τὴν λειτουργικὴ ἀγωγή.

Ἡ Ἐκκλησία υἰοθέτησε κάθε μορφὴ τέχνης στὴν θεία λατρεία καί αὐτὸ ἀποδεικνύει τὴ σημασία πού ἔδινε καί ἀσφαλῶς θά πρέπει νά δίνει, στὴν αἰσθητικὴ ἀγωγή τῶν πιστῶν, ὡς μέσο γιὰ τὴν λειτουργικὴ ἀγωγή τους.

11. Ἡ ἱερὴ ψαλμωδία εἶναι παγκόσμιος διαχρονικός θεσμός, μέσῳ τοῦ ὁποῖου ἀφ' ἑνός ἐκφράζονται τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεό, ἀφ' ἑτέρου

χρησιμοποιείται ως μέσον παιδαγωγίας της θρησκευτικής κοινότητας μέσω του λόγου, του μέλους και του ρυθμού.

Ἡ αἰσθησιακὴ ἀντίληψη περὶ τῆς ψαλτικῆς μορφῆς, τόσο στὴ Δύση ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή, πρέπει ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τῶν θεολογικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες θὰ καταστήσουν τὴν ψαλμωδία οὐσιῶδες μέσον προσευχῆς, δοξολογίας, λατρείας καὶ ἐν Χριστῷ σωτηριολογικῆς παιδαγωγίας.

12. Ἡ εὐταξία τῆς θείας λατρείας μετὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ καταγραφή καὶ τὴν πείρα τῶν ἁγίων μᾶς διδάσκει τὸ ἀληθινό χριστιανικὸ ἦθος, αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὑπακοή, ταπείνωση, ἐγκράτεια, προσοχή, σεβασμὸ στὴν προσωπικότητα τοῦ ἀδελφοῦ, ἐπίγνωση τῆς σημασίας τῆς ἱεραρχικῆς δομῆς τῆς Ἐκκλησίας. Θεμελιῶδες στοιχεῖο τῆς εὐταξίας τῆς θείας λατρείας εἶναι ἡ ἀναγνώριση τοῦ γεγονότος, ὅτι κανεὶς δὲν εἰσέρχεται στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ μόνος.

13. Ἐπειδὴ στὴ λειτουργικὴ πράξη τῆς Ἐκκλησίας μας χρησιμοποιοῦνται πάμπολλα βιβλία, ὅπως τὸ Ὁρολόγιο, τὰ Μηναῖα, τὸ Πεντηκοστάριο κ.ἄ., μετατρέποντας τὰ βιβλία σὲ ἠλεκτρονικὴ μορφή διευκολύνεται ἡ πρόσβαση σὲ αὐτά.

Ἡ τεχνολογία καὶ οἱ τέχνες γιὰ νὰ εἶναι χρήσιμες στὴν λειτουργικὴ ἀγωγή τῶν πιστῶν πρέπει νὰ ἀποκαθαίρονται ἀπὸ τὰ μὴ λειτουργικὰ καὶ πνευματικὰ στοιχεῖα τους.

Προτάσεις

α. Νὰ εὐαισθητοποιηθοῦν οἱ φορεῖς τῆς Βαπτισματικῆς ἀγωγῆς, ἱερεῖς, ἀνάδοχοι, οἰκογένεια, ἐνορία γενικότερα καὶ νὰ προβληματιστοῦν πάνω στό θέμα αὐτό, στηριγμένοι στὴν πλούσια παράδοσή μας, λαμβάνοντας ὅμως ὑπόψιν καὶ τὴ σύγχρονη πραγματικότητα. Περί αὐτοῦ βλέπε καὶ τὰ Πρακτικά τοῦ Α' Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου

«Τό Ἅγιον Βάπτισμα» (Σειρά «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη», τόμ. 6).

β. Νά μελετηθεῖ ἡ ἐνεργοποίηση καί ἡ οὐσιαστική χρῆση τῶν παραθεωρημένων, σήμερα, συναξαρίων στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας. Πρὸς τοῦτο ἴσως πρέπει νά ληφθοῦν σοβαρά ὑπόψιν οἱ προτάσεις τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου.

γ. Νά ἀξιοποιηθεῖ στήν ἐπ' Ἐκκλησίας διδαχὴ ἡ πλούσια ἐορτολογικὴ καί ἀγιολογικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, κυρίως μέσω τοῦ κηρύγματος, τό ὁποῖο δύναται νά ἐπεκταθεῖ θεολογικά σέ ἓνα θεματολόγιο ἀντλούμενο ἀπὸ τό ἐκκλησιαστικό ἐορτολόγιο.

δ. Ἡ λειτουργικὴ ἀγωγή θά εἶναι ἀποτελεσματικὴ γιὰ τό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅταν ἔχει ὡς βάση ὅλα τά βιβλικά κείμενα. Ὁχι μόνο τόν Μυστικό Δεῖπνο, ἀλλὰ καί πολλά ἄλλα κείμενα μέ ἐσχολογικό χαρακτήρα. Στή λειτουργικὴ ἀγωγή γιὰ τό Μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἀναφέρονται τά πορίσματα τοῦ Γ' Πανελληνίου Συμποσίου («Τό μυστήριο τῆς Θ. Εὐχαριστίας», Σειρά «Ποιμαντική Βιβλιοθήκη», τόμ. 8).

ε. Ἡ ψαλμωδία διαδραματίζει σπουδαῖο ρόλο στή λειτουργικὴ μας ζωὴ, γι' αὐτό ἐπιβάλλεται νά δίνεται ἰδιαίτερη ἔμφαση στά παράλληλα μαθήματα στά Ὁδεῖα καί στίς Σχολές Βυζαντινῆς Μουσικῆς.

στ. Ἐπειδὴ τόσο οἱ Ποιμένες, ὅσο καί ὁ πιστός λαός δέν γνωρίζουν ἐπαρκῶς τόν σκοπὸ καί τόν ρόλο τῆς ψαλμωδίας στήν καθημερινὴ μας λειτουργικὴ ζωὴ εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἐκ μέρους τῆς Διοικούσης Ἐκκλησίας ὀργάνωση εἰδικῶν ὁμιλιῶν καί σεμιναρίων πρὸς γενικὴ ἐνημέρωση καί ἐπιμόρφωση.

ζ. Οἱ φορεῖς τῆς ψαλτικῆς τέχνης, κληρικοί, μουσικοδιδάσκαλοι, καθηγητές καί ἱεροψάλτες πρέπει –παράλληλα μέ

τήν εκμάθηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης- νά εκπαιδεύονται καί στήν θεολογική, ἐκκλησιολογική, σωτηριολογική ἀξία καί γλωσσική παιδεία τοῦ λειτουργικοῦ θεσμοῦ τῆς ψαλμωδίας, ὥστε νά ἀποκτοῦν περισσότερο θεολογική λειτουργική παιδεία καί ἀγωγή, νά κατανοοῦν τήν θεολογική (δογματικο-θητική) σημασία τῆς ἱ. ψαλμωδίας καί ὄχι νά ἐπιδεικνύουν μονόπλευρη καλλιτεχνική ἐπίδοση καί ἀντίληψη. Πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή πρέπει νά λειτουργήσουν Σχολές διδασκαλίας τόσο στίς Ἱερές Μητροπόλεις, ὅσο καί στίς ἐνορίες. Γιά τήν εὐρυθμὴ λειτουργία τῶν Σχολῶν αὐτῶν ἀπαιτεῖται ἄμεσο ἐνδιαφέρον καί παρακολούθηση τοῦ διδακτικοῦ ἔργου, καθὼς καί ἐπιλογή καταλλήλων διδασκάλων. Ἡ ἀνάγκη λειτουργίας παρόμοιων Σχολῶν καθίσταται ἐπιτακτικότερη γιά τοὺς ἐπαρχιακοὺς ἐνοριακοὺς Ναοὺς, στοὺς ὁποίους παρατηρεῖται μεγάλη ἔλλειψη κατηρτισμένων (μουσικῶς καί θεολογικῶς) ἱεροψαλτῶν.

η. Ἡ προσβασιμότητα τῶν ἠλεκτρονικῶν βιβλίων ἀπὸ τό διαδύκτιο εἶναι σημαντική καί συνεισφέρει στή λειτουργική ἀγωγή τῶν πιστῶν. Πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή κρίνονται ὡς ἀπαραίτητα τὰ ἀκόλουθα:

i. Οἱ τυπικὲς διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας νά διατίθενται καί σέ ἠλεκτρονική μορφή.

ii. Νά ψηφιοποιηθοῦν τὰ λειτουργικά βιβλία.

iii. Τὰ Λειτουργικά Συμπόσια ἀποτελοῦν πρόσφορη ὕλη γιά τή λειτουργική ἀγωγή καί ἤδη ἐκδηλώνεται ἐνδιαφέρον ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονες νά μεταφραστοῦν στήν Ἀγγλική. Προτείνουμε ὡς πρῶτο βῆμα νά μεταφραστοῦν σέ δύο Εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες τὰ πορίσματα τῶν πραγματοποιηθέντων Λειτουργικῶν Συμποσίων καί νά ἀναρτηθοῦν στό Διαδίκτυο.

7. Ἡ γλώσσα τῆς θείας λατρείας

Τό θέμα εἶναι γνωστό καί πολυσυζητημένο. Προέκυψε καί πάλι.

Ἐχοντας ὑπ' ὄψη μας τά ὅσα ἔχουν γραφεῖ, πιστεύουμε, ὅτι ἔχουμε διαβάσει τά πλείονα τῶν δημοσιευμάτων, θά καταθέσουμε μέ συντομία τήν ταπεινή γνώμη μας γιά τό θέμα.

α'. Τό θέμα εἶναι σοβαρό γιά τήν Ἐκκλησία μας.

β'. Ἡ γλώσσα τῆς λατρείας «εἶτε προφάσει εἶτε ἀληθεία» (πρός Φιλιππησίους α' 18) θεωρεῖται ἀπό μερικούς ἐμπόδιο στήν κατανόηση τῶν τελουμένων καί λεγομένων στήν θεία Λειτουργία.

Στήν λατρεία συμμετέχει ὁ ἄνθρωπος μέ ὅλες τίς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καί τίς αἰσθήσεις τοῦ σώματός του. Ὁ ἀποκλεισμός ἑνός ἀπό τά μέρη τῆς ψυχῆς ἢ μιᾶς ἀπό τίς αἰσθήσεις τοῦ σώματος νά συμμετάσχει στήν λατρεία τοῦ Θεοῦ, τραυματίζει τόν ἄνθρωπο. Γι' αὐτό νομίζουμε, ὅτι δέν ἐπιτρέπεται νά ἀκυρώνουμε τήν λειτουργία τοῦ λογικοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ ἐντολή τοῦ Κυρίου εἶναι «ἀγαπήσεις Κύριον τόν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καί ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καί ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καί ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου» (Μάρκου ιβ' 30). Ἀπό ὁλόκληρο τόν ἄνθρωπο ἐκδηλώνεται ἡ ἀγάπη στόν Θεό καί κατά τήν συμμετοχή του στήν λατρεία τοῦ Θεοῦ.

Ἀφοῦ μέ πολλούς τρόπους μετέχει ὁ πιστός στό Μυστήριο, μέ τό συναίσθημα, μέ τό λογικό, μέ τό ἐπιθυμητικό καί μέ τίς αἰσθήσεις τοῦ σώματός του δέν ἐπιτρέπεται νά ἀποκλείσουμε, νά ἀχρηστεύσουμε καί νά ἐνοχοποιήσουμε ἕνα ἀπό αὐτά. Γι' αὐτό καί ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ χαρακτηρίζεται ὡς λογική λατρεία.

Ἐξ ἄλλου καί στό Ἀνακoinωθέν τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συ-

νόδου δέν αποκλείεται ἡ «λογική κατανόηση» τῶν λεγομένων καί τελουμένων στήν θεία Λατρεία, πού θά ὀλοκληρωθεῖ στήν μύηση τῶν μυστηρίων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν (Ματθαίου ιγ' 11).

γ'. Ἀναζητοῦμε τόν ἐνδεδειγμένο, σύμφωνα μέ τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας, τρόπο ἄρσεως τοῦ ἐμποδίου καί ὑπερβάσεως τοῦ προβληματισμοῦ.

Ἀσφαλῶς δέν εἶναι μονότροπος ἡ λύση. Ἡ ἐπίλυση τοῦ προβλήματος ἀπαιτεῖ πολυμερῆ ἀντιμετώπιση, διότι ἄλλα στήν θεία Λατρεία, γιά νά κατανοηθοῦν καί βιωθοῦν, ἀπαιτοῦν κατάχρηση. Ἄλλα ἐρμηνεία. Ἄλλα διαρρύθμιση. Ἄλλα ἄλλως ἀντιμετωπίζονται.

Στήν θεία Λειτουργία ὑπάρχουν τμήματα πού δέν χρῆζουν καμιᾶς περαιτέρω ἐρμηνείας ἢ μεταφράσεως. Ἄλλα πού δέν ἐπιδέχονται ἐπεμβάσεις. Ὑπάρχουν ὁμως καί ἄλλα πού γιά νά κατανοηθοῦν ἀπαιτεῖται κάποια βοήθεια.

δ'. Σημαντική εἶναι ἡ ἀπόφαση τῆς Ἱεραῆς Συνόδου πού συζήτησε τό θέμα καί ἀναφέρεται στό Ἀνακοινωθέν τῆς 14.4.2010.

«Κοινό σημεῖο τῶν συζητήσεων ἦταν ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Λατρεία καί δῆ καί ἡ θεία Λειτουργία εἶναι ἕνας μέγας λειτουργικός πλοῦτος, τόν ὁποῖο μᾶς παρέδωσαν οἱ Ἅγιοι Πατέρες καί ὅλη ἡ διαχρονική παράδοση, ὅπως θαυμάζεται ἀπό τούς ἑτεροδόξους, σέ συνδυασμό μέ τήν ποιματική προσπάθεια μύησης τῶν πιστῶν στά γινόμενα καί τελούμενα τῆς Θείας Λατρείας.

Μετά τήν ὀλοκλήρωση τῶν συζητήσεων ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος κατέληξε στά ἑξῆς:

1. Ἡ Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καί μάλιστα ἡ θεία Λειτουργία, ἀποτελοῦν τό κέντρο τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, τήν καρδιά τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτό καί κάθε προσπάθεια προ-

σέγγισης σέ αὐτήν πρέπει νά γίνεται μέ βαθύτατο σεβασμό. Δέν πρόκειται μόνο γιά μιὰ λογική κατανόηση, ἀλλά γιά μύηση στό «πνεῦμα» της, γιά ἔνωση τῶν Χριστιανῶν μέ τόν Χριστό. Γι' αὐτό ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος ἐμμένει στήν παράδοση τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τοῦ παραδεδομένου τρόπου τελέσεως τῆς θείας Λειτουργίας καί τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων. Οἰαδήποτε μετάφραση λειτουργικῶν κειμένων μπορεῖ νά δημιουργήσει προβλήματα στήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας.

2. Ἐπειδή στήν Ἐκκλησία ὅλα πρέπει νά γίνονται «εὐσημόνως καί κατά τάξιν» καί τόν ἀρμόδιο λόγο ἔχει ἡ Ἱερά Σύνοδος, γι' αὐτό ὁ Ἀρχιερεὺς πού ἐνδεχομένως ἔχει ἕνα εἰδικό λόγο ἀναγνώσεως κάποιων κειμένων σέ μετάφραση, πρέπει νά λαμβάνει ἄδεια ἀπό τήν Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο.

3. Τό θέμα ὅμως αὐτό θά συνεχισθεῖ νά συζητεῖται στίς ἀρμόδιες Συνοδικές Ἐπιτροπές, σέ Συνέδρια πού θά διοργανωθοῦν γιά τόν σκοπό αὐτόν, σέ συνεργασία μέ τίς Θεολογικές Σχολές καί ὅταν ὠριμάσει ἡ συζήτηση, καί κριθεῖ ἀναγκαῖο, θά εἰσαχθεῖ στήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία εἶναι τό ἀνώτατο ὄργανο διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, προκειμένου νά ἀντιμετωπισθεῖ Συνοδικῶς».

Ἐπομένως ἡ Ἱερά Σύνοδος ἔθεσε τό θέμα πρὸς συζήτηση καί ἀναμένει τήν ὠρίμανσή του γιά τήν λήψη ἀποφάσεως.

ε'. Στόν διάλογο πού ἀναπτύσσεται καί στίς ἀπόψεις πού κατατίθενται πρέπει νά ἀποφεύγονται οἱ προσωπικοί ἀπαξιωτικοί χαρακτηρισμοί. Πρέπει νά θεωροῦμε δεδομένη τήν ἔμπονη ἀγωνία ὅσων συμμετέχουν στόν διάλογο μέ τίς ἀπόψεις πού ἐκφράζουν.

στ'. Τό θέμα πρέπει νά ἀντιμετωπισθεῖ ἀπό τούς ὑπεύθυνους Ποιμένες καί νά μὴν ἀφεθεῖ σέ μεμονωμένες πρωτοβουλίες, διότι ἡ βλάβη πού θά προκληθεῖ θά ἔχει ἀνυπολόγιστες πνευματικές συνέπειες στήν ζωή τῶν πιστῶν.

Γι' αυτό και στό 'Ανακοινωθέν της 'Ιερᾶς Συνόδου ἐπισημαίνεται, ὅτι ἀπαιτεῖται ἡ ἄδεια τῆς 'Ιεραρχίας τῆς 'Εκκλησίας τῆς 'Ελλάδος γιά μεταβολές σέ οὐσιαστικά θέματα τῆς θείας Λατρείας.

ζ'. Παρατηροῦμε ὅμως, ὅτι ἡ θεία Λατρεία ἔχει ποικιλία γλωσσικῶν μορφῶν.

'Ἄλλη ἡ γλώσσα τῆς ἁγίας 'Αναφορᾶς καί ἄλλη ἡ γλώσσα τῶν Κανόνων.

'Ἄλλη ἡ γλώσσα τῶν προσευχητικῶν προτροπῶν στόν λαό καί ἄλλη τῶν ὕμνων.

Στίς 'Ιερές 'Ακολουθίες εἶναι ἐντεταγμένα κείμενα συντεταγμένα ἄλλα στήν ὁμηρικὴ γλώσσα, ἄλλα στήν ἀπτική καί ἄλλα στήν ἀλεξανδρινή.

Διερωτώμαστε μόνο τίς γλωσσικές μορφές τῆς γλώσσας τοῦ παρελθόντος ἐπιτρέπεται νά χρησιμοποιοῦμε στήν 'Εκκλησία; 'Όλες οἱ μορφές τῆς γλώσσας εἶναι παραδεκτές στήν θεία Λατρεία ἐκτός ἀπό τήν καθομιλουμένη;

η'. 'Αδυνατοῦμε νά παραδεχθοῦμε, ὅτι ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιοῦμε εἶναι ἀκατάλληλη γιά νά δοξολογήσουμε τόν Θεό;

'Αδυνατοῦμε νά παραδεχθοῦμε, ὅτι ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη γλωσσική μορφή γιά νά διδάξουμε τίς ἀλήθειες τῆς 'Εκκλησίας εἶναι ἡ γλώσσα τῶν παρελθουσῶν γενεῶν;

Δέν ἀγνοοῦμε, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς 'Εκκλησίας ἀπαιτεῖ προσεκτικὴ διατύπωση σέ θεολογικές ἔννοιες καί μάλιστα δογματικούς ὅρους. Αὐτὴ ὅμως εἶναι ἡ διακονία τῶν Ποιμένων, νά χρησιμοποιήσουν τίς ἐνδεδειγμένες λέξεις γιά νά κηρύξουν τὴν ἀλήθεια τῆς 'Εκκλησίας, νά ὀρθοτομήσουν τόν λόγο τῆς ἀληθείας. Αὐτὸ ἔκαναν οἱ θεοφόροι Πατέρες μας.

Διερωτώμεθα, ἀδυνατοῦμε νά ἐκφράσουμε τὴν ἐμπειρία μας στή γλώσσα πού μιλάμε;

θ'. Οί Πατέρες καί Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ἴδια γλώσσα χρησιμοποιοῦσαν στό κήρυγμα καί στήν λατρεία γι' αὐτό καί τμήματα ὁμιλιῶν τους ἀποτέλεσαν ὕμνους τῶν ἑορτῶν.

ι'. Τό θέμα δέν εἶναι ἐάν πρέπει νά μεταφράσουμε ἢ δέν πρέπει νά μεταφράσουμε τά κείμενα τῆς θείας Λατρείας, ἀλλά ποιὰ γλώσσα θά χρησιμοποιήσουμε στήν θεία Λατρεία.

ια'. Εἰδικώτερα, τά θέματα πού πρέπει νά διερευνηθοῦν καί τέθηκαν ἀπό ὄσους ἔλαβαν μέρος στόν διάλογο καί ἀντάλλαξαν ἀπόψεις γιά τό θέμα εἶναι:

- Κινδυνεύει ἡ ἐκκλησιαστική ἐνότητα ἀπό τό θέμα τῶν μεταφράσεων;
- Γιά ποιὰ κείμενα τίθεται θέμα μεταφράσεως;
- «Μετάφραση» ἢ «μεταγλώττιση»; Ἐδῶ ἡ ἔρευνα πρέπει νά ἐπεκταθεῖ σέ θέματα γλωσσολογίας καί ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.
- Τί σημαίνει «ιερότητα» στήν γλώσσα τῆς Λατρείας; Ποιά εἶναι ἡ «ἀνώτερη γλωσσική μορφή» στήν ὁποία πρέπει νά ἀπευθύνεται ἡ προσευχή μας πρὸς τόν Θεό; Σέ τί συνίσταται ἡ «ἀνωτερότητα» μιᾶς γλωσσικῆς μορφῆς; Μήπως στό θέμα αὐτό ὑπεισέρχονται ψυχολογικοί παράγοντες; (Δηλαδή, ἐπειδή μία λέξη χρησιμοποιεῖται καθημερινά χάνει τήν ἀξία της, ἐνῶ μία ἄλλη ἀρχαιοπρεπῆς διατηρεῖ μία παράξενη αἴγλη;).
- Τί σημαίνει «προσαρμογή τῶν ἀνθρώπων στό ἰδίωμα τῶν λειτουργικῶν εὐχῶν»; Σημαίνει ὅτι, «ἀπό τίς πολλές φορές πού ἀκούω μία εὐχή, σχηματίζω μία ἄποψη γιά τήν ἔννοιά της»; Σημαίνει ὅτι, «ἀπό τίς πολλές φορές πού ἀκούω μία εὐχή, συντελεῖται μία αὐτόματη ἐκμάθηση τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου τῶν λέξεων»; Σημαίνει ὅτι, «ἐξακολουθῶ νά μὴν καταλαβαίνω (ἀκόμα καί ἂν ἀκού-

- σω τήν εὐχή πολλές φορές), ἀλλά ἀρκοῦμαι στήν λαϊκή ρήση “πίστευε καί μή ἐρεῦνα”»;
- Τί σημαίνει τό ἐπιχείρημα ἐναντίον τῆς «μεταγλωττίσεως», ὅτι ἡ Θεία Λειτουργία «ἔχει τελετουργικό χαρακτήρα», «εἶναι Μυστήριο» καί γι’ αὐτό ὑπάρχει κίνδυνος «οἱ λέξεις, στό περασμά τους ἀπό τήν μία γλώσσα στήν ἄλλη, νά χάσουν σημαντικό βαθμό ἀπό τό σημασιολογικό τους περιεχόμενο»; Τί σημαίνει «εὐτελισμός τοῦ περιεχομένου»;
  - Ἡ γλώσσα ἔχει μνημειακή ἀξία, ἢ εἶναι μέσο γιά νά φθάσει ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο τῆς κάθε ἐποχῆς;
  - Εἶναι «ιεροσυλία» ἡ μετάφραση τῶν λειτουργικῶν κειμένων;
  - Θέμα σύγχρονης γλωσσικῆς παιδείας: Τί προσφέρει; Ποῦ ἀποβλέπει;
  - Τό ἔλλειμμα «λειτουργικῆς ἀγωγῆς καί κατηχήσεως» συνδέεται μέ τήν ἀδυναμία κατανόησεως τῶν λειτουργικῶν κειμένων;
  - Ποιά γλωσσικά ἰδιώματα τῆς λειτουργικῆς γλώσσας (π.χ. τά ἀπαρέμφρατα) δέν χρησιμοποιοῦνται στήν καθομιλουμένη;
  - Προβλήματα πού καλεῖται νά ἐπιλύσει ἡ μετάφραση: ἡ ἀναλυτικότητα τῆς Νέας Ἑλληνικῆς, σέ σχέση μέ τά πυνκνά νοήματα τῆς ἀρχαίας (λειτουργικῆς) γλώσσας.
  - Ἡ μετάφραση δέν ὑποκαθιστᾷ τήν ἐρμηνεία: παραμένει τό θέμα τοῦ θεολογικοῦ περιεχομένου τῶν ὄρων καί τῶν λέξεων.
  - Βασική παράμετρος γιά τήν πραγματοποίηση μιᾶς μεταφράσεως, εἶναι ἡ γνώση τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν συμμετεχόντων στήν Λατρεία μας, Ἡ ἔρευνα αὐτή εἶναι δύσκολο νά πραγματοποιηθεῖ.

- Συμμετοχή στην Λατρεία «ἐκ συνηθείας» ἢ «ἐκ συνειδήσεως»;
- Ἡ πιθανή χρήση μεταφράσεων πρέπει νά ἰσχύει σέ ὅλες τίς Μητροπόλεις, ἢ θά ὑπάρξει δυνατότητα ἐπιλογῆς; Ποιές θά εἶναι οἱ συνέπειες τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης περιπτώσεως;
- Στήν μετάφραση πρέπει νά ἀποφευχθοῦν οἱ «ἀτυχεῖς ἐκφράσεις» ἢ «οἱ λαϊκότερες διατυπώσεις».
- Ἀνάγκη «ἀνόδου τοῦ ἐπιπέδου τοῦ διαλόγου καί τῆς ἐπικοινωνίας» σέ θέματα διαλόγου περί μεταφράσεως.
- Ποιά εἶναι ἡ γλώσσα τῆς ὑμνογραφίας σέ σχέση μέ τίς ἐποχές ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας;
- Αἰτιολογεῖται ἡ κινδυνολογία, ὅτι ἡ μετάφραση τῶν λειτουργικῶν κειμένων θά ὀδηγήσει σέ «γλωσσική ὑπεραπλούστευση» καί «λεξιπενία»;
- Ἡ «κατανυκτική ἀτμόσφαιρα» τῆς θείας Λατρείας συμβαδίζει μέ τήν ἰσχύ μόνο τοῦ πρωτοτύπου κειμένου καί ὄχι τῆς μεταφράσεώς του;
- Ἄλλη εἶναι ἡ «γλώσσα τῆς κατηχήσεως καί ἄλλη ἡ γλώσσα τῆς Λατρείας»;
- Ὑπάρχει «μυστικιστική» καί «μαγική» κατανόηση τῶν Μυστηρίων».

Στό Β΄ Λειτουργικό Συμπόσιο μέ θέμα «Λατρεύσωμεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ» ὁ καθηγητής κ. Γεώργιος Φίλιας ἔχει ἰδιαίτερη Εἰσήγηση μέ θέμα: «Γενική θεώρηση τῆς λειτουργικῆς γλώσσας ὡς μέσου συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας», σελ. 171-189.

8. Ἡ ἔκδοση καί ἡ διόρθωση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων

Ἐνα ἄλλο πρόβλημα εἶναι ἡ ἔκδοση λειτουργικῶν βιβλίων. Καί στό θέμα αὐτό παρατηροῦμε, ὅτι ἐπικρατοῦν ἀπόψεις πού δημιουργοῦν προβλήματα.

Είναι γνωστό στους ειδικούς μελετητές, ότι τά λειτουργικά βιβλία μας διαμορφώθηκαν επί τη βάσει χειρογράφων κωδίκων.

Ἡ μορφή τῶν λειτουργικῶν βιβλίων ἐξελίχθηκε, ὥστε νά διευκολύνονται οἱ διακονοῦντες στά ἀναλόγια. Ἰδετε περί τῆς μορφῆς, τά ὅσα ἐκθέτει ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος - Κεραμεύς σέ εἰδική ἀναφορά πού ἔστειλε στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἄνθιμο τόν Ζ' (δημοσιεύεται στό περιοδικό «Νέα Σιών» ἀπό τόν Εὐλόγιο Κουρίλα Λαυριώτη, τεῦχος Ε' ἔτος 1935 σελ. 204-304).

Γι' αὐτό διαπιστώνουμε φθορές καί ἀλλοιώσεις πού προκαλοῦνται:

- ἀπό τήν χρήση τῶν κωδίκων στήν λατρεία
- ἀπό τήν μεταφορά τῶν κειμένων ἀπό τούς χειρόγραφους κώδικες στήν ἔντυπη μορφή τους
- ἀπό τίς ἀπόπειρες διορθώσεως, βελτιώσεως, ἀποκαταστάσεως τῶν κειμένων μέ τήν προσθήκη ἢ ἀφαίρεση φράσεων, λέξεων καί ὀλοκλήρων τροπαρίων
- ἀπό ἄγνοια.
- ἀπό σκοπούμενες ἀλλοιώσεις.

Εἰδικές Ἐπιτροπές ἀποτελούμενες ἀπό ειδικούς μέ τήν βοήθεια τῆς τεχνολογίας πρέπει νά ἀποκαταστήσουν τά κείμενα.

Ἐπί πλέον προβλήματα δημιουργοῦνται καί ἀπό:

Τήν εἰσαγωγή στήν θεία Λατρεία λειτουργικῶν βιβλίων πού δέν φέρουν τήν ἔγκριση τῆς Ἱερῶς Συνόδου.

Τήν εἰσαγωγή στήν θεία Λατρεία εὐχῶν καί Ἀκολουθιῶν πού ὁ συντάκτης τους διαμορφώνει κατά τήν εὐσεβειά του καί τίς ἀπόψεις του.

Τήν ἀντικατάσταση κανόνων καί τροπαρίων τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἀπό νεώτερα.

Ἐφ' ὅσον ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὑπόθεση τῆς Ἐκκλησίας, πῶς εἶναι δυνατόν νά ἐπεμβαίνει ὁ οἰοσδήποτε σέ θέματα τῆς Ἐκκλησίας ἄνευ εἰδήσεως, γνώσεως καί ἐγκρίσεως αὐτῆς;

Πλούσια στοιχεῖα γιά τήν ἀναθεώρηση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων περιέχονται στήν μελέτη τοῦ Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου, μετέπειτα Μητροπολίτου Κορυθαῶς «Αἱ πρός ἀναθεώρησιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμενα ἀπόπειραι ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ», πού δημοσιεύθηκε στή τεύχη τῆς «Νέας Σιών» μεταξύ τῶν ἐτῶν 1935-1940.

Ἐπίσης καί στή προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τῶν Μηναιῶν ἀπό τήν «Ἀποστολική Διακονία», στό Μηναιῶ τοῦ Σεπτεμβρίου, τῆς Παρακλητικῆς καί τοῦ Πεντηκοσταρίου ἀναφέρονται σημαντικές πληροφορίες γιά τό θέμα αὐτό.

Για τήν διόρθωση μάλιστα τοῦ Τριωδίου ὁ Αἰδεσιμολογιώτατος Πρωτοπρεσβύτερος κ. Κωνσταντῖνος Παπαγιάννης ἔχει ἐκδώσει δίτομο ἔργο σελίδων 219 ὁ α' τόμος καί 260 σελίδων ὁ β' τόμος.

Ἡ ἐργασία αὐτή πρέπει νά γίνει ὁργανωμένα καί ὑπεύθυνα ἀπό τήν Ἐκκλησία.

9. Ἡ σύνταξη νέων ἱερῶν Ἀκολουθιῶν καί Εὐχῶν

Ἡ ἱστορία τῆς θείας Λατρείας δείχνει, ὅτι οἱ Ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦσαν πάντοτε μορφές θείας Λατρείας πού ἐξυπηρετοῦσαν τήν ποιμαντική τους.

Ἦδη ἀκούσαμε ἀπό τίς εἰσηγήσεις, τά πρόσωπα πού συνέβαλαν σέ αὐτή τήν ἐξέλιξη τῆς μορφῆς τῆς θείας Λατρείας.

Γιά τίς ἀνάγκες τῆς θείας Λατρείας συντάσσονται καί σήμερα νέες Ἱερές Ἀκολουθίες καί Εὐχές.

Ἡ συντάκτες τους πρέπει να λαμβάνουν ὑπ' ὄψη τους καὶ τὰ σύγχρονα δεδομένα.

Ἐνα ἀπὸ τὰ θέματα πού ὀφείλουμε νά λάβουμε ὑπ' ὄψη μας εἶναι ἡ γλωσσική μορφή.

Οἱ νέες Ἱερέες Ἀκολουθίες, οἱ εὐχές καὶ οἱ ὕμνοι πού συντίθενται ἀποσκοποῦν στό νά δώσουν στοὺς πιστοὺς μέσο προσευχῆς καὶ ἀναβάσεως. Γι' αὐτό πρέπει νά ἐπιλέγονται λέξεις καὶ ἐκφράσεις πού γίνονται ἀντιληπτές ἀπὸ τοὺς συνηγμένους.

Δέν γνωρίζω πολλοὺς στήν ἐποχή μας νά γνωρίζουν τὰ ἀνακρεόντεια ἢ ἱαμβικά ἀρχαιοελληνικά μέτρα, ἢ τό νόημα τῶν λέξεων πού προέρχονται ἀπὸ τὴν πολιά ἀρχαιότητα, ὅπως π.χ. ἀκέστωρ ἀντί τοῦ ἱατροῦ καὶ θεραπευτοῦ ἢ σκίμπους ἀντί τοῦ κραββάτου, λέξεις πού οὔτε στὰ ἱερά κείμενα τῶν εὐαγγελίων δέν εἰσήχθησαν, καὶ πού ὑπάρχουν σέ ὕμνους νέων Ἀκολουθιῶν καὶ Εὐχῶν.

Ἡ σύνταξη Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν διέπεται ἀπὸ συγκεκριμένους κανόνες ὅπως π.χ.

α'. Στὴν κορυφή τῆς θείας Λατρείας εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ἀμέσως ἡ Θεοτόκος καὶ Παρθένος Μαρία, στήν συνέχεια ὁ Τίμιος Πρόδρομος, ἀκολουθοῦν οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ὅπως δοξολογοῦμε τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό δέν δοξάζουμε τοὺς Ἁγίους. Ὅπως ἐπίσης τιμᾶμε τὴν Θεοτόκο δέν τιμᾶμε τοὺς Ἁγίους.

β'. Ἄλλως τιμᾶται ὁ ἐορταζόμενος ἅγιος καὶ ἄλλως ὅσοι ἀναφέρονται μόνο στό ὑπόμνημα τοῦ Συναξαρίου.

γ'. Ἡ ἀρχαιότητα τῶν Ἁγίων καὶ

δ'. Πολλοὶ ἄλλοι.

10. Τό Ὁρολόγιο Πρόγραμμα τελέσεως τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν

Δέν ἀγνοεῖται, ὅτι τό Ὁρολόγιο Πρόγραμμα τελέσεως τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν ὀρίσθηκε στήν βάση τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς καί στίς συνθῆκες περασμένων ἐποχῶν.

Δέν ἀγνοεῖται, ὅτι οἱ περισσότεροι πιστοί πού ἐκκλησιάζονται, προσέρχονται στήν σύναξη τό τελευταῖο ἡμίωρο στήν καλλίτερη περίπτωση.

Δέν ἀγνοεῖται, ὅτι οἱ συνθῆκες ζωῆς στίς ἀστικές περιοχές εἶναι πολύ διαφορετικές ἀπό τίς συνθῆκες ζωῆς τῆς ἐπαρχίας.

Θά ἀσχοληθοῦμε ὑπεύθυνα καί ποιμαντικά μέ αὐτό τό θέμα.

Στά Πορίσματα τῶν προηγουμένων Λειτουργικῶν Συμποσίων ἔχουν καταγραφεῖ οἱ προβληματισμοί καί οἱ σχετικές προτάσεις.

11. Ἡ ποικιλία στήν τελετουργική

Ἄλλο ἓνα θέμα πού προκύπτει εἶναι ἡ ποικιλία τῶν λειτουργικῶν τυπικῶν καί τάξεων.

Ἡ ἀνομοιομορφία πολλάκις ὀφείλεται σέ ἄγνοια τοῦ τυπικοῦ, ἐνίοτε ὁμως δημιουργεῖται γιά τόν ἐντυπωσιασμό.

Ἡ Ἐκκλησία μας πάντοτε ἀνεχόταν τήν διαφορετική λειτουργική τάξη πού δέν προδίδει ὁμως διάθεση ἀνεπίτρεπτης ἐπιτηδευμένης διακρίσεως, ἡ ὁποία ἀλλοιώνει τό ἦθος τῆς λογικῆς λατρείας καί παραβιάζει τούς βασικούς ἄξονες καί κανόνες τελετουργικῆς.

Αὐτό πού ὁμορφαίνει τῆς Ἱερῆς Ἀκολουθίας καί παιδαγωγεῖ οὐσιαστικά τούς πιστούς εἶναι ἡ προσωπικότητα τοῦ Ἱερέως, ἡ ἀνεπιτήδευτη ἱεροπρέπεια καί τό βίωμα, πού ἐκφρά-

ζεται σωστά και με σαφήνεια και όχι οι πάσης φύσεως αντισθητικές υπερβολές τρόπων και συμπεριφορᾶς, πού προσωρινά μόνον καλύπτουν ποιμαντικές ανεπάρκειες, αποκαλύπτουν συναισθηματική προσέγγιση τῆς πίστεως, ἀπευθύνονται και ἀναπαράγουν «συναισθηματικούς» Χριστιανούς και σίγουρα δέν καλύπτουν μεγάλο ποσοστό σκεπτομένων ἀνθρώπων, τούς ὁποίους ἀπωθοῦν ἀσφαλῶς ἀπό τό νά παραμένουν στήν Ἐνορία τους και τούς ὠθοῦν σέ ἐσωτερική μετανάστευση ἢ ἀκόμη και σέ μόνιμη ἀπόσταση ἀπό τήν Ἐκκλησία, μέ ἀποτέλεσμα νά στερεῖται ἡ Ἐκκλησία συνολικά ὡς θεσμικό σῶμα πολύτιμο ἀνθρώπινο δυναμικό.

12. Μοναστηριακό και Ἐνοριακό (Ἀσματικό) Τυπικό

Ἀπό τήν ἱστορία τῆς θείας Λατρείας γνωρίζουμε, ὅτι στήν Ἐκκλησία μας εἶχαν διαμορφωθεῖ δύο Τυπικά τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν. Τό Μοναστηριακό, πού τηροῦσαν στίς Ἱερές Μονές, και τό Ἐνοριακό (Ἀσματικό), πού ἴσχυε στίς Ἐνορίες. Ἡ διαμόρφωση και ὁ χαρακτήρας τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν στά δύο Τυπικά ἔχουν καταγραφεῖ σέ εἰδικές μελέτες πού ὑπάρχουν στήν σχετική βιβλιογραφία.

Σταδιακά ἐπικράτησε και στίς Ἐνορίες τό Μοναστηριακό Τυπικό και μάλιστα τό Σαββαϊτικό, αὐτό μέ τό ὁποῖο τελοῦσαν τίς Ἱερές Ἀκολουθίες στήν Ἱερά Μονή τοῦ ἁγίου Σάββα στήν Παλαιστίνη.

Τό Τυπικό αὐτό γιά νά τηρηθεῖ ἀπαιτεῖ πολύ χρόνο, ιδιαίτερα γιά τήν τέλεση τοῦ Ὁρθρου, πού στίς Ἐνορίες δέν διατίθεται.

Τό ἀποτέλεσμα εἶναι γνωστό. Ἱερεῖς και Ἱεροψάλτες ἀναλόγως ἐπεμβαίνουν και ρυθμίζουν τήν Ἱερά Ἀκολουθία κατά τό δοκοῦν. Εἶναι ἐνδεχόμενο νά περικοποῦν οἱ κανόνες,

γιά νά δοθεῖ χρόνος νά ψαλεῖ ἕνα «Δύναμις» μέ κράτημα καί ἄλλα.

Θεωροῦμε ὅτι δέν πρέπει νά στρουθοκαμηλίζουμε καί νά μή βλέπουμε τήν ἀταξία πού ἐπικρατεῖ. Ὅφειλουμε νά ἐπέμβουμε καθορίζοντας τό Τυπικό τῶν Ἱερῶν Ἀκολουθιῶν πού θά ἀκολουθεῖται στίς Ἱενορίες.

Μέ την εἰσηγήσή μας προσπαθήσαμε νά δώσουμε ἐρεθίσματα γόνιμου προβληματισμοῦ γιά τά θέματα τῆς λατρείας τοῦ Κυρίου καί Θεοῦ μας, πού πρέπει νά μελετήσουμε μέ ταπείνωση γιά τήν δόξα τῆς Ἐκκλησίας μας καί τήν οἰκοδομή τῶν πιστῶν.

*«Τῷ δέ βασιλεῖ τῶν αἰώνων,
ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ,
τιμῇ καί δόξῃ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν».*
(Πρός Τιμόθεον Α' α' 17)